

रंग मन्नाचे

श्वेता असोसिएशन

कोड असणाऱ्या व्यक्तींच्या स्वमदत गटाचे संवादमाध्यम

एप्रिल २०२२

Kholhapur Public Program 28.11.2021
Dr. Rachana Sampat, Dr. Jyoti Jadhav ,
Anuja Netke, Dr. Maya Tulpule

Visit of Dr. Mahendra and
Mrs Kabra renowned Ho-
meopath from Jalgaon

Vanchit Vikas Navdurga Sanman
12.10.2021 Deepti Kulkarni-Walimbe

Inauguration Phototherapy Unit at Kale Skin Clinic, Solapur 06.03. 2022

Online matrimonial Meet 16.05.2021

Online Matrimonial Meet 6.06.2021

श्वेता असोसिएशन
ऑनलाईन मेळावा
2022

At Dene Samajache exhibition at Thane with
Praveen Dawne on 25 th Feb. 2022.

Dene Samajache Exhibition Vireparle Mumbai 12th February
13th 2022

Felicitation by Ma Na Se on Women's Day 22

Visit of Sonali Navangul to Shweta Association office on 31 St October 2021

Visit of Actor Amey Wagh and wife Sajiri to Shweta Association

Visit of Dr Sanjeevani Kelkar of Mata Balak Trust Sangola & Mrs Manik on 30th Aug. 2021

Visit to Mata Bal Utkarsh Pratishthan, Sangola 05.03.2022

Vanchit Vikas Navdurga Saman 2021. Dr. Maya Tulpule And Adv. Smita Joshi

Dr. Sulochana Patil Dnyanmayi Donation 13.01.2022

Vilas Chaphekar at Shweta Program

With Sumitra Bhawe on her 75th birthday

Fond Memories Dr. Yogesh Gurjar

With Baba Anil Awchat

रंग मनाचे

कोड असणाऱ्या व्यक्तींच्या स्वमदत गटाचे संवादमाध्यम
बाविसाव्या वर्षात पदार्पण

श्वेता असोसिएशन

रजिस्ट्रेशन नं. महाराष्ट्र/११४४/२००१/पुणे
(स्थापना : २६ मार्च २००१)

संपादक

डॉ. माया तुळपुळे

मुखपृष्ठ चित्रकार :

अनुराधा ठाकूर

मुद्रणस्थळ :

आकृती प्रिंट सोल्युशन प्रा. लिमिटेड
पर्वती इंडस्ट्रियल इस्टेट
पुणे ४११००९.

अक्षरजुळणी, सजावट, मुद्रितशोधन
सौ. संगीता जोशी, विजय जोशी

मूल्य : १०० रुपये

दूरध्वनी :

०२०-२५४५८७६० / ९२८४६५२०३२

पत्रव्यवहाराचा पत्ता :

श्वेता असोसिएशन,
c/o सहवास हॉस्पिटल, २६, सहवास सोसायटी,
कर्णेनगर, पुणे ४११०५२

email : maya@myshweta.org

deepti@myshweta.org

website : www.myshweta.org

●Facebook : Vitiligo Support - Shweta Association ●You Tube: Shweta Vitiligo Support
Toll Free No. : 1800 - 233 - 8760

Shweta Association

Our Trustees

Dr. Maya Tulpule	Shreekrishna Kulkarni
Shrikant Chaphalkar	Sandhya Dande
Prasad Vasantgadkar	Kiran Kumbhar

Working committee

Dr. P.G Tulpule	Suhasini Kulkarni
Dr. Mukta Tulpule-Dani	Prachi Shinde
Shriram Tulpule	Adv. Akshay Vasantgadkar
Dr. Sanket Dani	Anuja Netke
Urjita Phadke	Rajan Sawarikar
Uday Ghayal	Suresh Shastree
Vinay Vasantgadkar	Dr. Padma Iyer
Bharati Marathe	Dr. Girish Kale
Vrushali Deshpande	Dr. Rasiks Shivarkar

Medical Advisers

Dr. Davinder Parsad
Dr. V. Mysore
Dr. T.Salim
Dr. Rajesh Gokhale
Dr. Raghunandan Torsekar
Dr. Yashwant Tawade
Dr. Narendra Patwardhan
Dr. Dhanashree Bhide
Dr. Asavari Gokhale
Dr. Pravin Bhartiya
Dr. Vidyasagar Ghate
Dr. Mrunmayee Godbole
Dr. Manjiri Oak
Dr. Milind Deshmukh
Dr. Rachana Sampat

Patrons

Dr. Alka Mandke
Dr. Mohan Agashe
Dr. Anand Nadkarni
Dr. Jayant Navarange
Dr. Shreekant Poornapatre
Padmashri Arvind Gupta
Padmashri Sudha Murthy
Dr. Uday Nirgudkar
Mr. Sudhir Gadgil
Nasima Hurzuk
P. D. Deshpande
Achyut Godbole
Dr. Sanjeevani Kelkar
Sunil Sukthankar
Deepa Lagoo
Rakesh Mehta
Anuradha Thakur
Dr. Jyotsna Padalkar
Pushpa Nade
Renu Gavaskar
Padmashri Smita & Ram Kolhe
Girish Kulkarni

अनुक्रमणिका

● रंग आणि व्यंग	४	● कोड	६२
● संपादकीय	५	● आरोग्य-फिटनेस यांचा समतोल हवा	६३
● अळीमिळी गुपचिळी, बोललीस तर कानपिळी	६	● अनुभव येईल	६५
● एवढे लक्षात ठेवा	१४	● समाजावर पडलेला डाग	६६
● एक 'नितळ' अनुभव	१५	● अनोखा अनुभव	६७
● त्याला तयारी पाहिजे	२४	● मनोगत	६८
● भारतमातेने जेवू घातले त्याची गोष्ट	२५	● आदरांजली	
● निसर्ग नवल -	२७	डॉ. योगेश गुर्जर : आमचा योगेश्वर	६९
● तिरिपेचं बोट	२९	सुमित्रा भावे : नितळ धागा निखळला	७०
● It's Melanin! that governs the skin color	३३	प्रकाशाचं बेट : विलासदादा चाफेकर	७२
● स्वप्न मातीचे....	३५	आधारवड : डॉ. अनिल अवचट	७४
● मन करा रे नितळ!	३६	● जागे मन संगीत	७६
● काहीतरी द्यावे	३६	● अष्टपैलू क्रिकेटपटू : एकनाथ धोंडू सोलकर	७७
● मी कशाला आरशात पाहू गं ...	३७	● जीवनाची सकारात्मकता	७८
● का रे भुललासी वरलिया रंगा	३९	● सामान्यांचा असामान्य सुहृद : डॉ. योगेश गुर्जर	८०
● मनीऑर्डर...	४०	● श्री राम पद्म गोडबोले प्रतिष्ठान	८१
● मजेमजेचे- 'रंग' जीवनाचे	४३	● काय झाली चूक	८१
● महिला दिन	४५	● पुन्हा उघडत असताना...	८२
● गर्भसंस्कार	४६	● सामाजिक कार्यात कुठे सहभागी असाल, तर अवश्य वाचा :	८४
● कोडाचे कोडे	४९	● ज्ञानमयी ट्रस्ट संस्थापिका कै. डॉ. सुलोचना पाटील	८८
● डॅडीज लिटल गर्ल : प्रियांका चोप्रा	५२	● श्वेता असोसिएशनच्या ५ व्या वर्धापनदिनानिमित्त	८६
● अभिप्राय	५३	● अहवाल	८८
● समजपूर्वक विचार करण्याची कला	५४	● आमचे देणगीदार २०२१-२०२२	९५
● लग्नबंधन	५५	● श्वेताच्या इतर शाखांच्या संपर्कासाठी	९६
● थेंबभर मन	५६		
● रूपगंधा - रंग माझा वेगळा	५७		
● मावळत्या दिनकरा...	५९		
● वाळवंटातील फूल : वारिस डिरी	६१		

रंग आणि व्यंग

डॉ. माया तुळपुळे

९९२३७०९२१०

अनिश बाबांबरोबर संध्याकाळी टेकडीवर फिरायला आला होता. सूर्य मावळायला थोडाच अवकाश होता म्हणून एका मोक्याच्या जागी बसून दोघंही आकाशाचे क्षणोक्षणी बदलणारे रंग न्याहाळण्यात दंग झाले होते. “बाबा, हे इतके सारे सुंदर रंग कसे तयार होत असतील?” पाचव्या इयत्तेत शिकणाऱ्या अनिशचं कुतूहल जागं झालं होतं. “बेटा, सूर्यकिरण ढगातून खाली पृथ्वीवर येताना वेगवेगळ्या थरांतून येतात आणि एकमेकांत मिसळून नवीन नवीन छटा तयार होतात. लाल, पिवळा मिसळून केशरी, निळा आणि तांबडा मिळून जांभळा, निळा-पिवळा मिसळून हिरवा असे रंग आणि त्यांच्या अनेक सुंदर छटा आपल्याला दिसतात.”

“बाबा, कोणताही रंग छानच असतो ना! मग आमच्या वर्गातला सुरेश मला बिबट्या म्हणून का चिडवतो, गेल्या वर्षी पासून? माझ्या हातावर असे पांढरे डाग आहेत म्हणून ना! मी पण त्याला बोललो. गेल्या महिन्यात सायकल वरून पडलास तेव्हा खरचटून सगळा पाय काळा-लाल झाला होता ना तुझा? तेव्हा कुठे गप्प बसला. आणि त्याला किती दुखत होतं, मला तर काहीच होत नाही.”

“खरंच आहे की रे! घरी पोचलो की तुला एक गंमत दाखवतो.” बाबा म्हणाले.

घरात शिरता शिरता आईला ‘भूक लागली’ म्हणून सांगून झाले. ती सफरचंद चिरत होती. हात-पाय धुवून येईपर्यंत फोडीचा रंग लालसर काळपट व्हायला लागला. “मला नको असली फोड!” अनिशचा पारा चढला. तेवढ्यात बाबा पण टेबलावर आले आणि म्हणाले, “आपण सूर्य मावळताना रंगाची गोष्ट बोलत

होतो. तुला आणखी काही गमती सांगतो. आपल्या देशात बघ, उत्तरेकडचे लोक सहसा गोरे असतात आणि दक्षिणेकडील काळे! शेतात राबणाऱ्यांचा रंग रापलेला असतो. जिथे खूप कडक ऊन असतं तिथे आपली त्वचा भाजू नये म्हणून निसर्गाने काळा रंग दिला आहे. तो रंग ‘मेलॅनिन’ नावाच्या द्रव्यामुळे असतो. हे एक संरक्षक रंगद्रव्य आहे. आईने सफरचंद कापले म्हणून फळातील मेलॅनिन कापलेल्या भागावर आले त्याचे हवेतील पोल्यूशनपासून संरक्षण करायला!”

आता आईपण सहभागी झाली, “केळं, वांगं, बटाटा अरे किती तरी उदाहरणं देता येतील! काळ्या बुरशीतदेखील मेलॅनिन असतं. आपल्या केसात, कातडीत, बुबुळातदेखील असतं. आजीचे केस पांढरे झाले म्हणजे त्यातील रंग निघून गेला. वयोमानानुसार सगळ्यांचेच केस पिकतात.”

“आता मला कळलं, माझ्या हातावर पांढरे डाग का आले ते! ते तुमचं रंगद्रव्य निघून गेलं म्हणून ना! जाऊ दे. I don't care !”

“तू मित्र चिडवतात असं म्हणत होतास ना, अरे तूदेखील मीनाला जाडी, रवीला ढापण्या, निलेशला लंबू म्हणतोसच ना! अरे थोडं वेगळं दिसलं की लोक बोलणारच! यापुढे ते काही मनावर घ्यायचं नाही. एक लक्षात घे, म्हैस आणि हरीण जवळजवळ उभे असतील तर तू हरणाकडेच बघणार की नाही? तेव्हा तुझ्याकडे कुणी वळून पाहिलं तरी वार्ड वाटायचं कारण नाही. तू स्पेशल आहेस.”

आता कुणी काळ्या-पांढऱ्या रंगाला व्यंग म्हणायचं नाही !!!

* * *

संपादकीय

प्रिय वाचक,

'श्वेता असोसिएशन'चा २१ व्या वर्षाचा 'रंग मनाचे' अंक आपल्या हाती सोपविताना आनंद होतो आहे. कोरोनाची तिसरी लाट ओसरत चालली आहे, दोन वर्षांनंतर जग मोकळा श्वास घेते आहे. चवथी लाट येऊ नये म्हणून योग्य ते उपाय योजून आपण पुढील वाटचाल करू या.

जानेवारी-फेब्रुवारी २०२२ पासून निर्बंध शिथिल झाल्यानंतर सार्वजनिक सभा, शिबिरं, प्रदर्शनात सहभाग, भेटीगाठी असे उपक्रम सुरू झाले आहेत. सर्वत्र उत्साहाचं वातावरण आहे. दोन वर्षांनंतर श्वेताचा वर्धापन दिन संपन्न होतो आहे.

गेल्या वर्षात अगदी जवळची अशी माणसं आपल्यातून निघून गेली आहेत. आमचे तरुण, उत्साही, कार्यक्षम विश्वस्त डॉ. योगेश गुर्जर यांचे अपघाती निधन चटक्या लावून गेले. डॉ. अनिल अवचट, सुमित्रा भावे, विलासदादा चाफेकर यांच्यासारखी छायाछत्रं नाहीशी झाली. ही पोकळी भरून येणारी नाही. त्यांचे आदर्श समोर ठेवून संस्थेला वाटचाल करायची आहे.

या अंकातील 'एक नितळ अनुभव' हा सुनील सुकथनकरांचा लेख (जो सुमित्राताई लिहिणार होत्या),

सोनाली नवांगुळ, मिलिंद बोकील, रेणुताई गावस्कर, पी. डी. देशपांडे, शोभा चितळे, श्रीपाद ब्रह्मे, डॉ. ज्योती जाधव आणि इतर सर्व मान्यवरांचे लेख आपल्याला भावतील.

संवेदनशील कवी आणि लेखक प्रवीण दवणे यांना श्वेताच्या कार्याची नव्यानेच ओळख झाली. त्यांनी एक खास कविता लिहून दिली आणि वर्धापनदिनी अध्यक्षपद भूषवीत आहेत, ही आमच्यासाठी मोठी जमेची बाजू आहे.

श्वेता असोसिएशनचे तिसरे फोटो थेरपी सेंटर 'डॉ. गिरीश काळे स्कीन क्लिनिक' सोलापूर येथे सुरू झाले आहे. देणगीदार डॉ. मंगल आणि डॉ. मधुमोहन यांना मनःपूर्वक धन्यवाद !

कोडाला असलेला सामाजिक कलंक घालविणं आणि त्याकरिता जनजागृती करणं, खर्चिक उपचार माफक दरात उपलब्ध करून देणं आणि कोड हा 'कॉस्मेटिक' विकार नसून मधुमेह, उच्च रक्तदाब यांसारखा 'नॉन कम्युनिकेबल' विकार आहे (जेणेकरून उपचार इन्शुरन्स पॉलिसीत समाविष्ट होतील) अशी आमची उद्दिष्टं सफल करण्याकरिता आपला सक्रिय सहभाग असावा, ही विनंती !

डॉ. माया तुळपुळे

तुम्ही होता मज पूज्य पूर्वकाळी
नाहि आजहि ती पूज्यता निमाली
जधी तुमचे देहावसान झाले
लोचनांची झिरपली आलवाले

अळीमिळी गुपचिळी, बोललीस तर कानपिळी

शोभा चितळे

९०११०४७९७३

अंक पहिला

“काय गं, या पाच-सहा दिवसांत कुठे धडपडलीस की काय?”

“नाही का गं?”

“हे काय झालंय मग इथे पायाला?”

“कुठे काय, काहीच नाही.”

साधारण सहा वर्षांची मुलगी आणि तिच्या आई मधला हा संवाद. चांगलं आठवतंय मला, तो थंडीच्या दिवसांतला शनिवार होता. सकाळची शाळा होती. त्या वेळी गणवेश वगैरे नसतच. थंडी म्हणून लांब विजार आणि लांब हाताचाच कुर्ता, सदरा, शर्ट घालताना आईचं लक्ष माझ्या डाव्या पायाकडे गेलं आणि पायाच्या बोटामागच्या उंचवट्यावर साधारण वालाच्या डाळी एवढा पांढरा डाग तिला दिसला.

तेव्हा आम्ही वडिलांच्या नोकरीमुळे लोणावळा इथे जवळच उपनगरासारखी भांगरवाडी नावाची निसर्गरम्य वस्ती होती तेथे राहत होतो. गर्द राईमध्ये कौलारू घरं, प्रशस्त अंगणं. त्यात आंबे, पेरू, जाम, फणस वगैरेची झाडं. अशा हिरवाईत माझ्या वडिलांना ब्रिटिश पद्धतीच्या बांधणीचा एक दुमजली बंगला नगरपालिकेकडून रहायला मिळाला होता. जवळजवळ सर्व भांगरवाडी म्हणजे बंगलेशाहीच होती. बंगल्याच्या उत्तरेकडे दगडी भिंत आणि पलीकडे रेल्वेलाईन. तेव्हा लोणावळा खरंच फार सुंदर निसर्गरम्य थंड हवेचं ठिकाण होतं. दक्षिणेकडे डोंगराची हिरवी गच्च रांग होती. करवंदं, जांभळं वगैरे मुबलक रानमेवा असे. जाळीत शिरून करवंदं खाणं हा भांगरवाडीतल्या मुलामुलींचा आवडता उद्योग असे. त्यात धडपडणं, घसरणं, ठेचा लागणं इत्यादी रोजचंच असे. त्याच शंकेनं आईनं प्रश्न विचारला. पण माझ्या

नकारानं तिच्या चेहऱ्यावरचा रंग उठून काळजीचं सावट पसरलेलं त्याही वयात माझ्या लक्षात आलं आणि चांगलंच लक्षात राहिलं. कारण ‘शाळेतून लगेच घरी ये’ असं बजावणंही मला नवीनच होतं. कारण ती माझ्या पुढच्या आयुष्यातल्या वेदनामय, खडतर आयुष्याची नांदीच होती हे माझ्या कालांतराने लक्षात आलं.

शाळेतून आल्या आल्या मला पटापटा कपडे बदलून, थोडंसं खायला घालून आईनं बरोबर घेऊन पुलापलीकडच्या ‘मरडी’ डॉक्टरांकडे नेलं. लोणावळा आणि भांगरवाडीच्या मधून इंद्रायणी वाहत असे. तिच्यावरचा पूल पार करूनच लोणावळ्यात जावं लागे.

मला काहीच कळत नव्हतं. आई डॉक्टरांशी बोलताना डोळे पुसत होती. मधेच माझ्याकडे बघत होती. डॉक्टर काय सांगत होते ते मला काहीही समजत नव्हतं. “इंजेक्शनं घ्यावी लागतील” एवढं वाक्य कळलं आणि माझ्या पोटात गोळा उठला. दुसऱ्या दिवशी रविवार होता तरी मला आईनं दवाखान्यात नेलं. तिथून पुढे दोन वर्षं माझ्या यातना वाढत गेल्या. कारण दर आठवड्याला माझ्या दोन्ही गुडघ्यांवर हाडात आणि दोन्ही कमरेत अशी चार इंजेक्शनं मला घ्यावी लागत. प्रचंड वेदनेनं मी कळवळून रडत असे. त्या दिवशी मला खेळायला जाता यायचं नाही. नीट बसता-उठता यायचं नाही. पण रडण्याशिवाय मी काय करू शकत होते? बरोबरीनं आईचेही उपासतापास, औदुंबराला प्रदक्षिणा असं चालू झालं. तिच्याकडे बघवत नसे. भावंडंही गप्प गप्प रहायला लागली. त्यांनाही फारसं कळत नव्हतं. १०, ८, ६, ४, २ अशा वयाची आम्ही भावंडं. मी मधली. वय लहान असलं तरी बंगल्याच्या कोपऱ्यातून पाणी भरणं, भांडी घासणं, केरवारे करणं इत्यादी

कामं मुलगी म्हणून करावीच लागत. तो दीड वर्षाचा काळ फारच भयंकर होता. चौथीच्या वार्षिक परीक्षेच्या आधी मला टायफॉईड झाला आणि परीक्षा बुडाली. वडिलांची बदली झाली. कुठे ते आठवत नाही, पण आमची वरात पुण्याला आली. मांडकेवाडा होता आमचा. त्यातल्या तिसऱ्या मजल्यावरच्या दोन खोल्यांत आम्ही राहू लागलो. जोडून मोठा पत्रा होता. तिथेच आम्ही पावसाळ्याव्यतिरिक्त रात्री अभ्यास, जेवणं, झोपणं करत असू. वडील नोकरीच्या गावी. महिन्यातून एकदा येत. इथेही वनवास सुरुच राहिला. आईची व्रतं वैकल्यं. मला भेटेल त्या वैदू, भोंदू बाबांना दाखवून अघोरी उपाय सुरू झाले.

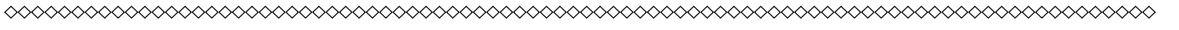
मला फ्रॉक घालायला फार आवडे. पण तो कधीच घालायला मिळाला नाही. परकर पोलकंच, पाय झाकले जावेत म्हणून. या सगळ्या काळात पांढरा डाग तिळा तिळानं वाढत राहिला. कशाकशाचा म्हणून त्याच्यावर परिणाम होईना. माझ्यावर बंधनं घातली जाऊ लागली. कुणाकडे जायचं नाही. बोलायचं नाही. शेजारच्या चार वाड्यांमधली मुलं-मुली एकत्र येऊन हुंदडत. सुरुवातीला मला जाण्याची बंदी होती. घरात कामंही असायची. अभ्यासही असायचा. तरी मी नंतर हळूहळू त्यांच्यात सामील होऊ लागले. परकराचा काचा मारायचा नाही अशी ताकीद असे. आम्ही सगळी सायकलींवर पुण्यात भटकायचो.

पायावरचा डाग वाढतच होताच आता तो पायाच्या नडगीवरही उमटला. इयत्ता वाढत होत्या. अभ्यासात बरी होते. माझे वरचे दोन भाऊ आणि धाकटा भाऊ-बहीण सगळे स्कॉलर होते. त्यांच्या तुलनेत मी गणगच होते. पण कधी नापास झाले नाही. त्यावरून टोचणी असे. "नीट शीक, आपल्या पायावर उभी रहा. कोण करून घेणार तुला? आमचं नशीब फुटकं. असलं रूप आणि हे असं. कसं होणार हिचं." मला हे काय आहे हे कळत नव्हतं आणि कुणी सांगतही नव्हतं. दारावर येणाऱ्या

प्रत्येक वैदूनं सांगितलेले अघोरी उपाय, घाणेरड्या वासाची विचित्रं तेलं लावणं, ताज्या गोमूत्रात कालवून कसल्या कसल्या उग्र वासाच्या पावडरी पायाला लेप लावून रात्री चांदण्यात पाय उघडे ठेवून लेप वाळेपर्यंत अवघडून बसायचं. शिवाय भयंकर पथ्यं. पांढऱ्या रंगाचं काही खायचं नाही. म्हणजे दूध, दही, भात, काकडी, केळं, ताक हे आणि असे अनेक पदार्थ मला वर्ज्य झाले.

मला अभ्यासाव्यतिरिक्त इतर अनेक गोष्टींमध्ये रस होता, गती होती. शास्त्रीय संगीत शिकत होते. खेळात पुढे असे. खोखो, कबड्डी, क्रॉस कंट्री, पळण्याची शर्यत सर्वत्र पहिली-दुसरी येत असे. आठवीपासून स्काऊटमध्ये जाऊ लागले. त्याची ५ रु. फी मोठ्या मुशिकलीनं मिळत असे. तिथे मी रमले, खूप नवनवीन गोष्टी शिकले. तोपर्यंत मी साडी नेसायला लागले. सगळे खेळ साडी नेसून. पोहोण्यातही मी खूप चांगली होते. तेही साडीचा काचा मारून. फार फार घुसमट होत असे. इतर मुली विचित्र नजरेनं बघत. स्काऊटच्या जांबोरीलाही मी साडीमधेच जात असे.

हळूहळू माझ्या बरोबरीच्या मुली मला टाळू लागल्या. मी असे पण सगळ्यांच्यात नसे. एखाद्या वर्तुळाच्या स्पर्शरेषेसारखी मी असे पण नसे. शाळेतले शिक्षकही आता माझं गुपीत समजून चुकले हेते. त्यांचेही भेदक टोमणे ऐकावे लागत. घरी येऊन आईला त्यांचे अर्थ विचारावे तर तिचे धपाटे, मार आणि नंतर तिचं रडणं हे नेहमीचं होऊन बसलं. अघोरी उपाय चालूच होते. पण मी पथ्यं पाळायला कणखरपणे नकार दिला. आतून मला कळायला लागलं होतंच की हे काहीतरी वेगळं, विचित्र आणि वाईट आहे. मला ते समजून घ्यायचं होतं. अजूनही उघड्या अंगावर चेहऱ्यावर कुठेही दिसत नव्हतं. मी अधिकाधिक एकटी होऊ लागले. पण विद्यापीठाव्यात, खुन्या मुरलीधराजवळ खूप भाषांचे, गणिताचे कोर्सेस होते. ते फुकट असत. त्यांच्या मी परीक्षा द्यायला लागले. छान मार्क मिळवून सर्टिफिकेट घरी आणून दाखवलं की

कौतुकात एखादा दिवस बरा जाई. पण परत पहिले पाडे पंचावन्न. माझ्या वाढदिवसाचा तर विषयसुद्धा निघायचा नाही. मी आतल्या आत स्वतःशी बोलायला शिकले. स्वतःशी मोकळी व्हायला लागले. माझी मीच मैत्रीण झाले आणि अकरावी मॅट्रिक झाले. मी मोठी झाले. माझ्या कॉलेजमध्ये जाण्यावरून बराच ऊहापोह झाला. कारण मी स्कॉलर नव्हते. पण मी आईला वचन दिलं की मी फ्रीशिप मिळवीन. म्हणजे पहिल्या सत्राची फी भरायची आणि ती परीक्षेत चांगले मार्क मिळवून परत मिळवायची. असं करून मी माझं कॉलेजचं शिक्षण सुरू केलं. माझ्या आयुष्यातला हा पहिला अंक होता.

याच काळात स्वामी समर्थांशी ओळख झाली, ओढ लागली. मनातल्या मनात त्यांच्याशी संवाद सुरू झाला. अस्वस्थता व्यक्त करण्याची जागा सापडली. वाढत्या वयात हळूहळू घरातल्या गोष्टींमागचा कार्यकारणभाव शोधण्याची सवय लागली. आईचा माझ्यावरचा राग, मार या सर्वांची कारणं, तिचा नाइलाज, माझी काळजी हे सगळं समजायला लागलं आणि एक प्रकारची विचारांची बैठक तयार झाली. राग येईनासा झाला. फार लवकरच्या वयात समज आली. तरीही जे मला झालं होतं, होत होतं, ते काय आहे, का आहे हे अजूनही कळत नव्हतं. ते कसं शोधता येईल याचे हळूहळू न कळत प्रयत्न सुरू झाले.

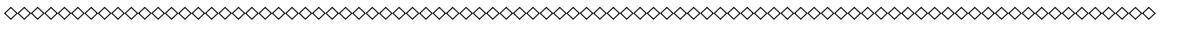
दरम्यान शाळेतल्या नाट्यवाचन स्पर्धांमध्ये भाग घेऊन बक्षिसं मिळवू लागले होते. त्यातून नाटकात काम करण्याची संधी काही खासगी संस्थांकडून मिळू लागली. मी थोडं थोडं स्टेज करू लागले. अर्थात त्यासाठी घरनं परवानगी मिळवणं बरंच अवघड गेलं. नशिबानं माणसं चांगली मिळत गेली. प्रयोगाचे कधी ५०, ७५ असे पैसे मिळत गेले, त्यामुळे दोन गोष्टी झाल्या. माझा ढासळणारा आत्मविश्वास सावरायला मदत झाली. घरच्या विरोधाची तीव्रता कमी झाली आणि मुख्य मैत्रीणींचा अभाव जाणवेनासा झाला किंवा मला मैत्रीण नाही या खंतीची

तीव्रता कमी झाली. हे सगळं करताना घरकाम, अभ्यास, स्काऊट, विद्यापीठ वाड्यातले सर्टिफिकेट कोर्सेसचा अभ्यास हेही चालूच होतं. आयुष्य खूप भराभरा पुढे सरकत होतं. आज विचार करताना वाटतंय की तेव्हा असंही मनात जाणवत असणार की पुढे काय होणार हे माहित नव्हतं. पण हे असंच राहणार नाही, कधीतरी थांबवावं लागेल कारण हे माध्यम माझ्यासाठी नव्हतंच असं कुठेतरी आत समजत होतं. आता नीट आठवत नाहीये त्या वेळचा मनाचा गोंधळ! एक मात्र नक्की होतं, जे जमतंय, मिळतंय ते पदरात पाडून घ्यायचं. कदाचित अनुभवाचं ते गाठोडं मला जन्मभर पुरणारं होतं. पण वस्तुस्थितीच्या जाणिवेचं काय? मनातल्या शंकांचं काय? कळत नव्हतंच.

अंक दुसरा

मी जशी नववी-दहावीत गेले तशी माझी निरीक्षण शक्ती अधिक परिपक्व होऊ लागली होती. कुठल्याही प्रसंगातलं, व्यक्तीमधलं चांगलं-वाईट मी पटकन पकडायचे. गंमत म्हणजे या सगळ्या भोगण्यातसुद्धा माझी विनोदबुद्धी, आनंदी वृत्ती, समाधानीपणा कधी झाकोळला गेला नाही. त्यामुळे गमतीदार प्रसंगही यायचे, त्यातल्या खुब्या ओळखून नकला करणं, विडंबनं करणं हे कधीतरी सुरू झालं. आता कळतं की माझ्या स्वभावातला सोडून देण्याचा, हसून घालवण्याचा गुण मला सांभाळत होता. कितीदा तरी एखाद्या विनोदी गोष्टीवर मी खळखळून हसायची तेव्हा किती मोठी माणसं मला टोचायची! खिदळतेस काय? अक्कल आहे का आपण काय आहोत ते कळायची? म्हणजे मी माझा कमीपणा, न्यून सारखं तोंडावर, अंगा-खांद्यावर वागवत दुर्मुखल्या चेहऱ्यानंच रहायला हवं होतं का? माझ्या संवेदनांना मारून टाकायचं? ही कसली अघोरी शिक्षा.

तेव्हाच कधी तरी आमच्या जवळपासच्या दोघी मुली (ज्या नेहमी आमच्या बरोबर असत) अचानक

भेटेनाशा झाल्या. कॉलेजमधल्या वाङ्मयमंडळाच्या सभेनंतर मी संध्याकाळी घरी येत असताना त्यातल्या एकीला घराच्या दाराआडून रस्त्याकडे बघत असलेलं मी पाहिलं. पटकन मी तिला हाक मारली. जवळ गेले तर ती घरात पळून गेली. तिच्या शेजारी राहणाऱ्या मुलीला विचारलं "असं का" तर तिचं हेच कारण सांगितलं. तिच्याही अंगावर पांढरे डाग आले होते. तिची शाळा बंद झाली. बाहेर मैत्रिणींमध्ये जाणं बंद. संध्याकाळ झाली की थोडा वेळ दारात यायला परवानगी. हे फार भयंकर होतं. मागच्या गल्लीत आमच्या गाण्याच्या क्लास शेजारच्या वाड्यातल्या मुलीचंही तसंच. या पार्श्वभूमीवर मला मिळणारं स्वातंत्र्य लाख मोलाचं होतं. माझं शिक्षण, क्लासेस, छंद काहीही बंद केलं गेलं नव्हतं, तेही माझ्या आजीमुळे - माईमुळे. ती माझी ढाल बनली होती. काळाच्या खूप पुढचा विचार करणारी आमची माई अघोरी उपाय, अंधश्रद्धेच्या विरोधात उभी राहिली. श्रद्धा आणि अंधश्रद्धा यात असणारी सूक्ष्म रेषा तिचं जाणली होती.

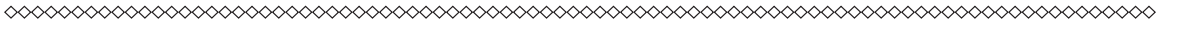
या मुलींच्या आयुष्याची परवड बघून मला भयंकर अस्वस्थ वाटायचं. पण मी तरी काय करू शकत होते. मीही लोकांच्या विचित्र नजरा, कुत्सित बोलणी, दुरावा यांची बळी होतच जगत होते. हळूहळू डाग वाढू लागले. हाताच्या कोपरांवर, मग कानांच्या मागे, मानेवर, गळ्यापाशी, बोटंमधे असे अस्पष्टपणे दिसायला लागले. कुणी ओळखीचं फार दिवसांनी रस्त्यात भेटल्यावर बोलताना अचानक त्यांच्या नजरेत एक विचित्र बदल व्हायचा आणि बोलणं अर्धवट सोडून घाईनं ती व्यक्ती माझ्या पुढून निघून जायची. तेव्हा मी माझं निरीक्षण केल्यावर माझा मलाच ही वाढ, हा फरक दिसायला लागला. मग माझ्याच न कळत मला एक सवय लागली की कुणाशी बोलत उभी असेन तर त्या व्यक्तीच्या चेहेऱ्यावर तो विचित्र बदल कधी येतोय त्याची मी वाट बघायला लागले. जेव्हा तो क्षण येई तेव्हा हाताश होऊन

मी गप्प होऊ लागले. मला अशा एखाद्या व्यक्तीची गरज होती की जिला माझ्यातल्या या वैगुण्यामुळे काही फरक पडत नाही. एक वेळ अशी आली की मला माझा निर्णय घ्यावा लागला.

मी स्वामीमठात रोज सकाळी जात असे. एकदा एका म्हातान्या गृहस्थांनी मला थांबवून, माझ्या वडिलांना भेटायला बोलावलय असा निरोप दिला. मी आप्पांना सांगितलं. दुसऱ्या दिवशी ते त्यांना भेटून आले तेच भयंकर संतापून. काय झालं होतं की त्या गृहस्थांच्या मुलालाही पांढरे डाग होते आणि त्याच्याशी माझं लग्न व्हावं अशी त्यांनी इच्छा व्यक्त केली. त्या क्षणी माझा निर्णय झाला. तेव्हा मी कॉलेजच्या दुसऱ्या वर्षात होते. मी स्पष्टपणे माझ्या आई-आप्पांना सांगितलं की "हे पांढरे डाग म्हणजे काय हे मला माहीत नाही. पण आता मी यासाठी काहीही उपाय करून घेणार नाही. मला लग्न करायचं नाही. मी स्वतःच्या पायावर उभी राहीन आणि माझा तुम्हाला त्रास होणार नाही एवढी काळजी घेईन. मला माझी भावंडं, माझं कुटुंब हवं आहे. पण त्यांना त्रास होईल असं मी वागणार नाही." संपलं. एकदम शांतता पसरली.

त्या प्रसंगानंतर मी मात्र पांढरे डाग या विषयावर कुठे काय मिळेल ते वाचत सुटले. तेही इतकं चमत्कारिक, परस्परविरोधी आणि अनुमानावर आधारलेलं असे की त्यावर विश्वास ठेवणं शक्यच नव्हतं. त्या मतांना कोणतीही वैज्ञानिक, शास्त्रीय, संशोधनात्मक बैठक किंवा आधार नव्हता. माझं एकटेपणही वाढत होतं. पण खूप साऱ्या गोष्टी शिकण्याकडे कल असल्यामुळे व्यग्रताही होती. आई थोडी काळजीमुक्त नाही पण शांत होती. तिलाही लोकांच्या प्रश्नांना उत्तरं द्यावी लागत होती. पण मी ठाम होते. मी मला कोंडून घेणार नव्हते. मनाशी ठरवत होते. काही लोक काळे असतात काही गोरे. काही संमिश्र असतात, त्या गटातली मी आहे.

नवीन अंक सुरू करण्यापूर्वी मी घातलेली शपथ

सांगावीशी वाटते. एका उन्हाळी संध्याकाळी मी एकटीच पत्र्यावर बसले होते. सूर्यास्ताची वेळ झाली होती. दुपारी कॉलेजमध्ये एका गटातल्या दोन मुलींनी अतिशय वाईट पद्धतीनं मला हिणवून माझा अपमान केला होता. ती खिन्नता मनात ठसठसत होती. डोळे सारखे भरून येत होते. मन फारच दुखावलं गेलं होतं. समोर उन्हाळ्यातला सूर्यास्ताचा लालभडक गोळा सुंदरपणे तळपत होता. काय मनात आलं कुणास ठाऊक मी एकदम कठड्याला धरून उभी राहिले आणि मनोमन शपथ घेतली -

“आजपासून मी कधीही स्वतःची लाज बाळगणार नाही. माझ्यात काहीही न्यून नाही. माझ्या सर्व संवेदना, अवयव, बुद्धी, विचारशक्ती चांगली आहे. मी कधीही माझा अपमान मनाला स्पर्शू देणार नाही. म्हणजे तो माझा अपमान असणारच नाही. ज्यांना मी आवडत नसेन त्यांना मी ‘अनुल्लेख’ या शस्त्रानं नामोहरम करीन. माझा परमेश्वरच माझा मित्र, मैत्रीण असेल. म्हणून मी कधीच एकटी नसेन!!”

मला पूर्णपणे बदलून टाकणारा असा तो क्षण होता.

मी बी. ए.च्या शेवटच्या वर्षाला होते. एस. पी. कॉलेजचं सुवर्ण महोत्सवी वर्ष. जवळजवळ सर्व वर्षभर अनेक कार्यक्रमांनी गजबजलेलं. मीही माझ्यातल्या आत्मविश्वासासकट अनेक उपक्रमांमध्ये भाग घेत होते. मुख्य पाहुणे सन्माननीय सी. डी. देशमुखांच्या उपस्थितीत सोहळा मोठ्या दिमाखात पार पडला आणि अभ्यासाला सुरुवात केली. पहिला वर्ग मिळाला. पण विद्यापीठात भाषा विभागात दुसरा नंबर मिळाला म्हणून नाराज झाले. त्या रागावर एम. ए.ला गेले नाही. एक वर्ष घरी राहिले. त्या वर्षात चित्रकलेत बरेच प्रयोग केले. ग्लास पेंटिंग, फॅब्रिक पेंटिंग शिकले. नवनवीन पदार्थ, मसाज थेरपी, प्रथमोपचार असं बरंच पदरात पाडून १९६८ साली एम. ए. ला प्रवेश घेतला. दरम्यान मोठ्या भावाचं इंजिनीअरिंगचं शिक्षण संपून नोकरीला लागला. पण माझ्यामुळे गोष्टी पुढे सरकत नव्हत्या. मग असा

एक विचार मांडला गेला की माझ्याविषयी आधी काही बोलायचं नाही. हे तर जास्तच वाईट आणि चुकीचंही होतं. परत प्रश्न माझ्याशी लग्न कोण करणार आणि ही तर करणारच नाही म्हणते.

विचार मीच बदलला. आपण लग्न करायचं पण कुणाशी? त्या वेळी काही वधुवरसूचक मंडळं जवळजवळ नव्हतीच. एखादं-दुसरं होतं. मी तिथे जाऊन बघायचं असं ठरवून शोध करून गेले. त्यासाठी वर्तमानपत्रात येणाऱ्या जाहिराती पिंजून काढल्या. पण तिथेही माझ्यासारख्या मुलीची नोंदणी करून घेत नव्हते. आमच्या घरात ह्या विषयावर माहिती देणारा डॉक्टर नव्हता. एक मात्र माझं भाग्य म्हणजे बाहेरच्या जगात मी हिणवली जात होते, दुर्लक्षित, अपमानित होत असले तरी माझी भावंडं मात्र माझ्याशी कधीच दुराव्यानं वागत नव्हती. आईची चिडचीड, सगळ्या जगाचा राग माझ्यावर काढलं जाणं, हे चालूच होतं. पण या मागची कारणमीमांसा मी एव्हाना समजायला लागले होते. उलट कधी कधी माझ्यामुळे ती किती त्रास सहन करते आहे, कुठे कुठे माझ्यासाठी वणवण करून हाल करून घेते आहे हे बघून मलाच रडू यायचं.

दरम्यान माझं पोहोणं, नृत्य शिकणं, नाटकात काम करणं हे बंद झालं. मग मी रंगांशी खेळायला लागले. म्हणतात ना एक दार बंद झालं तर देव कुठली तरी खिडकी उघडतो, तसंच झालं. मी हार मानायला तयार नव्हते. पण मार्गही सापडत नव्हता. लग्न करायचं ठरवलं खरं, पण कुणाशी आणि लग्नानंतर मला मुलं हवी होती. पण त्यांनाही जर माझ्यासारख्या यातना, अस्पृश्यता, उपहास सहन करावा लागला तर? मला मुलं फार आवडतात. काय करू? कसं करू? नुस्ता प्रश्नांचा गुंता आणि एक दिवस शोध लागला. आमच्या घरा जवळच डॉ. रानडे हे त्वचारोग तज्ज्ञ होते. त्यांची पाटी बघण्यात आली. त्यांचं घर म्हणजे कडेकोट बंगलाच होता. एक दिवस धीर करून मी गेटमधून आत शिरले. हातापायाला

कापरं भरलं होतं. दार वाजवू की नको या संभ्रमात उभी होते. तेवढ्यात दार उघडून एक रुबाबदार व्यक्ती बाहेर आली. मी प्रचंड घाबरलेली, त्यांचं लक्ष माझ्याकडे गेलं. "कोण हवंय?" असा प्रश्न आला. कसा कोण जाणे धीर करून मला काय हवंय ते सांगितलं. म्हणाले, "घाबरू नको. माझ्या क्लिनिकमध्ये ये."

त्यांचं क्लिनिक कॅम्पमध्ये ईस्ट स्ट्रीटला कुठेतरी होतं. कॅम्प म्हणजे आम्हा मुलांना त्या वेळी परदेशासारखंच अगम्य, अद्भुत होतं. कशीतरी संध्याकाळी विचारत सायकलवरून पोचले. हे माझे सगळे उद्योग घरातल्या कुणालाही न कळवता चालू होते. डॉक्टरांना भेटले. म्हणाले, "बाहेर बस. हे वाच." असं म्हणून मला इंग्रजीमधली ३-४ पानी पुस्तिका दिली. मला इंग्रजी इतकं चांगलं येत नाही म्हटल्यावर, म्हणाले, "जसं येईल तसं वाच." नशिबाने सोपं होतं. बऱ्यापैकी कळलं पण तरी सगळी उत्तरं सापडली नव्हतीच.

त्यांनी थोड्या वेळानं आत बोलावलं. धीटाईनं मी माझी सगळी कथा धाडधाड सांगितली. "मला लग्न करायचंय पण मुलांना असं झालं तर?" त्यांनी विलक्षण मायाळू पद्धतीनं मला सांगितलं, "तसं काही होणार नाही. या संशोधनात कुठेही हे वंशपरंपरागत आहे असं सिद्ध झालेलं नाही."

मग त्यांनी मला तपासून सांगितलं, "हा तुझा ल्यूकोडर्मा नाहीच आहे. त्यात व्यक्तीगणिक फरक असतो" आणि सांगितलं की "यावर अजून परिणामकारक, खात्रीलायक औषध निघालेलं नाही. हा रोग नाही, संसर्गजन्य तर मुळीच नाही. याला कसलंही पथ्यं करण्याची गरज नाही. फक्त आनंदी राहत जा. फार तिखट, आंबट शक्यतो खाऊ नको. निश्चित रहा, लग्न कर. मुलंही होऊ देत."

समोरच्या हॉटेलमधून कसलंतरी ज्यूस मागवून मला प्यायला लावलं. कशी आलीस विचारलं. सायकलवरून म्हटल्यावर माझ्यापुढं छानसं हसून हात जोडले. मी

घरी आले. फार मोठ्या संकटातून सुटका झाल्यासारखं अगदी पिसासारखं हलकं वाटत होतं. मी मोकळी झाले होते. आता प्रश्न लग्नाचाच होता.

अंक तिसरा

एम. ए. ला गेल्यावर विद्यापीठातलं वातावरण, निसर्ग, मराठीतले वेगवेगळे विषय, त्यांचा अभ्यास या सगळ्यांनी मला भुरळ घातली. पहिल्या दोन महिन्यांतच दोन मैत्रिणी मिळाल्या. सुनंदा आणि पुष्पा. सुनंदा बरीच मोठी होती. मूलबाळ नाही, म्हणून एम. ए.ला आली होती. काही प्राध्यापक जुनेच एस. पी.मधले होते. काही नवे. पण एकूण दिवस छान चालले होते. दृष्टिकोनाला कंगोरे मिळत होते, धाडस वाढत होतं, अभ्यास आवडत होता. पहिल्या सत्रात चांगले मार्क मिळाले. डॉ. भालचंद्र फडके सर मराठी वाङ्मयाचा इतिहास शिकवायचे. त्यांची शैली फार चांगली होती. व्याकरणासारखा रुक्ष विषय रंजक करून शिकवण्यात डॉ. वि. रा. करंदीकर सरांचा हात कुणी धरू शकलं नसतं. डॉ. रा. शं. वाळिंबे, डॉ. अनुराधा पोतदार, डॉ. भीमराव कुलकर्णी एस. पी. पासून चांगलेच ओळखीचे होते.

पहिल्या वर्षी विद्यापीठात भाषा विषयात पहिली आले. डॉ. भा. दि. फडके सरांनी एकदा विचारलं, "तू एम. ए. होऊन काय करणार?"

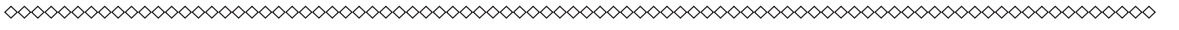
"मी प्राध्यापक व्हायचं, पुढे पीएच.डी. करायचं असं ठरवलंय."

"बरं, मग कॉलेजमध्ये शिकवण्याचा अनुभव घेणार का?"

"सर, मी अजून एम. ए. कुठे झालेय?"

"प्रायोगिक तत्त्वावर. शिरूरला नवीन पहिल्या वर्षाला शिकव. बघ जमतंय का, आवडतंय का?"

पटकन हो म्हटलं. आठवड्यात तीन तास शिरूरला जाऊन शिकवायला लागले. मुलं-मुली थोडी मागास होती. संख्या कमी होती, त्यामुळे माझा आत्मविश्वास

वाढत होता. मजा येत होती. जवळजवळ चार महिने मला हा चांगला अनुभव घेता आला.

घरातलं वातावरण तापत चाललं होतं. मला कुणी सापडत नव्हतं. दरम्यान दोन मुलांनी मला विचारलं. पण वस्तुस्थिती कळल्यावर ते मागे फिरले. परत तीच चिंताजनक परिस्थिती. शक्यतो ब्राह्मण मुलाशी करायचं असं ठरवलं होतं. दुसऱ्या वर्षाचं पहिलं सत्र अर्थ संपता संपता अशा एका मुलानं विचारलं. त्याला सगळं माहिती होतं. शिक्षण चालू होतं. परिस्थिती वाईट होती. विचार करायला वेळ घेतला. भावाला सांगितलं. करता करता होकार देऊन मोकळी झाले. घरात सर्वांनी सुटकेचा निःश्वास टाकला. लग्नच ठरलं म्हणताना भावाचंही ठरलं. एम. ए. ची परीक्षा झाली, मे मध्ये लग्नही झालं. सासरी कुणालाच मी पसंत नव्हते. त्यांच्या घराण्याला माझ्या रूपानं काळिमा लागला. मला सर्वांनीच वाळीत टाकलं. पण याची मला सवय होती. त्यामुळे फारसा फरक पडला नाही. साहित्य परिषदेत अर्धा वेळ लायब्ररीत काम करत होते. कसातरी जमवाजमव करून संसार सुरू झाला. हे माझं समझोत्याचं लग्न होतं. सप्टेंबरमध्ये आकाशवाणीत निवेदिकेची नोकरी मिळाली. संसाराची घडी बसतेय असं मला वाटू लागलं. पण ते फक्त माझ्या बाजूने एकतर्फीच होतं. उपेक्षा, तिरस्कार, अवहेलना हे माझे कायमचे सोबती परत जवळ आले. पण आता माघार घेणं नाही असं पक्कं ठरवलं होतं. आहे त्या परिस्थितीत आनंदी रहायचं ठरवलंच होतं, कष्टाची सवय होतीच. नवऱ्याकडून कसलीही अपेक्षा करणं दुरापास्त होतं. वाड्यात दीड खोलीत आमचं बिऱ्हाड होतं. शेजारी बरेच होते. एरवी बोलाचाली होती. पण सणवार, शुभकार्य वगैरेसाठी मला बोलावणं नसेच. मलाही फारसं काही वाटत नव्हतं. घरकाम, निवेदिकेची शिफ्ट झूटी, वाचन हे चक्र चालू होतं. ज्या काही बाहेरच्या छंदवजा गोष्टी आधी करत होते ते सारं तुटत, मागे पडत गेलं. लग्नाच्या आधी नव्हते तेवढी लग्नानंतर एकटी झाले. आकाशवाणीतल्या

फक्त ओळखी होत्या, पण मैत्रीणी नव्हत्या. जेव्हा दुपारी काम नसे तेव्हा आकाशवाणीसमोर असलेल्या बालसुधार केंद्रात जायला लागले. डॉ. मधुमालती गुणे तिथल्या अध्यक्ष होत्या. तिथल्या गुन्हात पकडलेल्या, अनाथ, आईवडिलांनी सोडलेल्या, पळवून आणलेल्या अशा मुलांना गोष्टी सांगणं, गाणी शिकवणं, पुस्तकं वाचून दाखवणं, त्यांच्याशी खेळणं, त्यांना बोलतं करून त्यांचं ऐकणं असं सुरू झालं. मला मूलबाळ नव्हतं ती कसर मी तिथे भरून काढू लागले. त्यांचा मला आणि माझा त्यांना लळा लागला. फार वेगळंच विश्व होतं ते. तिथे मी रमले, तिथली ओढ लागली. अशी पाच वर्षं गेली आणि मला मुलगी झाली. पण नोकरी करावीच लागणार होती. मुलीला आईकडे ठेवून शिफ्ट झूटी चालू झाली. घरचा तसा बाकी काहीच आधार नव्हता. वाड्यात शेजारीपाजारी माझ्या समवयस्क, आगेमागे लग्न घेऊन आलेल्यांशी मैत्री झाली पण तीही अंतर ठेवून.

समाजाचं मन बदलेल, लोक अधिक मोकळ्या मनानं स्वीकारतील ही आशा फोल ठरत होतील. सासरी खंडीभर माणसं होती पण ती माझी कुठे होती. पाच वर्षांनंतर परत दिवस राहिले. आकाशवाणीमध्ये मला माझ्या निर्दोष कामामुळे उत्तम संधी मिळत गेल्या. लाईव्ह प्रोग्राम्स सादर करायला मिळाले. वरिष्ठ अधिकाऱ्यांकडून शाबासकी, कौतुक मिळत होतं. त्यामुळे माझ्या सहकाऱ्यांच्या द्वेषाला खतपाणी मिळत होतं.

एकदा मी लिहिलेलं फीचर दाखवण्यास वरती आमच्या वरिष्ठ महिला अधिकारी असणाऱ्यांकडे गेले. माझं लिखाण तपासून ओ. के. करून माझ्या हातात देताना त्या मला म्हणाल्या, "शोभा मला खूप दिवस तुला विचारायचं आहे, की तू नेहमी इतकी आनंदी, हसतमुख कशी काय राहू शकतेस?"

मी म्हटलं, "असं का वाटतं मॅडम तुम्हाला?"

"तसं नाही गं, तुझ्यासारखी मुलगी अशी आनंदात राहिलेली मी कधी पाहिली नाही."

“मॅडम ज्या गोष्टीला मी जबाबदार नाही किंवा ज्यात माझी काहीच चूक नाही त्याचं मी का दुःख करावं. शिवाय इतर मुलींसारखीच मीही आहे, केवळ ही एक गोष्ट सोडली तर. हा काही गुन्हा नाही, रोग नाही, हे जर मला माहित आहे तर मी त्यासाठी दुःखी का व्हावं?”

त्यावर त्या हसल्या, “गुड” म्हणाल्या.

मी निघाले पण ‘तुझ्यासारखी मुलगी’ या शब्दांनी कळत्या वयापासून आतापर्यंत माझी पाठ सोडली नाही. नात्यातल्या, ओळखीच्या समाजात वावरताना संबंध आलेल्या कितीतरी मुलींनी, बायकांनी ‘तुझ्यासारखी मुलगी’ असा उल्लेख करून माझा आत्मविश्वास डळमडळीत करण्याचा संधी मिळेल तेव्हा प्रयत्न केला. एका माझ्या आते बहिणीनं तर मला विचारलं, “शोभा, तुझ्यासारख्या मुलीला हे असं चांगलं आयुष्य, मुलं, गाडी, स्वतःचं घर असा नवरा मिळेल असं वाटलं होतं का?” मला तर आश्चर्यच वाटतं! मलाही वाटलं. माझ्याकडे दोन दिवस माहेरपणाला आलेल्या, चांगला-चुंगला पाहणुचार घेणाऱ्या माझ्याच बहिणीनं वर तोंड करून मला असा मन नाराज करणारा प्रश्न विचारावा, याचं मला वाईट वाटलं. पण मग मला तिची दया आली. कौतुकाची अपेक्षा मी कधीच कुणाकडून केली नव्हती. पण हे असं? अज्ञान माणसाकडून काय करून घेईल सांगता येत नाही. हे आणि असे अनेक शेरे ऐकायची वेळ अजूनही अधूनमधून येते. तरी त्याची सवय मात्र होत नाही हेच खरं. आत कुठेतरी कळ येतेच.

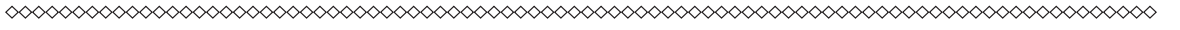
आता वयाच्या ७५ वर्षांनंतर सुद्धा लोक स्वतःला आवरू शकत नाहीत ही कमाल वाटते मला. अशा बोलण्यामधली असूयेची धार समोरच्या व्यक्तीला दुखवू शकते याची किंचितही जाणीव कशी त्यांना नसते.

दुसऱ्या वेळी मी प्रेग्नांट असताना घडलेला एक प्रसंग. तोपर्यंत मी एक चांगली निवेदिका, चांगली कॉम्पियर म्हणून प्रसिद्ध झाले होते. एक दिवस दूरदर्शनमधल्या एका प्रसिद्ध प्रोजेक्ट्सरचा मला फोन आला. कुणा मोठ्या

व्यक्तीची मुलाखत घ्यायची होती, त्यासाठी ते मला विचारत होते. मी होकार दिला आणि त्यांना म्हणाले की “मी पाच महिन्यांची प्रेग्नांट आहे, चालेल का?” ते म्हणाले, “काही हरकत नाही. सोफ्यात बसूनच मुलाखत घ्यायची आहे.” पुढे मी म्हणाले की, “माझ्या अंगावर असे पुसट डाग आहेत जे एकदम दिसण्यासारखे नाहीत.” हे ऐकल्यावर अचानक पलीकडे शांतता पसरली. मी २-३ वेळा हॅलो हॅलो केल्यावर त्यांनी मी नंतर फोन करून कळवतो म्हणून फोन ठेवला. अर्थात नंतर कधी फोन येणार नाही हे मला कळून चुकलं. अशा अनेक संधी योग्यता असूनही माझ्या हातून निसटल्या. मी नेहमीच मला मिळतंय तेवढं तरी किती जणांना मिळत असेल असं मानून मन शांत करत आले आहे. आजही समाजात गेल्यावर माझ्याकडे चमत्कारिक नजरांनी लोक बघतात, शिवाय आता तर शंकेला जागाच राहणार नाही एवढं ते शरीरभर पसरलं आहे. बरीच क्षेत्रांनी माझ्यासाठी नाहीत हे जाणून वेळीच मी त्यांच्यापासून दूर गेले.

पण संसारात पडल्यावर जे धक्के मी सहन केले ते मात्र अतिशय दुर्दैवी होते. माझ्याशी लग्न करून स्वतःचं काम करून घेण्यासाठी माझा सहानुभूती मिळवण्यासाठी उपयोग करून घेतला जाऊ लागला, तेव्हा मात्र माझी चूक मला कळून आली. मनुष्य स्वभावाचं हे एक अतिशय विकृत रूप मला बघायला मिळालं आणि मी बरोबर जाणं सोडून दिलं पण तेव्हा मुलं होती मी एकटी नव्हते. मुलांनीही माझ्याशी मायेचाच व्यवहार ठेवला. त्यांना माझी कधीही लाज वाटली नाही. ही माझी कमाई होती.

घटनेमागची कारणमीमांसा जाणणं, दोन वाक्यांच्या मधला अर्थ समजून घेणं, स्वतःला कधी कमी न लेखणं, आयुष्य सुंदर आहे, ते जसं कसं आहे ते देवानं दिलंय त्याचा आदर करणं हे सगळं मी बऱ्याच लवकर शिकत गेले. आनंदी राहणं, समाधान मानणं, नवनवीन ज्ञान आत्मसात करणं, कटु अनुभवांना विनोदाच्या शस्त्रानं

नामोहरम करणं, ज्यांना आपण नकोसे आहोत त्यांच्यावर कायमची फुली मारणं या शिकवणी मी स्वतःला देत पुढेपुढे जात राहिले. जे मिळालं नाही ते कदाचित माझ्याजोगतं नसेल, मला जमणार नसेल म्हणून मला मिळालं नसेल. पण जे मिळालं ते कसं नीट जपावं, जगण्याचा दिलखुलास मनानं आस्वाद घ्यावा हे शिकले. त्यामुळे अनेकदा विपरीत, जीवघेण्या परिस्थितीतही तगून राहिले. हे जे मिळालंय ते परमेश्वरानं दिलंय,

त्याचा मान राखला पाहिजे, हीच मनाची बैठक उभारी देत राहिली. त्यामुळे ना खंत, ना खेद अशा अवस्थेपर्यंत येऊन पोचले. गंमत वाटते.

एक होकार शोधण्यासाठी अनेक नकार पचवणाऱ्या मला अजून यापुढे किती प्रवास करावा लागणार आहे माहीत नाही. असो.

* * *

एवढे लक्षात ठेवा

उंची न आपुली वाढते, फारशी वाटून हेवा ।
श्रेय ज्याचे त्यास द्यावे; एवढे लक्षात ठेवा ॥
ती पूर्वजांची थोरवी, त्या पूर्वजांना गौरवी ।
ती न कामी आपुल्या, एवढे लक्षात ठेवा ॥
जाणते जे सांगती, ते ऐकून घ्यावे सदा ।
मात्र तीही माणसे; एवढे लक्षात ठेवा ॥
चिंता जमी या सर्वथा, कोणा न येई टाळता ।
उद्योग चिंता घालवी; एवढे लक्षात ठेवा ॥
विश्वास ठेवावाच लागे, व्यवहार चाले त्यावरी ।
सीमा तयाला पाहिजे; एवढे लक्षात ठेवा ॥
दुप्पटीने देतसे जो, ज्ञान आपण घेतलेले ।
तो गुरूचे पांग फेडी; एवढे लक्षात ठेवा ॥
माणसाला शोभणारे, युद्ध एकच या जमी ।
त्याने स्वतःला जिंकणे; एवढे लक्षात ठेवा ॥
नवीन वर्ष येऊ घातले आहे, मनाची ही साफसफाई जरूरी आहे

- विंदा करंदीकर

* * *

एक 'नितळ' अनुभव

सुनील सुकथनकर

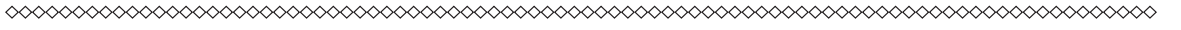
९५६१०८११९५

आमचा 'देवराई' हा चित्रपट त्या वेळी चित्रपटगृहात लागला होता. नवी नवी मल्टीप्लेक्स जन्माला येत होती. त्यातला प्रेक्षक कसा असेल, त्या चकचकीत वातावरणात आपला चित्रपट कसा पहिला जाईल, असे प्रश्न आम्हाला पडत होते. '१० वी फ' पुण्याच्या प्रभात चित्रपटगृहात चक्क चाळीस आठवडे चालल्यामुळे चित्रपट प्रदर्शित करण्याचा आमचा आत्मविश्वास वाढला होता. 'देवराई'ला प्रभातमध्ये उत्तम प्रतिसाद मिळत होता. प्रमोशन, पी.आर. वगैरे बाबी नव्याने आयुष्यात घुसत होत्या. पण संपर्क-माध्यमं, विशेषतः आयुष्य ग्रासून टाकणारी समाज-माध्यमं नव्हती! प्रभातचे व्यवस्थापक भिडेकाका हे आम्ही काहीच न करता आम्हाला लाभलेले 'जनसंपर्क अधिकारी' होते. प्रेक्षक चित्रपट पाहून त्यांना भेटत आणि प्रतिक्रिया देत. अनेकदा लिहून देत. भिडेकाका तो प्रतिसाद आमच्यापर्यंत पोचवत. नफ्याचा चेक घ्यायला जाणे यापेक्षा या प्रतिक्रिया घ्यायला जाणे, याची आम्हाला चटक लागली होती!

एके दिवशी प्रभातमधून फोन आला. भिडेकाका म्हणाले, "एका डॉक्टर बाईना तुमच्याशी बोलायचं आहे. त्यांना 'देवराई' खूपच आवडला आहे.' मी फोन घेतला. अशा आगंतुक फोन्सना उत्तर देणं आणि सुमित्राला त्यापासून वाचवणं हे माझं काम असे. सौम्य स्वरात एक बाई बोलू लागल्या. त्या 'देवराई'चं कौतुक करून थांबल्या नाहीत. त्या म्हणाल्या की अंगावरचे पांढरे डाग (Lucodurma or Vitiligo) ज्याला आपण 'कोड' असं म्हणून हिणवतो, त्याबद्दल त्या काम करतात. त्यांची पुण्यातच 'श्वेता असोसिएशन' नावाची संस्था आहे. आणि 'देवराई' मुळे स्किझोफ्रेनिया हा मानसिक आजार जसा मुख्य प्रवाहातल्या प्रेक्षकाला चित्रपट रूपात कथानकातून पहायला मिळाला, तसं काहीतरी

आम्ही त्यांच्या विषयावर करावं असं त्यांचं म्हणणं होतं. मी थोडासा गोंधळलो. चित्रपट माध्यमाविषयी बऱ्यापैकी अज्ञान असणाऱ्या समाजात कोणीही उतून 'चला सिनेमा काढू' म्हणतं, याचा मला राग यायचा. एक तर कथात्मक मोठा चित्रपट (फीचर फिल्म) आणि लघुपट, वार्तापट, माहितीपट यातला फरक लोकांना कळत नाही. त्यासाठी लागणाऱ्या मोठ्या खर्चाची कल्पना नाही- अशी अनेक खेगटी माझ्या मनात येऊन गेली. बरं, त्या बाईना तातडीनं भेटायचं होतं. सामाजिक संस्था आणि अशी धडपडणारी माणसं हा सुमित्राच्या मनातला हळवा कोपरा. त्यामुळे कंटाळा करणं शक्यच नव्हतं. पण त्या फोननंतर आम्ही आपसात बोलत राहिलो, की त्यांना चित्रपट खर्चाविषयी कल्पना दिल्यावर त्या भानावर येतील आणि विषय संपून जाईल!

पण असं काहीच झालं नाही! डॉक्टर माया तुळपुळे आम्हाला भेटायला आल्या. अनपेक्षित संपूर्ण गौरा वर्ण, सौम्य हसू आणि ऋजुतेनं पण आग्रही बोलणं. आमची मीटिंग रंगू लागली. त्या सांगत होत्या तसंतसं पांढऱ्या डागाभोवती फिरणारं हे विश्व उलगडू लागलं. पांढरे डाग म्हणजे अपशकुनीपणा, विद्रूपता, ते आनुवंशिक आहे- हा गैरसमज, मुळात एका साध्या विकाराला मोठा आजार मानणं, असे डाग असणाऱ्या व्यक्तींना स्वतःला समाजापासून तोडून घ्यावसं वाटणं, फोटोपासून पळावंसं वाटणं आणि मुख्य म्हणजे आपल्या समाजातल्या स्त्रीच्या दुय्यमतेमुळे मुलींच्या लग्नात बाधा येणं- एक मोठीच गुंतागुंत समोर आली. मायाताई म्हणाल्या की त्या स्वतःच या प्रक्रियेतून गेल्या आहेत. आता मला त्यांच्या विलक्षण 'गोऱ्या' वर्णाचं रहस्य उलगडलं. त्या पूर्वी अगदी जवळजवळ माझ्याइतक्या सावळ्या होत्या (मी तर काळाच आहे!) हे कळल्यावर मी उडालोच!

कसं वाटत असेल आपला रंगच बदलताना? मला माझ्या काळेपणाचा खूप (उगीचच!) अभिमान. त्यांच्या अंगावर हे पांढरे डाग उमटत जाण्याच्या काळातल्या अगदी तरुणपणापासूनच्या घटना, जिवातला कोलाहल मायाताई सांगत होत्या. आज त्यांचा वर्ण पूर्णच पांढरा होऊन गेल्यामुळे त्यांची वेगळ्या प्रकारे सुटका झाली आहे. पण ज्यांच्या शरीरावर, विशेषतः चेहऱ्यावर असे डाग कायम राहतात, त्यांच्या अवस्थेबद्दल त्या सांगत राहिल्या. आम्ही सुन्न होत होतो. संभाषण संपता संपता सुमित्रानं त्यांना त्यांच्यासाठी काहीतरी नक्की करू असं आश्वासन दिलं. पण त्यांच्या मनात 'देवराई' सारखी थिएटरला लागणारी फीचर फिल्म हे पक्कं होतं. मी बिचकतच खर्चाची कल्पना दिली. साधारण हिंदी चित्रपटांचा एखाद्या गाण्याचा खर्च, किंवा आजच्या मराठी चित्रपटांच्या खर्चाच्या तुलनेत एक पंचमांश इतकं कमी बजेट आम्ही सांगत असू. पण त्याचीही भीती वाटे. कारण मध्यमवर्गीय माणसाला तेही भयंकर मोठंच. मायाताई त्याबद्दलही शांत होत्या. एक डॉक्टर म्हणून काम करता करता केलेलं सेव्हिंग त्या या चित्रपटात घालायला निघाल्या होत्या. 'निर्माता मिळतोय तर गटवा', या प्रकारात जायचं नाही, म्हणून आम्ही त्यांना चित्रपट चालेल किंवा नाही सांगता येत नाही, अगदी पुरस्कारदेखील ठरवून मिळत नसतात, मराठीत चांगली प्रदर्शनव्यवस्था नाही, नंतर तुम्हाला डोकेदुखी नको, अशा निराश करणाऱ्या हजार ब्यादी सांगितल्या. मायाताई त्यातूनही तावून-सुलाखून निघाल्या! मग मात्र आम्हाला लक्षात आलं, एका नव्या सुंदर प्रवासाला सुरुवात होते आहे.

सुमित्रा भावे हे एक अजब रसायन आहे. तिला क्षणार्धात गोष्टी सुचतात. 'आम्ही पाच वर्षं संहितेवर काम केलं' वगैरे वल्गना ऐकल्या की ती अचंबित होत असे. सुचण्या-लिहिण्याचा वेग हा खरं तर कौतुकाचा पण थोडा गौण मुद्दा. मला खरं थक्क व्हायला व्हायचं ते दोन

गोष्टींसाठी. एक म्हणजे 'अमुक विषयावर चित्रपट करता का' अशी मागणी आल्यावर 'हे काय 'commissioned project', माझ्यातल्या मुक्त कलावंताला असली गोष्टी पटत नाहीत, वगैरे नखरे तिच्या मनातच येत नसत. उलट त्याविषयाचा अभ्यास करू, त्याच्या खोलात शिरू आणि तो समाजासमोर आणण्यासाठी काय करता येतं ते पाहू, या विचारानं ती झपाटून जात असे. जणू आपल्यातल्या प्रतिभेला या सामाजिक विषयासाठी वापरणं हा उणेपणा तर नाहीच पण उलट एक आव्हान म्हणून स्वीकारलं पाहिजे, हा तिचा प्रांजळ दृष्टिकोन होता. आणि दुसरी गोष्ट त्याहून महत्त्वाची आणि मोठी. एखादा आजार किंवा सामाजिक समस्या ही जशीच्या तशी चित्रपटात मांडणं हेही खरं तर अवघड कामच आहे. पण सुमित्राला लेखक म्हणून याच्या पुढे जायचं असायचं. त्या समस्येचा वैयक्तिक, कौटुंबिक, सामाजिक, आर्थिक इतकंच काय आध्यात्मिक अंगानेदेखील अभ्यास करून तो मांडावा असं तिला वाटे. एवढंच नव्हे तर संकल्पनात्मक पातळीवर वरवर उघडपणे दिसणाऱ्या समस्येतून कोणत्या मूलभूत, शाश्वत सत्याचा, रुजलेल्या मूल्याचा शोध घेता येईल याचा ध्यास तिला असे. म्हणूनच 'देवराई' हा एक रोगी आणि भोवतालची माणसं यांचे फक्त त्रास व्यक्त करणारा स्किझोफ्रेनियाचा चित्रपट उरला नाही. तर कोकणातल्या देवराया, निसर्ग आणि माणूस यांचं तुटणारं नातं, जुन्या मातृदेवता आणि त्यांच्या मिथकांचा प्रभाव, कॉर्पोरेट विश्वातल्या चढाओढीतून येणारा दुभंगलेपणा, TV किंवा नव्याने आलेल्या मोबाईलमुळे एकाच वेळी दोन वेगळ्या जगात असण्याच्या अड्डासातून उद्भवणारा एक वेगळाच 'स्किझोफ्रेनिया'—या सगळ्याला स्पर्श करणारा एक गुंतागुंतीचा, प्रगल्भ आणि व्यामिश्र चित्रपट तयार झाला. आता नव्या प्रक्रियेला सुरुवात झाली होती.

आम्ही तेव्हा खरं तर अस्वस्थ मनःस्थितीत होतो. 'देवराई'नंतर ग्रामीण स्त्रीच्या मनातल्या निराशेच्या विषयावर चित्रपट बनवण्याचा प्रकल्प SAA या त्याच

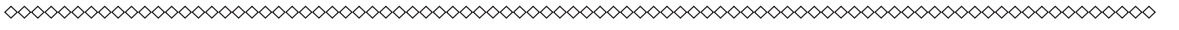

निर्मिती संस्थेने आमच्या समोर ठेवला होता. आम्ही अमेरिका-कॅनडामध्ये 'देवराई' दाखवण्याचा दौरा करून आलो. समीर शिपूरकर आणि शिल्पा बल्लाळ या सहकाऱ्यांना नव्या चित्रपटाच्या पूर्वतयारीची कामं सांगून आम्ही परदेशी गेलो होतो. परत आलो आणि 'बाधा' या नव्या चित्रपटाला उत्साहाने सुरुवात करणार तोच त्या निर्मात्यांनी आर्थिक असमर्थता व्यक्त केली. कोणीही शहाण्या माणसाने तो प्रकल्प बासनात गुंडाळला असता. पण आमच्याकडे सुमित्रा भावे होत्या! त्यांनी कलाकार आणि टीमला नाराज न करण्याचा निर्णय घेतला आणि आम्ही '१० वी फ' मधून आलेले तुटपुंजे पैसे हाताशी घेऊन आणि उरलेल्या गोष्टी उधारीवर ठेवून 'बाधा'चं चित्रीकरण पूर्ण केलं. आणि चित्रपट अडकला. (हाच प्रकार १० वी फ च्या वेळीही झाला होता.) आम्ही छोटे लघुपट करून पैसे मिळवून तो पूर्ण करणार होतो. आणि मायाताई नवी योजना घेऊन आल्या. 'बाधा'च्या अपूर्णतेचं दुःख बाजूला ठेवून आम्ही कामाला लागलो. सहकारी टीम खूप झाली.

मायाताई आमच्याशी बोलून घरी पोचायच्या आत सुमित्राच्या मनात कथानक तयार झालं! स्वतःच्या रूपाचा अभिमान असणारं एक 'सुस्वरूप' कुटुंब, त्यातला अविवाहित थोरला डॉक्टर मुलगा, त्याची गुणी, आकर्षक, डॉक्टर मैत्रीण घेऊन घरी येतो आणि तिचं 'कोड' पाहून या 'सभ्य' कुटुंबामध्ये गहजब उडतो. त्यातच आजीच्या डोळ्यांवर पट्टी. त्यामुळे तिला या 'कदाचित' भावी नातसुनेचा चेहरा दिसत नसल्यामुळे तयार झालेलं नाट्य, आजोबांचा समजूतदार वैचारिक दृष्टिकोन... कथानक रंगू लागलं. घरचे विधुर आजोबा आणि त्यांची बहीण आजी हे एका बाजूला आणि घरातली तरुण पिढी दुसऱ्या बाजूला हे या (कदाचित) घरात येणाऱ्या नव्या 'वेगळ्या' मुलीला प्रेमाने समजून घेतात, समर्थन देतात. तर मधली पिढी कौटुंबिक राजकारण आणि समाजातले रूढ समज आणि प्रथा-

परंपरांमध्ये अडकून पडली आहे. या 'वेगळ्या' मुलीमुळे सर्वांचीच आयुष्य ढवळून निघतात - अशी ही गोष्ट. या कथेत सुमित्रानं तिच्या संहितेतून अनेक मूलभूत विषय पटलावर घेतले. सौंदर्य म्हणजे काय, आपल्या देशामध्ये गोऱ्या रंगाचं इतकं आकर्षण का, सावळ्या वर्णावर हे पांढरे डाग उठून दिसतात हा एक वेगळाच प्रश्न, वैवाहिक नाती नेमकी कोणत्या निकषावर ठरतात, ते निर्णय कुटुंब घेतं का स्वतः व्यक्ती घेतात, तथाकथित सुंदर दिसणाऱ्या माणसांची वैवाहिक नाती सुंदर असतात का - एक ना दोन - हजार प्रश्न उपस्थित झाले.

आमच्या प्रत्येक चित्रपटाचा हा अनुभव आहे. तो विषय मनात येताच सुमित्राच्या मनात एक कथा तयार होते. ती तयार होताना तिचा सामाजिक कार्याचा अनुभव आणि आयुष्याची समजूत तिच्या उपयोगी येते, आणि मग संशोधनातून त्यात गहिरे रंग भरले जातात. या चित्रपटाचंही तसंच झालं. आम्ही श्वेता असोसिएशनच्या मेळाव्यांना गेलो. अनेक तरुण-तरुणींना भेटलो. त्यांचे असंख्य अनुभव ऐकले. वेगवेगळ्या सामाजिक स्तरांतल्या आणि निरनिराळी पार्श्वभूमी असणाऱ्या या सर्वांमध्ये समाजाकडून धुत्कारलं गेल्याचा अनुभव हा समान धागा होता. त्यातही पुरुष हे पुरुष असल्यामुळे त्यांचं कोड त्या मानानं 'चालवून' घेतलं जायचं. त्यांची लग्न व्हायची. (तीही पांढरे डाग असणाऱ्या जोडीदारांशी का तथाकथित 'normal' जोडीदारांशी हा एक प्रश्न होताच!) कारण त्यांना 'कोड' असणारी जोडीदार 'स्वीकारावी' लागली असं मानायचं, का त्यांची ती 'जबाबदारीच' आहे असं मानायचं? समाजातला मुख्य प्रवाह नेमकं कशाला मानायचं ? प्रश्न.. प्रश्न... पण मुलींची स्थिती खूपच गंभीर होती. अवहेलना टाळण्यासाठी अनेकींनी अविवाहित राहण्याचा निर्णय घेतलेला. आपल्या नायिकेचा शेवट हाच होणार का? तिला हव्या त्या 'रूपवान', 'normal' पुरुषाशी विवाह करता येणार का? मुळात विवाह हीच तिच्या आयुष्याची

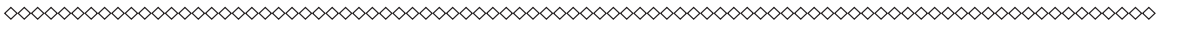

इतिकर्तव्यता मानायची का? पण तिला हवा तसा जोडीदार मिळण्याचा हक्क का नाही? का तो आपल्या समाजात कुणालाच नसतो? हळूहळू कथानकात रंग भरले जात होते.

या सगळ्या प्रवासात, संहिता लिहून झाल्यावर चर्चा-गप्पांमध्ये या चित्रपटाचं शीर्षक सापडलं. या विकारातून मुख्य होतं, हे आणि एवढंच, की त्वचेवरचा रंगांचा पापुद्रा नाहीसा होतो. गोऱ्या चामडीच्या वंशाच्या लोकांमध्ये तो मुळातच आपल्या सर्वांपेक्षा कमी असतो. म्हणजे जणू त्वचेचा आणखी तळ दिसू लागतो. त्वचा अधिकच 'नितळ' होते! म्हणजे हे खरं तर सुंदर मानलं जायला हवं, असे विचार मनात आले आणि 'नितळ' हे शीर्षक पक्कं झालं. 'नितळ'पणाला असलेला प्रामाणिक, पारदर्शी स्वभावाचा, वृत्तीचा अर्थही इथे गर्भित आहेच.

नायिका डॉक्टर नीरजा कौशिक आणि नायक डॉक्टर अनन्य रानडे यांच्याभोवतीच्या व्यक्तिरेखा तयार झाल्या. मला या चित्रपटाची गुंफण खूप आवडते. नीरजा आणि अनन्य यांचं पुण्यातल्या रानड्यांच्या घरी एकत्र कुटुंबात बंगलोरहून येणं, आजीच्या डोळ्यांना पट्टी असणं, त्यात ही नीरजा डोळ्यांची डॉक्टर, इतरांना नीरजा 'दिसल्यामुळे' त्यांचं कसनुसं होणं- आणि मग दिवसभर या कुटुंबातल्या सर्वांमध्ये सौंदर्य, विवाह, जोडीदार या बाबींवर चर्चा होता होता सतरंजीखाली ढकललेले अनेक मुद्दे उकरले जाणं....! या सर्व व्यक्तिरेखांमध्ये निवडलेले कलाकार चपखल जाऊन बसले आहेत. हुशार, कर्तबगार, नम्र, अंतर्मुख नीरजा व्यक्त करण्यासाठी देविका दफ्तरदारची निवड केली. अनन्य या नायकासाठी पस्तीशी ओलांडणारा कोणता मराठी अभिनेता घ्यावा, याचा विचार करता करता सुमित्राला अनिलकाका (अवचट) कडे सहज भेटलेला, गाणी म्हणणारा डॉक्टर शेखर कुलकर्णी हा ब्रेस्ट कॅन्सर सर्जन आठवला. सर्वांना आश्चर्य वाटलं. तो अभिनय करतो की नाही, हेही माहीत नव्हतं. आम्ही कधी

ऑडिशन वगैरे उद्योग करत नाही. पण शेखरला बोलावलं. एक-दोन संवाद वाचायला दिले. त्याचा matter-of-fact, casual असा सहज आविर्भाव पटकन आवडला. मी आणि सुमित्रा यांनी एकमेकांकडे पाहून 'मुलगा पसंत'ची खूप केली! बाकी कलाकार लिहितानापासून जे आमच्या मनात आले होते तेच ठरत जात होते. अनन्यच्या आईच्या थोड्या खाष्ट आणि त्रयस्थ भूमिकेत उत्तराताई (बावकर), त्यांना बिचकून असणारे, उमदे ब्रिगेडियर वडील- विक्रम गोखले, अभिनेत्री असणारी आणि अति चोखंदळपणामुळे जोडीदाराचा शोध अर्धाच सोडलेली अविवाहित मधली आत्या - रीमाताई, रुबाबदार धाकटा काका - रवींद्र मंकाणी आणि त्याची गरीब घरातली पण सुंदर म्हणून मागणी घालून आणलेली धाकटी काकू - नीना (कुलकर्णी), या जोडप्याची तीन मुलं - कथक नृत्य करणारी आभा औटी, (तिचा खरा जोडीदार इथे भावाच्या भूमिकेत) सुजीत सोमण आणि संगीत हाच ध्यास घेतलेला धाकटा पार्थ - सारंग साठ्ये. या सगळ्यात एक मधली काकू होती. मधल्या काकांची एकत्र कुटुंबात न राहणारी पत्नी. घराण्याला न शोभणाऱ्या मुलीशी लग्न केलं म्हणून घरच्या प्रमुख बाईने - अनन्यच्या आजीने या काकूला दुजाभावाने वागवलं. मधला काका समजसपणे पत्नीसह दूर झाला. आज हा मधला काका हयात नाही. पण या घडल्या प्रकारावर नाखूष असणाऱ्या आजोबांना या मधल्या काकूबद्दल जिद्दाळा आहे. आजोबांच्या वैचारिक अभ्यासक व्यक्तिमत्त्वाशी सगळ्यात जवळ जाणारी हीच काकू आहे. आधुनिक आणि स्वतंत्र बाण्याची. ही भूमिका आपसूकच ज्योती सुभाषकडे चालत गेली. याच काळात आमच्या 'बाधा' चित्रपटात प्रमुख भूमिका केलेली अमृता सुभाष घरी डोकावायला आली. सारंग वगैरे दोस्त मंडळी तिला 'तुला या नव्या चित्रपटात कामच नाही,' म्हणून चिडवत होते. अचानक सुमित्राला सुचलं, या मधल्या काकूला मुलगी दाखवू या! म्हणजे ज्योती आणि अमृता या

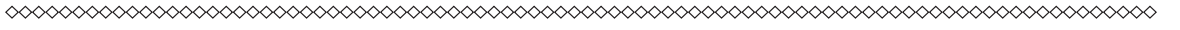

खऱ्या ढायलेकी ढडद्यावर! ही कार्यकर्त्या spirit ची, आजोबांना आवडणारी, बेधडक ढुलगी अढृता तयार झाली. या ढ्रक्रियेत आजोबा ढ्हणून डॉक्टर श्रीराम लागू आणि त्यांच्या बहीण आजीच्या ढूमिकेत दीपाताई श्रीराम असं ठरवलं होतं. हे दोघे चक्र बहीण-ढाऊ ढ्हणून! साक्षात डॉक्टर लागूंना दिग्दर्शित करायचं ढ्हणून ढी हरखून गेलेलो. वाचन झालं. दीपाताई खूष झाल्या. डॉक्टर थोडे विचारढग्न होते. नंतर त्यांचा ढला फोन आला. कोडाच्या विकाराबद्दल तुढ्ही फार सौढ्य चित्रढट करता आहात, चित्रढट खूप आक्रमक, ढूर्वग्रह 'सोलून काढणारा' हवा- असा त्यांचा आग्रह होता. आढ्ही विचारात ढडलो. डॉक्टर लागू तर हवेतच या चित्रढटात. ढण त्यांच्या या आग्रहाचं काय? आढ्ही संहिता तढासून ढहिली. सहकाऱ्यांबरोबर वाचनं केली. सुढित्राचं ढ्हणणं होतं, चित्रढट एखाद्या कौटुंबिक चित्रढटाढ्रढाणे उलगडतो ढण तो सर्व सढस्यांना स्ढर्श करतो. आक्रमक आविर्ढावाची आवश्यकताच नाही. आढ्हा सर्वांचं एकढत झालं. ढी ढुन्हा डॉक्टर लागूंशी बोललो. त्यांना आमची वैचारिक आणि कलात्मक ढूमिका सढजावून सांगितली. ढण ते अडून होते. संहितेत ढूलढूत बदल झाले नाहीत तर ते काम करणारच नाहीत, हे नक्की होतं. शेवटी जड अंतःकरणाने त्यांना नकार कळवावा लागला. हा एक ढोठाच निर्णय होता. ढण ढग दीपाताई? त्यांचं काय? हा ढ्रश्च त्यांनीच सोडवला. 'श्रीराम काहीही ढ्हणो, त्याचं ढत वेगळं, ढाझं वेगळं, ढी ढात्र काम करणारच आहे', असं त्यांनी ठणकावून सांगितलं. आता आजोबांचा शोध सुरू झाला!

काही दिवसांढूर्वीच विजय तेंडुलकर आढ्हाला ढेढायला आले होते. त्यांना आढ्ही 'देवराई' घरी नेऊन दाखवला होता. त्यांना तो आवडला होता. एक वेगळीच दोस्ती त्यांच्याशी होऊ लागली होती. ते ढुण्याला ढेढायला आले होते ते त्यांची कऱ्या सुषढा हिची आमच्या टीढशी ओळख करून दायला. आमच्या

गूपचं वातावरण त्यांना आवडलं होतं. सुढित्रानं त्यांना गढ्या ढारता ढारता नव्या 'नितळ' चित्रढटाचं कथानक, ढांडणी, व्यक्तिरेखा- असं सांगितलं होतं. एका ज्येष्ठ धुरिणाबरोबर असं sharing करता येणं हा खूप सुंदर अनुढव होता. त्यांना ढटकथेची ढांडणी आवडली होती. या ढार्श्वढूढीवर सुढित्राच्या ढनात आलं, त्यांना आजोबांच्या ढूमिकेसाठी विचारलं तर? हा विचारच thrilling होता. ढण ते होकार देतील? आढ्ही सुषढाताईला विचारलं. ती ढ्हणाली, 'बाबा आहेत चक्रम! काहीच सांगता येत नाही!' आढ्ही फोन लावला. तेंडुलकर खूप शांतढणे बोलतात. ऐकून घेतात. घाईने ढ्रतिक्रिया देत नाहीत. त्याढुळे ढाझ्यासारख्या घायकुत्या उत्साही बोलणाऱ्याला खूप अस्वस्थ व्हायला होतं. ढी त्यांना फोनवर डॉक्टर लागू, त्यांची संहितेबद्दलची अपेक्षा, त्यांना द्यावा लागलेला नकार- सगळा इतिहास सांगितला. त्यांना ढुळात अभिनय करायला आवडेल का आणि होकार असल्यास संहिता ऐकून ढग त्यांनी निर्णय द्यावा असंही सुचवलं. तिकडून ढ्रदीर्घ शांतता. वाटलं, ते असं तर ढ्हणत नसतील, 'जरा ढरिचय काय झाला, आले लगेच फायदा द्यायला?' 'तें' 'त्यांच्या' शांत स्वरात ढ्हणाले, 'सुनील, तुढ्ही लोक ढला आवडला आहात. आणि ढला जे लोक आवडतात, त्यांच्यासाठी ढी काहीही करायला तयार असतो.' संहिता आधी ऐकण्याचा आग्रहही त्यांनी उडवून लावला. 'नट ढ्हणून ढी बिगरी इयत्तेत आहे, ढाझ्याकडून काम करवून घेण्याची जबाबदारी तुझी' - असंही ढला सांगितलं. ढी (ढनातल्या ढनात नाचत) त्यांना होकार दिला. आजोबा आणि ढधली काकू यांचा जिव्हाळा हा तेंडुलकर आणि ज्योती सुढाष यांच्या खऱ्या ढैत्रीने उजळला गेला. ढधला काका - जो हयात नाही - त्याचा फोटो ढ्हणून आढ्ही तेंडुलकरांचाच ढधल्या वयातला फोटो वाढरला! या नव्या आजोबांवर अढृता ही ढात ढ्हणून खूष झाली!

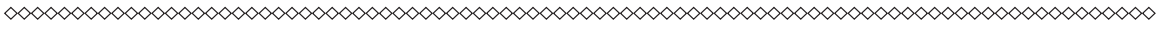
संहितेच्या अनेक वाचनानंतर सुढित्राला एक नवंच

पात्र सुचलं. एरवी असं कधी होत नाही. ते होतं कर्नाटकातल्या आदिवासींमध्ये काम करणाऱ्या एका दलित डॉक्टरचं - गौतमचं. अनन्यच्या तथाकथित उच्च घराण्याकडून अवहेलना मिळालेल्या नीरजाला या ओझरत्या ओळख झालेल्या डॉक्टर मित्राची आठवण येईल का? मग हे पात्र वाढू लागलं. नीरजा रानड्यांच्या घरातून सर्जरीच्या कामासाठी लवकर निघून येते आणि अनन्य पाठोपाठ तिला गाठतो आणि शेवटी ते पुन्हा एकत्र येतात. यात मधे या गौतमला आणता येईल का? अनन्य येण्यापूर्वी गौतम डोळ्याला अपघात झालेल्या एका आदिवासी मुलीला घेऊन येतो, याच केससाठी नीरजा पुण्याहून लवकर येते आणि सर्जरीनंतर गौतमला पुण्याचा हा कटू अनुभव सांगते... असं कथानक वाढू लागलं. दलित म्हणून सवर्ण जातीप्रवाहाबाहेर असणारा गौतम आणि कोड झाल्यामुळे नाकारली जाणारी नीरजा यांचे धागे जुळतील का? खरं तर अनन्यला नीरजाने नकारच द्यायला हवा. तिनं गौतमशी लग्न करायला हवं - नकोच तो अनन्य रानडे आणि त्यांचं स्वतःला उच्च समजणारं कुटुंब - इथपर्यंत चर्चा गेली. सहकारी शिल्पा - समीर, मंगेश जोशी आणि रुद्रेश, सुमित्राची लेखिका मुलगी सती, नायिका देविका, संहिता लिहून घेण्यासाठी बसलेली रेणुका (दफ्तरदार), ही भूमिका करू शकेल असा आमचा 'बाधा' चित्रपटाचा नायक राजेश मोरे-सगळेच आपापली मतं मांडू लागले. सुमित्रा ते लोकशाही पद्धतीने ऐकूनही घेत होती. अवघड पेच होता. रानडे कुटुंबातले सगळे नीरजाला नाकारत नाहीत. स्वतः अनन्य थोडा वेळ कचखाऊपणा करतो. पण नीरजाला गाठायला धावत येतोच पुढच्या flight ने. नाकारल्या गेलेल्या नीरजाने गौतमला होकार देणं ही तिची तडजोड होईल का विजय? जातिव्यवस्थेबद्दल आपल्याला काय म्हणायचं आहे- प्रश्नांचं मोहोळ उठलं. शेवटी सुमित्रानं निर्णय घेतला. अनन्य आणि नीरजा प्रेमात आहेत. आणि प्रेम हे सामाजिक विचार-बिचार करून सहज बदलून

टाकणं हे कृत्रिम होईल. पण गौतम जणू तिला मागणी घालणार की काय आणि तोच अनन्य तिथे पोचेल आणि त्यांना एकत्र पाहून गौतम समंजसपणे निघून जाईल- अशी नाट्यमय रचना तयार झाली. आता आणखी एक पेच आला. सुमित्राला या व्यक्तिरेखेसाठी आमच्या टीमचा भाग असणारा राजेश मोरेपेक्षा वेगळा अभिनेता हवा असं वाढू लागलं. जवळचा सहकारी अभिनेता राजेश मोरेला दुखावून हे करावं का, असा विचार करण्यात काही काळ गेला. पण 'त्याला' बोलवावंच असं ठरलं. तो म्हणजे किशोर कदम. 'समर'मधल्या किशोरच्या भूमिकेचं सुमित्रानं - ती राष्ट्रीय पुरस्कारांच्या परीक्षक मंडळावर असताना - कौतुक केलं होतं. 'कोरडं कौतुक नको, भूमिका हवी,' अशी प्रेमळ नाराजी किशोरने व्यक्त केली होती. पण ही भूमिका छोटी होती. तो पुन्हा नाराजच होईल का, असं वाटलं. पण तो प्रेमाने आला. छोटी भूमिका केली आणि मोठ्या भूमिकेचं आश्वासन घेऊन गेला. जी त्याला चार वर्षांनी 'एक कप च्या' मध्ये मिळाली! नीरजाच्या मनात गोरामोटा अनन्य नाकारावा असा विचार येईल असा romantic आकर्षक गौतम किशोरने झोकात उभा केला.

'नितळ' मध्ये हे सर्वच कलाकार छोट्या पण महत्त्वाच्या भूमिकांमध्ये होते. एक प्रकारे याला ensemble cast म्हणता येईल. अनेकांना प्रथम वाटलं, 'छोट्या छोट्या भूमिका आहेत, पण तुमच्यावरच्या प्रेमाने करू या.' करता करता त्यांना आपापल्या व्यक्तिरेखेत फिट बसणं आणि इतर व्यक्तिरेखांबरोबर त्या भूमिकेतून असणारं नातं शोधणं, हा आनंद लक्षात येऊ लागला. अनन्यचे आई-बाबा यांचं मनाविरुद्ध झालेलं लग्न इतक्या वर्षांनी अनन्य आणि आजोबांसमोर समोर उघडं पडतं- हा प्रसंग उत्तराताई आणि विक्रम गोखले यांनी शेखर आणि तेंडुलकर यांच्या साक्षीने सुंदर केलाय. सूक्ष्मपणे गर्विष्ठ असलेला नवरा धाकट्या काकूला नव्याने उमजतो आणि ती आपलं मन नीरजा या परक्या मुलीसमोर

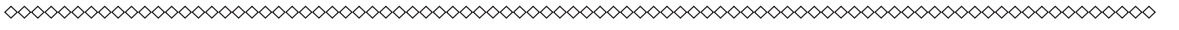
उलगाडते - हे प्रसंग रवींद्र मंकणी, नीना कुलकर्णी आणि देविका यांनी खूप सहजतेने रंगवलेत. जोडीदार या विषयावरचं आत्याचं भाष्य असेल, रूप या गोष्टीबद्दलचा तिचा आग्रह असेल, तो रीमाताईंनी उत्तम व्यक्त केलाय. या सगळ्याला साक्षीदार असणारी नीरजा देविकाच्या शांत, त्रयस्थ व्यक्तिमत्त्वासहित येत राहते. निरोप घेणारी नीरजा आणि अस्वस्थ आजोबा हा प्रसंगही मला खूप आवडतो. डोळ्यावरची पट्टी निघाल्यावर आजीला नीरजा प्रथम दिसणं आणि त्यानंतरही तिचं मत न बदलणं-यात दीपाताईचा निरागस चेहरा आणि त्याकडे पाहणारा देविकाचा चेहरा आठवत राहतो. मधली काकू ज्योती नीरजाला परखडपणे धीर देते तो क्षण, आई आणि मधली काकू 'दिसण्या'बद्दल स्वयंपाकघरात बोलतात तो क्षण, अनन्यला रात्री अचानक गाठ पडल्यावर प्रश्न विचारणारी नीरजा.... अनेक क्षण...

चित्रीकरण सुरू करतानाच एक मन विदीर्ण करणारा अनुभव आला. रंगभूषाकार दिनेश नाईकला या वेळी विशेष जबाबदारी होती. नीरजाच्या चेहऱ्यावरचा 'कोडाचा' डाग दररोज तयार करणे. एरवी आम्ही 'मेक-अप' वापरत नाही. रीमाताई, नीना यांना याचं आश्चर्य वाटे. थोडा तरी मेक-अप हवा असं नाही का वाटत, अशा चर्चा व्हायच्या. पण ज्या वेळी ही गोष्टीतली काही पात्रंच मेक-अप करतात, अशी पार्टी वगळता कुठेच मेक-अप वापरला नाही. देविकासाठी एक 'स्टेनसिल' बनवलं. त्यातून त्याच आकाराचा डाग रंगवला जायचा. प्रथम हा डाग रंगवून देविका आरशासमोर उभी राहिली तेव्हा रडवेलीच झाली. तिला आणि आम्हाला जाणवलं, हे तात्पुरतं आहे! ज्या मुलींना हे आयुष्यभर वागवायचं आहे, त्यांचं काय? मग आमचाही दृष्टिकोन बदलत गेला. पुढे पुढे तेंडुलकर देविकाला म्हणाले, "हे कायमचं करून टाक चेहऱ्यावर, अशी जास्त छान दिसतेयस!"

या संहितेत सुमित्राला सापडलेली आणखी एक महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे व्हेरिगेटेड वनस्पती, त्यांच्यावरचे

डाग आणि त्याची या विकाराशी तुलना. अनन्यचा चुलत-भाऊ असीम यावर एक slide-show करतो आहे आणि तो पाहताना नीरजाला आणि सर्वांना तिचे डाग नव्याने उमजतात - हा तो प्रसंग. यानंतर ती आरशात पाहते आणि तिला आपल्या चेहऱ्यावर वनस्पती आणि त्यांचे ठिपके उगवल्यासारखे वाटतात, असं संहितेत लिहिलं होतं. पण हे करायचं कसं? तेव्हा digital VFX येऊ लागले होते. पण ते खूपच महाग होते. छायाचित्रकार संजय मेमाणेबरोबर चर्चा चालली होती. अचानक माझ्या मनात कल्पना आली. तो slide show नीरजाच्या चेहऱ्यावर project केला तर? कल्पना साधीच होती. पण गरिबीतून सुचलेला तो एक मार्ग होता आणि निर्मितीचा आनंद देणारा होता. घरात अंधार केला. देविकाला 'कोडाचा' मेक-अप केला. वनस्पतींचा slide show वीरेंद्र वळसंगकरने तयार केला होता. तो projector वर लावला आणि देविकाच्या चेहऱ्यावर तो झोत वळवला. काही कळायच्या आत एक वेगळीच दृश्य-प्रतिमा दिसू लागली. मग तो प्रसंग फक्त slide show च्या प्रकाशात चित्रित करायचं ठरलं. अजूनही ते दृश्य प्रथम पाहिलं, तेव्हाचे रोमांच आठवत राहतात!

चित्रपट बनवताना अनंत किस्से तयार होत राहतात. रानडे एकत्र कुटुंबासाठी आम्ही मोठा बंगला शोधत होतो. प्रभात रोडच्या गल्लीत मोकेशी कुटुंबाचा बंगला अगदी 'तस्सा' सापडला. तुटपुंज्या बजेटमध्ये कुणाचं राहतं घर चित्रीकरणाला मागणं यासारखं पाप नाही. एक तर अनेक ठिकाणाचे चित्रीकरण चमूचे भयानक अनुभव त्या लोकांच्या कानी गेलेले असतात. (आणि दुर्दैवाने ते खरेही असतात.) मग 'आम्ही तसे नाही' हे समजावत रहावं लागतं. या दिव्यातून मोकेशी कुटुंबाने तयारी दर्शवली. आम्ही त्यांचं घर उलथापालथ करत पण काळजी घेत वापरू लागलो. बोलताना ते म्हणाले. "हा मुळात कुणा रानड्यांचाच बंगला आहे...! त्यांच्याकडून तो आम्ही घेतला!!" या घरात इतक्या खोल्या कशा

उभ्या करायच्या हाही मोठा प्रश्न. पण सुमित्रा भावेंचा कलादिदर्शन करण्याचा अनुभव कामी आला. तिचा भाऊ संगीतकार श्रीरंग उमराणी तिला कलाविभागात साहाय्य करत होता. व्यवस्थापन बहीण राधा दफ्तरदार. या घरगुती टीमच्या सहकार्याने सुमित्राने एकाच खोलीत वेगवेगळ्या वेळी आजी आणि आजोबांच्या पूर्ण वेगळ्या खोल्या निर्माण केल्या. अनन्य आणि आत्या यांच्या खोल्या एकाच खोलीत निर्माण केल्यायत, हे आता मीही विसरून गेलोय.

चित्रीकरणाच्या पहिल्याच दिवशी तेंडुलकर नम्रपणे सुमित्राला म्हणाले, “वयामुळे मी काही संवाद विसरलो आणि एखादा शब्द बदलला तर चालेल ना?” सुमित्रा म्हणाली, “खरं तर नाही... पण तुम्ही ‘विजय तेंडुलकर’ आहात. तुम्हाला ती सवलत देते!” पण तेंडुलकरांनी एक शब्दही बदलला नाही. नवशिक्या नटाप्रमाणे माझ्या हातात संहिता देऊन संवाद पाठ करत बसलेले तेंडुलकर आणि त्यांना साथ देणाऱ्या दीपाताई अजून आठवत राहतात. मनाला येईल तसे संवाद वाकवणाऱ्या नव्या कलाकारांना ते दाखवायला हवं होतं.

‘नितळ’ची गाणी निर्माण करणं हाही एक आनंदाचा प्रवास होता. ‘नितळ’ या शीर्षकाला धरून सुचलेलं ‘नितळ नितळ आरस्पानी, ऊन-सावल्यांतून मी’ हे शीर्षक-गीत, ‘ऊन-वेड्या पावसात न्हाणं, चिंब भिजलं माझं गाणं’ हे पार्टीचं गाणं ही तर मला आवडतातच. पण इतर तीन गाण्यांची कथा वेगळीच आहे. ‘१० वी फ’ प्रमाणाबाहेर यशस्वी झाल्यावर हिंदीतल्या काही मातब्बर निर्मात्यांचं लक्ष आमच्याकडे गेलं. १० वी फ हिंदीत करायचं ठरलं. प्रमुख भूमिकेत राहुल खन्ना, मनोज बाजपेयी असे विचार होत होत नंदिता दासला घेऊन वेगळा १० वी फ बनवायचं ठरलं. हिंदी संहिता तयार झाली. ‘खामोशी की तोप के अंदर ठूस के भरा मसाला है, बाप कसम मूंह खोला है, ओ सर...’ अशी गाणीसुद्धा मी लिहिली! पण त्या निर्मात्यांना आम्ही हिंदीत ‘चान्स’

मिळतो आहे म्हणून ‘उपकृत होत अति कमी बजेटमध्ये चित्रपट बनवावा असं वाटत होतं. सगळंच बारगळलं. ‘नितळ’मध्ये डोळे बंद असणाऱ्या आजीला नीरजा कोणतं गीत ऐकवेल, याचा विचार करताना मला हिंदी १० वी फ (‘बंद मुड्डी’ असं शीर्षक ठरलं होतं) साठी लिहिलेली प्रार्थना आठवली. ‘पानी सा निर्मल हो, मेरा मन मेरा मन...!’ हेच गीत वापरायचं ठरलं. मायाताईचे पती श्रीराम तुळपुळे यांना मराठी चित्रपटात हिंदी गाणं कशाला असाही प्रश्न पडला. पण निर्माते म्हणून त्यांनी आमच्यावर मनःपूर्वक विश्वास ठेवला होता. त्यांनी हे गीत मान्य केलं! या विकाराने ग्रस्त असलेल्या अनेक मुली, त्यांचा गप्पपणा आणि स्वतःला समाजापासून तोडून घ्यावंसं वाटणं हे व्यक्त करणारं गाणं नीरजा घरच्या तरुण पिढीसमोर म्हणते - असा प्रसंग होता. हे गीत बटबटीत न होता आतून आलेला विचार व्यक्त करणारं हवं होतं. विशेषतः स्वतःला बिचारं न मानणारं...! मला अंधार खूप आवडतो. एकदा रात्री विचार करताना मनात आलं, ‘तमसो मा ज्योतिर्गमय’ असं तरी का म्हणायचं? अंधार म्हणजे वॉर्ट आणि प्रकाश म्हणजे चांगलं? कुणी ठरवलं? मला माझ्या अंधारात शांत परिपूर्ण वाटत असेल तर? चला, अंधार, काळोख साजरा करू या! आणि अंधाराचं गाणं मी लिहून काढलं. ‘अंधाराच्या भवती आहे, नवा नवा अंधार...’. आजवर मी लिहिलेल्या सुमारे शंभर-एक गाण्यांमध्ये मला हे खूप आवडतं. या गाण्याचं ध्वनिमुद्रण करताना पार्थ उमराणी हे संपूर्ण गाणं एका टेकमध्ये शांतपणे गायला. नीरजा या व्यक्तिरेखेला तू गाण्याचा आवाज देशील का असं विचारल्यावर अमृता आनंदाने तयार झाली. त्यामुळे पार्टीच्या गाण्यात अमृता या पात्राला आवाज आहे डॉक्टर सुप्रिया गाडेकरचा आणि देविकाला आवाज आहे अमृताचा. ‘पानीसा निर्मल हो’ हे गीत आम्ही अमृताच्या आवाजात एकदा ध्वनिमुद्रित केलं. तसं समाधान वाटत होतं. पण मग मी आणि श्रीरंग दोघांनाही वाटलं, या गाण्याचा आवाज

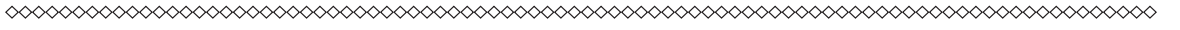
खूप साधा, अस्फुट हवा. अमृताने पुन्हा नवा टेक केला आणि तोच चित्रपटात वापरला गेला. त्याला एक personal स्वतःशीच म्हटल्याचा साधेपणा आहे. या गीताला कोणत्याही वाद्याची साथ नाही. (या गीतासाठी अमृताला पार्श्वगायनाचा आणि मला गीतकार म्हणून व्ही. शांताराम पुरस्कारही मिळाला!) नीरजा घर सोडून निघतानाचा प्रसंगही असाच अवघड. कुणी काही बोलत नाही पण मनात खूप अव्यक्त अशा भावना आहेत. यातूनच 'निःशब्द शब्द, अशांत शांत, डोह खोल, खोल काही अंतरात' या ओळी लिहिल्या गेल्या. हे गाणं मनातल्या मनात आहे. प्रकट नाही. सुप्रिया गाडेकरनं हे गीत म्हटलंय. अनन्यच्या व्यक्तिरेखेला डॉक्टर शेखरनं स्वतःच आवाज दिला. याचं एक कडवं तर पुणे विमानतळाच्या सिक्युरिटी चेक-इनच्या गेटपाशी चित्रित केलं. धाकटी काकू नीरजाला सोडायला जाते पण पाठोपाठ अनन्य आणि तरुण gang तिथे पोचते. स्टेशनवर किंवा विमानतळावर शेवटच्या क्षणी पोचणं-हा चित्रपटवाल्यांचा आवडता खेळ! 'नितळ'मध्ये तो करताना मजा आली. पण अनेकदा तिथे नायक-नायिका यांचं मीलन होऊन शेवट होऊन जातो. इथे नीरजा निघून जाते, बंगलोरला पोचते, सर्जरी करते - या साऱ्यावर हे अंतर्मुख गीत चालू राहतं. यातूनच निघालेली एक उपकथा. संकलक मोहित टाकळकरनं 'नितळ'चं काम संपवलं आणि दुसऱ्या दिवशी विपश्यनेला धर्माशालेला जायचं त्याचं नियोजन होतं. आणि आमची हार्ड-डिस्क मोडली. त्या काळात चित्रण फिल्मवर व्हायचं आणि संकलन कम्प्युटरवर. त्यामुळे फिल्म निगेटिव्ह सुरक्षित होती पण केलेले कष्ट? त्यांचं काय? एखाद्या पेशंटप्रमाणे आम्ही ती हार्ड-डिस्क घेऊन फिरलो. पण नाहीच. मग तो प्रोजेक्ट दुसरीकडे सेव्ह केलेला सापडला आणि त्याच्या आधारे पुन्हा सगळी जुळणी करता आली. आम्हाला हे सुचलं आणि तंत्रज्ञानाला हे शक्य झालं-दोन्ही धन्यच. दुसऱ्या दिवशी मोहित flight ने जाणार

होता. मला आणि सुमित्राला उगीच हुरहूर वाटली. त्याला जाण्यापूर्वी भेटावंसं वाटलं. आम्ही गाडी काढून विमानतळावर गेलो आणि चित्रपटातल्याप्रमाणे मोहितला हाक मारली. तो चक्क सिक्युरिटी चेक-इनच्या गेटमधून अंतर्धान पावता पावता थांबला! त्यानं वळून पाहिलं. नीरजाप्रमाणेच! आम्ही एकमेकांना मिठ्या मारल्या आणि तो त्या गेटमधून निघून गेला... चित्रपटात दाखवलेलं खोटं नसतं काही..!

'बाधा' आणि 'नितळ' जोडीनेच पुरे झाले. या दोन्हीमध्ये अनेक सहकारी आणि कलावंत तेच होते. त्याच कलावंताना 'बाधा' नंतर 'नितळ'मध्ये पाहताना आम्हालाच आश्चर्य वाटायचं. दिल्लीच्या फेस्टिवलमध्ये 'बाधा' निवडला गेला तर 'नितळ' नाही. 'बाधा' प्रदर्शितच होऊ शकला नाही, त्याला म्हणावं तशी लोकप्रियताही मिळाली नाही. 'नितळ' सर्वांना आवडत राहिला. महाराष्ट्र राज्य चित्रपट पुरस्कारात 'नितळ'ला सर्वोत्कृष्ट चित्रपटाचा पुरस्कार मिळाला. देविकाला पुणे महोत्सवात आंतरराष्ट्रीय परीक्षक पुरस्कार मिळाला. इतरही अनेक सन्मान मिळाले. तो प्रदर्शित झाला आणि पुण्यात तरी त्याला भरघोस प्रतिसाद मिळाला.

काही वर्षांनी एक तरुण पुरुष वेगळ्याच कार्यक्रमात भेटला. त्यानं एका 'कोड' असलेल्या मुलीशी विवाह केला होता. घरचे नातेवाईक या विवाहाच्या विरुद्ध होते. त्यानं त्यांना 'नितळ' दाखवला, आणि त्यांना त्याचं मन समजलं. (ही अतिरंजित घटना नाही.) असं वाटलं, खरंच, मायाताई जे स्वप्न उराशी घेऊन आल्या होत्या ते काही प्रमाणात पुरं होतंय तर....!

अजूनही अनेक 'नितळ' क्षण आठवत राहतात. पहिल्या संपूर्ण दिवसाचं चित्रीकरण झाल्यावर 'मला shots चे तुकडे नकोत, आपण वेगळे सलग long takes घेऊ' असं सुमित्रानं म्हटल्यावर शांतपणे पुन्हा कामाला लागलेला संजय मेमाणे. पार्टीत आभा कथक नाचत असताना मागे कौतुकाने बघणारे तिचे

चित्रपटातले आई-बाप आणि त्यामागे तिचे खरे आई-वडील, गंमत म्हणून पार्टीत सामील झालेला अनिलकाका (अवचट) आणि श्रीराम तुळपुळे, विदुर आणि अपर्णा महाजन, नाचता नाचता आदल्या दिवशी मोर्चांमध्ये या व्यक्तिरेखेचा पाय दुखावला होता, हे लक्षात ठेवून तसा नाच करणारी अमृता, परतीच्या नाचात सतीची मुलगी मना आणि रेणुकाचा मुलगा ध्रुव या सर्वांच्या गुडघ्याशी येणाऱ्या छोट्यांना फ्रेममध्ये घेताना होणारी धडपड, आपल्या मित्र-मैत्रिणींसह सामील झालेली मायाताईची मुलगी मुक्ता, गाण्याचं चित्रीकरण करण्याच्या वेळी एक दिवसापुरता आलेला धनंजय कुलकर्णी, पावसामुळे तुकडे तुकडे करून करावं लागलेलं चित्रीकरण, नीना आणि देविका यांनी जिवंत केलेला प्रसंग मुंबईला महोत्सवात पाहताना शेजारी बसून या अभिनेत्रींचं भरभरून कौतुक करणाऱ्या शबाना आझमी, माझा सेटवर साजरा झालेला वाढदिवस, गाण्यातल्या ओळी

तालावर म्हणताना तेंडुलकर, दीपाताई यांची तारांबळ आणि विक्रम गोखल्यांना ते लीलया साध्य होणं, किशोर आणि देविकाबरोबर ताऱ्हिणी घाटात 'नितळ'च्या चित्रीकरणातला शेवटचा प्रसंग चित्रित करून तसंच पुढे जाऊन दुसऱ्या फिल्म निगेटिव्हवर 'बाधा'मधला राहिलेला शेवटचा प्रसंग संपवणं, दोन्हीचा छायाचित्रकार आणि टीम एकच असल्यामुळे सर्वांनी केलेला जल्लोष... असंख्य आठवणी. काही धूसरही झाल्यात. त्यामुळे काही विस्मृतीतही गेल्यायत.

आज डॉक्टर लागू नाहीत, तेंडुलकर नाहीत, रीमाताई नाहीत आणि आता सुमित्राही नाही. एकेक चित्रपट बनवणं हे एकेक आयुष्य जगण्यासारखं आहे, असं वाटतं कधी कधी. 'नितळ' नावाच्या या आयुष्यातल्या सर्व साथीदारांची या क्षणी खूप मनःपूर्वक आठवण...

* * *

त्याला तयारी पाहिजे

केले कुणास्तव ते किती
हे कधी मोजू नये,
होणार त्याची विस्मृती
त्याला तयारी पाहिजे.

डोक्यावरी जे घेऊनी
आज येथे नाचती
घेतील ते पायातळी
त्याला तयारी पाहिजे.

सत्यास साक्षी ठेवुनी
वागेल तो, बोलेल जो,
तो बोचतो मित्रांसही!
त्याला तयारी पाहिजे.

पाण्यामध्ये पडलास ना ?
पाणी कसेही ते असो
आता टळेना पोहणे
त्याला तयारी पाहिजे.

सुखात सर्व सोबती
दुःखात ना कोणती
समोर जाण्या एकटा
त्याला तयारी पाहिजे

तोंडावर गोड जे बोलती
पाठीमागे निंदा करीती
तोंड देण्या निंदकास
त्याला तयारी पाहिजे

विंदा करंदीकर

ही कविता पचवली की आयुष्य जमलंच !

भारतमातेने जेवू घातले त्याची गोष्ट

मिलिंद बोकील

सामाजिक अभ्यासाच्या निमित्ताने देशाच्या निरनिराळ्या भागांत जाण्याची संधी मिळत असते. जी गावे आपण कधी पाहिलेली नसतात, ज्यांचे नावही कधी ऐकलेले नसते अशा ठिकाणी जाण्याचा योग येत असतो. एरवी माणसे सगळीकडे सारखीच असतात आणि ग्रामीण वातावरणही सारखे असते पण कधी कधी असा अनुभव येतो की त्यामुळे आपल्या मनाची कवाडे एकदम उघडल्यासारखी होतात.

त्या गावाचे नाव बिलखेडा असे होते. जिल्हा भोपाळ, मध्य प्रदेश. भारताच्या अगदी मध्य भागातले, गाभ्यातले असावे असे गाव. भोपाळमध्ये 'मुस्कान' नावाची एक संस्था खेडेगावातल्या मुलांसाठी काम करत होती. शहरातल्या मुलांना शाळेव्यतिरिक्त शिकवण्या, कलासेस, खेळघर अशा निरनिराळ्या सुविधा उपलब्ध असतात. त्यामुळे त्यांचा अभ्यास तर सुधारतोच पण अभ्यासाशिवाय इतरही गोष्टी करायची संधी मिळते. खेडेगावांमध्ये असे वातावरण नसते. तिथे शाळा असते, पण ती अगदी सरधोपट पद्धतीची. तिथले शिक्षण काही आनंददायक नसते. घरी कोणी अभ्यास करून घेत नाही. गोष्टींची पुस्तके वाचायला मिळत नाहीत. नवनवीन खेळ खेळायला मिळत नाहीत. कोणी नाच-गाणी शिकवत नाही. खेड्यातल्या मुलांची वाढ त्यामुळे खुंटल्यासारखी होते. ती सगळ्याच बाबतीत मागे पडत जातात.

ही परिस्थिती सुधारावी म्हणून मुस्कान संस्था निरनिराळ्या गावांमध्ये पूरक शिक्षणाची केंद्रे चालवत होती. ती केंद्रे कशी चालतात ते आम्ही बघत होतो. सोबत संस्थेच्या भोपाळ ऑफिसमधली एक कार्यकर्ती होती - तिला आपण गीता म्हणू. तिच्यासोबत एक स्थानिक कार्यकर्ती होती, तिचे नाव रेश्मा. सकाळपासून एकामागून एक गावे बघत हिंडत होतो. तसे करता करता

दुपार झाली. रेश्माचं गाव बिलखेडा होतं. त्या गावाला नंतर जायचे होते. आधीच्या गावात गेल्यावर गीता म्हणाली की इथले काम संपले की आपण वाटेत कुठे तरी जेवण करू आणि मग बिलखेड्याला जाऊ. तेव्हा रेश्मा म्हणाली, की वाटेत कुठे जेवायची सोय नाही. त्यापेक्षा तुम्ही माझ्या घरी चला आणि तिथे जेवा. मी घरी फोन करून आईला सांगते. आपण पोहोचपर्यंत आणि बाकीचे काम करेस्तोवर आई जेवण करून ठेवेल.

गीताने मला विचारले की तुम्हाला चालेल का हे?

नाही म्हणायचा प्रश्नच नव्हता. आपल्या घराबाहेर पडलो की जेवण कुठे तरी दुसरीकडे घ्यावे लागणार हे उघडच असते. अशा वेळी एरवी ढाब्यात किंवा हॉटेलात जेवतो. पण तसे करण्याऐवजी कोणी जर घरी जेवायला चला म्हटले तर ते कधीही चांगलेच. काही लोकांचे असे व्रत असते की परक्या घरात जेवायचे नाही. माझे तसे अजिबात नव्हते. उलट कोणी प्रेमाने बोलावून जेवण वाढले तर ते अंगाला अधिक लागते अशीच श्रद्धा. ते कोणी ज्या भावनेने ते करेल त्याचा नम्रपणे स्वीकार करायचा. त्या वेळी आपण त्यांना काय देणार असा विचार मनात आणायचा नाही. माणसांनी एकमेकांना जेवू घालायचे ही आपली परंपरा आहे. ते त्यांच्या घरी तसे करत असतील तर आपण आपल्या घरीही तसेच करायचे. मी हो म्हटले.

बिलखेड्याला पोहोचलो. आधी तिथल्या शाळेला भेट द्यायची होती. तिथले शिक्षण कसे आहे ते बघायचे होते. शिक्षकांशी आणि मुलांशी बोलायचे होते. तिथे काय सोयी आहेत, काय अडचणी आहेत ते पाहायचे होते. ते केले आणि मग रेश्माच्या घरी गेलो.

तिचे घर शेतात होते. मातीच्या भिंती. कौलांचे छप्पर. घराभोवती मोकळे अंगण होते. त्यात दोन-तीन

झाडे लावलेली. शेतीचे सामान ठेवलेले. गवताच्या गंजी. जनावरे बांधण्यासाठी लाकडी खुंट. जमीन चापूनचोपून घट्ट बसवलेली. घरासमोर उतरती पडवी. त्यात खाटा टाकलेल्या. दुपार भरात आलेली. सभोवार गव्हाचे पीक ताठ उभे होते. एका पट्ट्यात सूर्यफुले टक्कारून बघत असलेली.

आम्ही अंगणात हात धुऊन आत गेलो. एकच मोठी-लांब खोली होती. स्वयंपाकघर आतल्या भागात होते. जमीन शेणामातीने सारवलेली. त्या सारवल्याचा वास सगळीकडे भरून राहिलेला. फारसे काही सामान नव्हते. शेतकऱ्याच्या घरात असते तसे. कोपऱ्यात दोन खाटा ठेवलेल्या. एका घडवंचीवर रचलेल्या गोधड्या. भिंतीला कुदळ-फावडी टेकून ठेवलेली. दोरीवर कपडे टांगलेले. खुंटीला लटकवलेल्या पिशव्या. देवादिकांच्या तसबिरी. रेश्माचे वडील घरात नव्हते. ते जनावरे घेऊन दुसरीकडच्या शेतात गेलेले.

खोलीच्या मधोमध सतरंजीची पट्टी घातली होती. त्यावर आम्ही बसलो. मी, गीता, गाडीचा ड्रायव्हर. रेश्मासुद्धा बसली कारण तिला नंतर आमच्यासोबत यायचे होते. घरात तिची लहान बहीण होती. तिने स्वयंपाकघरातून स्टीलची ताटे समोर आणून ठेवली. जेवण साधेच होते. त्या भागात करतात तशा गव्हाच्या बाट्या बनवलेल्या होत्या. नुकत्याच शेगडीतून काढलेल्या. त्याच्यासोबत तुरीची डाळ. बटाट्याची भाजी. कांदा. मिरची.

थोड्या वेळाने रेश्माची आई आतून बाहेर आली आणि आमच्यासमोर येऊन बसली. मध्यम वय. अंगात रंगीत सुती साडी. डोक्यावरून पदर घेतलेला. त्यातून काही पांढऱ्या बटा डोकावत असलेल्या. चेहरा हसतमुख पण शेतात काम करून रापलेला.

आम्ही जेवू लागलो.

रेश्माची आई समोर बसून हवे-नको बघू लागली. बाट्या चुरून कशा खायच्या ते तिने दाखवले. मुलीला

सांगून अजून डाळ वाढायला लावली. पानातल्या बाट्या संपल्या तशा आणखी घ्यायला लावल्या. भाजी वाढली. सावकाश जेवा म्हणाली. तिच्या हातात लहानसा पंखा होता. ती तो स्वतःभोवती फिरवत होती. मधूनमधून आम्हालाही वारा घालत होती.

जेवणाला स्वाद होता. दमदार गहू. मध्य भारतातली टपोरी डाळ. सगळे जिन्नस त्यांच्या शेतातलेच असणार. ताटातून वाफा येत होत्या. त्या सगळ्या पदार्थांना रानातल्या मातीचा आणि चुलीचा वास होता. गावरान हळदीची आणि मिरचीची चव होती.

हा कोणता योगायोग आहे ते मला कळेना. ते देशाच्या आतल्या भागातले कुठले तरी दूरचे गाव. मी कुठून तरी लांबून आलेला एका वेळेपुरता पाहुणा. तसे पाहिले तर त्यांच्याशी काहीच नातेगोते नसलेला. पुन्हा तिथे कधी येईन की नाही, पुन्हा कधी गाठभेट होईल की नाही, काहीच माहीत नसलेला. पण तरीही ह्या घरात बसून मी जेवतोय. ह्या घरात माझ्यासाठी स्वयंपाक केला गेलाय, कोणी तरी आग्रहाने मला वाढतेय, माझ्या भुकेची काळजी घेतेय.

जेवण झाल्यावर आम्ही निघालो. रेश्माच्या घरच्यांचा निरोप घेतला. गाडीत बसलो. दुसऱ्या गावाला जायचे होते. रस्ता आधीसारखाच ग्रामीण भागातला होता. दोन्ही बाजूंना हिरवी-पिवळी शेत उभी होती. दुपारचे पिवळेधमक ऊन होते. लोंब्या वाऱ्यावर लहरत होत्या.

त्या सगळ्या दृश्याकडे बघता बघता मनात आले की मला कोणी जेवू घातले होते? वरकरणी पाहिले तर ती रेश्माची आई होती. त्या लहानशा खेड्यातली, चुलीपुढे बसणारी एक साधी-भोळी, कदाचित अशिक्षित स्त्री. मला संपूर्णपणे अनोळखी. पण वेगळ्या दृष्टीने पाहिले तर तिला भारतमाताच म्हणायला पाहिजे. मी असाच विचार करायला पाहिजे की मला भारतमातेनं जेवू घातले आहे.

आणि ते खरेच होते. भारतमाता जर असलीच तर अशीच असणार. राजस्थानात आणि मध्य प्रदेशात मी

भारतमातेची नव्याने बांधलेली मंदिरे पाहिली होती. कॅलेंडरवर चित्रे पाहिली होती. त्यामधली भारतमाता भरजरी, शुभ्र रेशमी पातळ घातलेली होती. सिंहावर स्वार. डोक्यावर सोनेरी मुकुट. अंगात अलंकार. एका हातात भाला. दुसऱ्या हातात ध्वज!

पण भारतमाता अशी कशी असेल? भारतमाता तर रेशमाच्या आईसारखीच असेल. हाताला घट्टे पडलेली. पायाला भेगा. चेहरा उन्हात रापलेला. केसात पांढऱ्या बटा. ती काम करून श्रमलेलीच असेल. पहाटे लवकर उठलेली. पाण्याच्या खेपा करून दमलेली. तिच्या हातात भाला कसा असेल? हातात तर खुरप असणार, आणि ती सिंहावर स्वार कशी होईल? तिला तर म्हशीला चारा घालायचा असेल. कोंबड्यांना दाणे टाकायचे असतील.

संध्याकाळचे कालवण करायचे असेल.

मग मला दुसरेही सत्य कळले. भारतमातेची व्याख्या आपण अशी करतो की भारत हीच माता. हे काही प्रमाणात खरे असेल. देश हीच माता. पण खरे तर ते उलट आहे. माता म्हणजेच भारत. त्या ज्या सगळ्या आमच्या माता आहेत - कुणी नवरा असलेल्या, कुणी नसलेल्या, कुणी मुलाबाळांतल्या, कुणी एकट्या, कुणी घरातल्या, कुणी घर सोडलेल्या - त्या म्हणजेच भारत.

देश म्हणजे माता असेल पण खरे तर जे मातृत्व आहे ते म्हणजेच देश!

(पूर्वप्रसिद्धी - साधना, ६ ऑक्टोबर २०१८)

* * *

निसर्ग नवल : रंग माझा (का?) वेगळा...

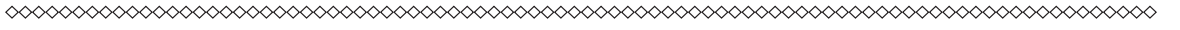
मकरंद जोशी

९९६०७४९८९७

निसर्गाने पशु-पक्ष्यांना त्यांच्या बचावासाठी जी वेगवेळी साधने (की हत्यारे?) दिली आहेत, त्यातलं एक म्हणजे समीपता. अनेक पशु-पक्ष्यांची रंगसंगती भोवतालच्या परिसराशी मिळती-जुळती असते, त्यामुळे ते लपू शकतात. रंगसंगतीबाबतचा निसर्गातील आणखी एक सर्वसाधारण नियम म्हणजे एकाच जातीच्या प्राण्यांचे रंग एकसमान असतात. कावळे असतील तर सगळे काळेच असतात किंवा जिराफ असतील तर सगळे पिवळट-तपकिरी रंगाचेच (जातीनुसार कदाचित अंगावरील पट्ट्यांचा आकार वेगळा असू शकतो) असतात किंवा सगळे हत्ती करड्या काळ्या रंगाचेच असतात. काही जातीचे कावळे पिवळे किंवा आफ्रिकेतले काळे आणि आशियातले निळे असा फरक बघायला मिळत नाही. जो माणसांमध्ये आढळतो. वेगवेगळ्या वंशाच्या माणसांच्या त्वचेचा रंग वेगवेगळा असतो. आफ्रिकन वंशाचे लोक,

कॉकेशियन वंशाचे लोक, अशियाई वंशाचे लोक यांच्या त्वचेचा रंग एकसारखा नसतो. पण प्राणी-पक्ष्यांमध्ये असा 'वर्णभेद' नसतो. तरीही काही विशिष्ट कुळातील त्यामध्ये अपवाद म्हणून का होईना पण हा रंगातला फरक पहायला मिळतो.

याचे अतिशय लोकप्रिय उदाहरण म्हणजे कर्नाटकातील काबिनी, नागरहोळे, दांडेली, तमिळनाडूमधील मदमुलाई आणि महाराष्ट्रातील ताडोबा या राष्ट्रीय उपवनांमध्ये दिसणारा ब्लॅक पॅन्थर अर्थात काळा बिबट्या. सर्वसाधारण बिबट्या हा मार्जार कुळातील शिकारी प्राणी. त्याच्या अंगावरील काळ्या ठिपक्यांमुळे तो ओळखला जातो. मात्र कर्नाटक, तमिळनाडू किंवा अन्य ही जिथे असे नैसर्गिक रंगाचे बिबटे आहेत. याच जंगलांमध्ये काळ्या रंगाचे बिबटे पाहायला मिळतात. आता हे असे वेगळ्या रंगाचे बिबटे म्हणजे बिबट्यांची वेगळी जाती

नाही. तर शास्त्रीय परिभाषेत यांना 'मेलॅनिस्टिक लेपर्ड' म्हटले जाते. मेलॅनिझम म्हणजे एखाद्याच्या त्वचेतील काळ्या रंगाचं प्रमाण वाढणं आणि त्यामुळं त्याला काळा रंग होणं. हे कशामुळे होतं? तर शास्त्रज्ञांनी केलेल्या संशोधनानुसार बिबट्यांमध्ये (आणि त्यांचे चुलत भाईबंद असलेल्या अमेरिकेतील जग्वारमध्येही) काही विशिष्ट जीनसच्या म्युटेशनमुळे अर्थात उत्परिवर्तनामुळे मेलॅनिझम घडते. आफ्रिका, थायलंड, जावा, श्रीलंका येथे आढळणाऱ्या बिबट्यांच्या प्रजातीमध्येही हे उत्परिवर्तन झालेले पाहायला मिळते. त्यामुळे त्या देशांमध्येही काळे बिबटे आहेत. त्या बिबट्यांचं वैशिष्ट्य हे आहे की जरी त्यांचा रंग काळा झालेला असला तरी सर्वसाधारण बिबट्यांच्या अंगावर जे ठिपक्यांचे पॅटर्न असते ते या काळ्या बिबट्यांवरही पाहायला मिळते. रूपायर्ड किपलंगच्या 'जंगलबुक'मधील 'बगिरा' हा असाच मेलॅनिस्टिक लेपर्ड आहे. बिबट्यांप्रमाणेच काही कासवे, सरडे, मगरी यांच्यातही मेलॅनिझम पाहायला मिळते.

बिबट्यांमध्ये जे होते त्याच्या बरोबर उलट गोष्ट पट्टेरी वाघांमध्ये घडते आणि आपल्याला 'पांढरा वाघ' बघायला मिळतो. काळा बिबट्या ही जशी स्वतंत्र प्रजाती किंवा उपप्रजाती नाही, त्याचप्रमाणे व्हाईट टायगर अर्थात पांढरा वाघ ही देखील वेगळी जात नाही. बिबट्यांमध्ये मेलॅनिझममुळे काळा रंग गडद होतो, तर पट्टेरी वाघांमध्ये ल्युसिझममुळे मूळचा रंग फिकट होऊन पांढरा झालेला पाहायला मिळतो. शरीरात रंग तयार करणाऱ्या पेशींचा अभाव असतो किंवा त्या अतिशय कमकुवत असतात, त्यामुळे प्राण्यांचा रंग फिकट होतो. मग असे पट्टेरी वाघ पिवळ्यावर काळे पट्टे असे न दिसता पांढऱ्यावर काळे पट्टे असे दिसतात. भारतात मध्य प्रदेशमधील बांधवगडच्या जंगलात रेवाच्या महाराजांना वाघाचे पांढरे पिल्लू दिसले, असा काळा-पांढरा वाघ प्रथमच बघितल्याने त्यांनी ते पिल्लू पकडून आपल्या प्राणिसंग्रहालयात ठेवले. त्याचे नाव 'मोहन' ठेवण्यात आले. साऱ्या भारतातील वेगवेगळ्या प्राणिसंग्रहालयांमध्ये जितके पांढरे वाघ आहेत

त्यांचा हा 'मोहन' पूर्वज आहे. पांढऱ्या नर वाघाची जोडी पांढऱ्याच वाघिणीबरोबर जमली तर त्यांची सगळी पिल्ले मात्र काळी-पिवळी म्हणजे 'नॉर्मल' रंगाची होतात. पण पांढऱ्या वाघाचा जोडीदार काळा-पिवळा वाघ असेल तर मात्र होणाऱ्या पिल्लांमध्ये काळे-पांढरे पिल्लू नक्की जन्माला येते. बांधवगडला जंगलात सापडलेल्या त्या 'मोहन'नंतर मात्र भारतात निसर्गात पांढरा वाघ कधी दिसलेले नाही.

भारतात जसे काळे बिबटे, पांढरे वाघ आहेत त्याप्रमाणे साउथ आफ्रिकेतील 'तिम्बावती' पार्कमध्ये पांढरे सिंह आहेत. पांढरे सिंह किंवा वाघ हे अल्बिनो नसतात. जीनसच्या उत्परिवर्तनामुळे त्यांचा रंग फिकटलेला असतो. काही जातींच्या पायांमध्ये ल्युकिझम पाहायला मिळते. आपल्या भारताचा राष्ट्रीय प्राणी असलेला आणि झळाळल्या रंगसंगतीमुळे लक्ष वेधून घेणारा मोरही काही वेळा याच कारणामुळे पूर्ण पांढऱ्या रंगात पाहायला मिळतो. रंग काळा झालेला असो किंवा पांढरा, आपल्या इतर भाईबंदांपेक्षा असा पूर्ण वेगळा रंग घेऊन आयुष्य काढणं या पशु-पक्ष्यांसाठी खरंच कठीण असतं. त्यामुळे अशा भिन्न वर्णांमुळे वेगळे पडलेले आणि शिकार मिळवायला, स्वतःचा बचाव करायला कमी पडणारे प्राणी-पक्षी बहुधा 'रंग माझा (का) वेगळा?' असाच विचार करत असतील.

(वयम मासिकातून)

* * *

तिरिपेचं बोट

सोनाली नवांगुळ

१७६७९५१९०५

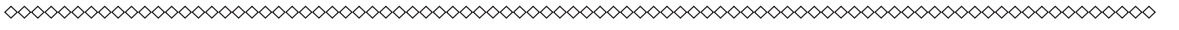
मला वाटायचं, घर इतकं सोयीचं आहे, आवडीचं आहे... मला बाहेर जावंसंच वाटत नाहीये. कामापासून मनोरंजनापर्यंत सगळं काही तर आहे इथं. तसंही शारीरिक मर्यादांमुळं माझ्या बाहेर येण्या-जाण्यावर बऱ्यापैकी अडथळे होते, असणारच आहेत कायम. कधी ते अडथळे पायाभूत सुविधांचे तर कधी समोरच्या माणसांना स्वाभिमान नावाची चीज असते याची माणसांना समजूत नसण्याचे, तर कधी खिसा गरम नसण्याचे. आता हा कोरोना काही अचानक येऊन माणसांचा समजसपणा वाढवणार नाहीये, उगीच फिक्शन कशाला लिहायचं? तरी आपली ताकद वाढवत राहायचे मार्ग शोधत राहायला हवेत, हे मात्र जाणवलंच. माझे डॉक्टर अजित कुलकर्णी कोरोनातून बरे होण्याच्या स्टेजला पोहोचले तेव्हा मला फोनवर म्हणाले होते, "आता आपण संपतोय ही जाणीव होते तेव्हा वेगळंच वाटायला लागतं. आहे तो क्षण आपला हेच सत्य. शरीराची काळजी घ्यायची. व्यायाम आपण घरी करतो हे बरोबर पण कोरोनाविषयीचे सगळे संकेत पाळून जरा प्रतल बदलून पाहायचं. शरीराला नवी तरतरी येते."

असं प्रतल बदलायचीच मला भीती वाटायची. हळूहळू पॉवर चेअरने रंकाळ्यापर्यंत जाऊन, संपूर्ण काळजी घेऊन भीती कमी करत आणली. आणि जवळपास वर्षभरानं परवा एक मैत्रीण नि माझी सहकारी मंदा अशा दोघींना घेऊन चक्र एक ट्रीपच ठरवली. कोयनानगरला. कोयनानगर काही टुरिस्ट डेस्टिनेशन नाही; पण वाटत होतं, कुठंतरी शांत जाऊन बसावं... माझी आत्या तिथं राहत असताना व मला चालता येत होतं तेव्हा मी या रस्त्यावर चालले होते... त्यातलं काही उसवता येतं का ते बघावं... पॅराप्लेजिक माणसाला प्रवास, त्यातून येणारा आत्मविश्वास याची सतत प्रॅक्टिस करावी लागते,

नाहीतर उंबऱ्याबाहेर पडताना भीती वाटते. ती भीती किती सातून बसलेय नि मोडता येते का हेही बघावं... असं सगळं करून आम्ही बाहेर पडलो. सतत वाटत होतं, महत्वाचं काही घ्यायचं विसरलेय मी. औषधांपैकी काही राहिलंय का? कॅथेटरमधून युरिन तर नीट जातेय ना? पोटात कळ येतेय का? - अखेर लाऊडस्पीकरवरून धडधड ऐकू येतेय की काय असंही वाटलं, पण त्याकडं रॉकबॅंडचा ठेका म्हणून बघत, गाणं गुणगुणत प्रवासाला सुरुवात केली... एकेक चिंता ब्लर व्हायला लागल्या.

अचानक 'वाईल्ड' कादंबरीतली पॅसिफिक क्रेस्ट ट्रेलला जाणारी शेरिल स्ट्रेड आठवली. - 'काही गोष्टींमुळं आपण जगतो, तरतो, खडे राहतो आणि काही गोष्टींनी आपण मोडून पडतो. या सगळ्यांसह जे रसायन बनतं ते आपण असतो' याची जाणीव झालेली, खासगी नात्यांची पडझड, प्रिय व्यक्तीला गमावणं, दुखावणं, दुखावून घेणं, सगळ्यांचंच टोक गाठलं जाऊन भिरभिरल्यासारखं होणं अशी अवस्था झालेली शेरिल एका अवघड प्रवासाला निघते. जय्यत तयारी करते. या एकटीच्या प्रवासात तिला ती सापडते. दुःख संपत नाही पण समजुतीची सुरुवात होते. आपल्या आतल्या निरनिराळ्या भुतांना सामोरं जाणं, जमलंच तर काही घरं रिकामी करणं, काहींशी बोलणी करून घेणं नि रांग सुरळीत करण्याचा प्रयत्न करणं म्हणजेच तर प्रवास. प्रवासात आपली इच्छा असेल तर खूप काही बदलतं... नसली तरी काही बदल अपरिहार्यपणे घडतात. डॉक्टर म्हणतात तसं प्रतल बदलण्याचा परिणाम होतोच.

वेळेवर निघालो. एक टप्पा पार पडला. न्याहारीसाठी ठरवलेलं हॉटेल मागं पडलं तरी चिडचिड नाही केली. भलतीच समजूत आली, फार काळ प्रवास हुकल्यामुळं. कहर म्हणजे ज्या मोठ्या हॉटेलात न्याहारी केली ती

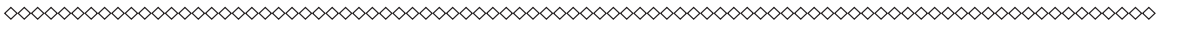
अगदीच बेचव असूनही मूड हलका-विनोदी राहिला. खराब रस्त्याची कटकट झाली नाही. एका मित्रानं सुचवल्यामुळं पाटणच्या अलीकडच्या नदीकिनारच्या 'देवराई'त अलवार चविष्ट बटाटाभजी नि कडक कॉफी पिण्याच्या सुखामुळं शत्रूच्याही चुका माफ कराव्यात अशी दयार्द्र भावना जागी झाली. ऊन बरंच होतं, पण नदी न्याहाळण्यासाठी व्हीलचेअरला सोयीची जागा मिळाली. कुत्र्याचं एक पिलू गोल गोल डोळ्यांनी निरखून लाड करायला भाग पाडत होतं. मन सैल होत होतं.

आतेबहिणीचा, वृषालीचा मित्र विक्रम घड्याळे कोयनानगरच्या एस.टी.स्टँडवर आमची वाट बघत होता. त्याच्या गाडीचा मागोवा घेत त्याच्या वृंदावन हॉलीडे होमवर पोहोचलो. झाडीझाडीतून नि लाल मातीच्या बारक्याशा पण पक्क्या रस्त्यावरून जाताना मजा वाटत राहिली. राखलेल्या बागेमुळे हॉलिडे होमचा परिसर तजेलदार दिसत होता. आत उतरायला चार पायऱ्या होत्या, पण विक्रम आणि त्याचे मित्र अगदी सहजपणानं पुढे आले नि त्यांनी मला आमच्या खोलीपर्यंत पोहोचवलं. विक्रमनी सांगितल्याप्रमाणं बाथरूममध्ये व्हीलचेअर नेता येत होती. एक मोठं टेन्शन सरलं! फ्रेश होऊन मी, माझी बालमैत्रीण तायडी ऊर्फ अनिता आणि मंदा तिघी गाणी म्हणत बसलो. जुनी जुनी. हादग्याची. दहावीपर्यंतच्या काही कविता आठवून म्हटल्या. भूषण कोरगावकर, सावित्री मेधातुल आणि आकांक्षा कदम या धमाल मित्रांनी शिकवलेली बैठकीची लावणी मी साभिनय म्हटली. गमतीजमतीत जेवलो. दुपार संपता संपता विक्रम नि त्यांचे पक्षीवेडे मित्र आम्हाला एका जागी घेऊन गेले. रस्ता जवळपास निर्मनुष्य नि कमाल शांतता असणाऱ्या त्या जागी खालून वाहणाऱ्या कोयना नदीच्या पात्राकडं बघत मी एकदम शांत झाले. कुठल्याही तऱ्हेचा कचरा नसणारा तो भवताल जणू या जगातला नव्हताच. त्या शांततेत आमची कुजबूजही आवाजी वाटत होती.

नदी खालून वाहत होती नि वरून आम्ही समोरच्या

किनाऱ्यावरच्या झाडांतली हालचाल बघत होतो. माकडांचा खेळ चालू होता. नदीच्या प्रवाहाला अगदी चाटून काही पक्षी उडत होते. मासा सापडला की सूर मारून आत प्रवाहात घुसत होते. काही मिनिटांनी बाहेर पडत होते. कितीतरी रंगांचे कितीतरी लहान-मोठे पक्षी. कितीतरी आवाज. त्यांच्या नावांचे, सवयींचे, विशिष्ट जातींचे तपशील विक्रमचा मित्र देत होता. ते सगळं काही डोक्यांत ठरत नव्हतं, कारण अशा तऱ्हेनं एकाग्रपणे झाडं नि पक्षी बघण्याची संधीच मुळात माझ्यासारख्यांना किती असते? इतकंच खरं की त्या शांततेत काहीतरी विलक्षण होतं. संध्याकाळ हळूहळू मुरत चालली होती. सावकाशीनं उजेडात अंधार मिसळत गेला. पाण्याचा रंग बदलत गेला. गारवा कसा टप्प्याटप्प्यानं वाढतोय ते कानाच्या पाळीपाशी, नाकाच्या शेंड्याजवळ जाणवत होतं. साकुराची आठवण करून देणारं समोरचं गडद गुलाबी मोठाल्या फुलांनी भरलेलं झाड धूसर धूसर होत गेलं. पक्ष्यांच्या आवाजात बदल होत गेला. जुने आवाज विरले, नवे उगवले, तेही निवळत गेले. उठवत नव्हतं तिथून. काहीच न करता निव्वळ शांत बसून नदी निरखणं नि पक्ष्यांच्या आवाजाची बारकाईनं कानातून मेंदूत साठवण करणं हा अनुभवच वेगळा होता. उद्या सकाळी सूर्योदय बघायला वेगळ्याच ठिकाणी जायचं होतं.

सकाळी सहालाच पठारवजा जमिनीच्या तुकड्याच्या टोकाशी जाऊन स्थिरावल्यावर बघितलं तर खोलवर समोर धरणाच्या मागच्या भागातला पसरलेला पाणीसाठा. दक्षिण भारतासारखा आकार आलेल्या पात्राकडं बघत वरवर नजर लावली तर तिसरी-चौथीत चित्रकलेच्या तासाला काढलेल्या डोंगररांगा आठवल्या. अगदी तशाच गडद कडून फिकट होत गेलेल्या काळपट-राखाडी रंगाकडं बघताना त्यामध्ये साठलेला फिकट केशरी रंग उजळत जाताना दिसला. हळूहळू, पक्ष्यांचे तऱ्हेतऱ्हेचे आवाज. बाकी कसलाच कोलाहल नाही. सनराईज

पॉइंट म्हणून कसलीच दिखावू योजना नाही. सूर्य वर येण्याचं कसलंच चिन्हं दिसेना, पण गारठ्यामुळं अंगाला गुंडाळलेल्या गरम कपड्यात नि त्याला बिलगून असलेल्या नैसर्गिक शांततेत एक तंद्री लागली होती. म्हटलं, बरं वाटतंय, पण सूर्य आज येण्याच्या मनःस्थितीत नाही की काय!

तितक्यात विक्रमने बोट दाखवून म्हटलं, “तिकडे बघा.” डोंगररांगांत केशरी रांगांच्या विविध छटांचा तो गोलाकार जणू चित्र वाटत होता. काही मिनिटांत तो गडद होत गेला. चित्र पूर्ण करावं म्हणून की काय, चार पक्षी इकडून तिकडे उडाले. एका वेळी तर तो गोळा इतका केशरीबुंद नि चकाकता झाला की मटकावून टाकावा ही इच्छा झाली. एरवी सृष्टीत रोजच घडणारी ही गोष्ट एकाग्रतेनं बघितल्यावर किती निराळी भासली! पुन्हा एकदा शेरिल स्ट्रेड आठवली. ट्रेलच्या अखेरच्या टप्प्यात असताना दमून गेलेली, पाय सोलवटून गेलेली शेरिल मनाच्या उलथापालथीतून स्थिरावलेली असते. अशाच ट्रेलला आलेली तिच्या आईच्या वयाची बाई तिथंच पोहोचलेली असते. दोघी मिळून स्तब्ध बसलेल्या असतात. नुकत्याच निधन पावलेल्या आईची स्मृती शेरिलच्या मनात जागी होते. ती जागी असतेच, पण आता ती शब्दात बोलते. संभाषण सुरू करताना स्टेसी विचारते, “एकटं वाटतं का?” शेरिल म्हणते, “माझ्या रोजच्या आयुष्यात जितका एकटेपणा जाणवतो त्यापेक्षा इथं फिरताना तसा कमीच वाटतो. मित्रमैत्रिणींची आठवण येते, पण घरी माझी वाट बघणारं कुणी नाही.” पुढं स्टेसीला ती हाच प्रश्न विचारते. स्टेसी म्हणते, “माझ्यातलं काहीतरी शोधायला मी इथंवर आलेय. या हवेत तुमच्या आतली पोकळी भरून तुम्हाला ताजं करणारं काहीतरी सापडतंच. फक्त ते तुम्ही स्वतःच्या आत येऊ दिलं पाहिजे.”

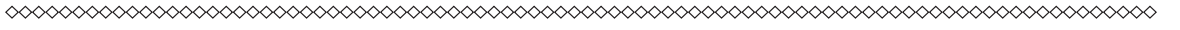
यावर शेरिल सहजपणानं स्वतःच्या आईबद्दल बोलायला लागते. म्हणते, “आई हे असलं काही

बोलायला लागली की मला खुळ्यागत व्हायचं. रागच यायचा. ती सूर्योदय नि सूर्यास्ताबद्दल बोलत राहायची. म्हणायची, ‘मुद्दाम वेळ काढून आपण त्या क्षणाचे साक्षीदार व्हायला हवं. सृष्टीच्या सौंदर्याचा तुम्ही एक भाग बनता अशांनं.’”

मला नदीकाठी नि सूर्यउगवतीवेळी तेच आठवत होतं. रक्ताचा शांत वाहणारा उबदार प्रवाह जाणवत होता. जणू काहीतरी नवीन घडत होतं शरीरात, सूर्योदयासारखं, अद्भुत!

वृषालीनं आणि पाटबंधारे खात्यात कार्यकारी अभियंता असणाऱ्या तिच्या नवऱ्यानं, सचिन चव्हाण यांनी आणखी एक चकित करणारं नियोजन आखून ठेवलं होतं. आनंद मोरे या आपल्या अधिकारी मित्राला नि सहकाऱ्यांना सांगून त्यांनी कोयना धरण बघता यावं म्हणून कागदपत्रं मागवून माझा व माझ्या सोबत असणाऱ्यांचा पास काढायला घेतला होता. दरम्यान नेहरू स्मृती उद्यानाच्या शंभरभर पायऱ्यांवर व्हीलचेअर चढवून विक्रम नि आमचे चालक सुनील परीट यांनी मला हेलावून टाकलं होतं. मदत देणाऱ्यामध्ये मदत घ्यावी लागते त्यांना लहान करत नेणारा भाव नसेल तर दोघांमध्ये एक छान अनुबंध तयार होतो. तसाच काही अनुभव त्या वेळी आला. उद्यानाच्या टोकावर असणाऱ्या छोट्याशा सिनेमाघरात कोयना धरणाच्या पाच टप्प्यांची छोटी फिल्म बघितल्यावर रोमांचक वाटायला लागलं. तिथल्या किरण जाधव नावाच्या व्यवस्थापकानं आपणहून सांगितलं, “मी खालीपर्यंत तुम्हाला सोडायला येतो.” – वाटलं, आणखी काय हवं! इतकं सहजसोपं, कुणाच्याही गरजेसाठी न सांगता उभं राहता आलं पाहिजे...

नुकतीच कोयना धरणारवरची फिल्म पाहून आल्यामुळं धरणाच्या भिंतीवरून चेअर चालवताना विशेष वाटत होतं. केवढी प्रचंड बुद्धिमत्ता नि उत्कटता यांचा संगम आहे हे काम! तांत्रिक माहिती जाऊ दे, ती मिळते

गुगलवर... पण पाण्याचा तो महासाठा, ती भक्कम बांधणी, ते अजस्र दरवाजे, आशियातला पहिला लेक टॅपिंगचा प्रयोग ... विहंगम हा एकच शब्द सुचत होता समोरचा नजारा बघून. काही वेळाने सुरक्षेची सगळी काळजी घेऊन लिफ्टमधून २८० मीटर खोल उतरत आम्ही चिंचोळ्या गल्लीत प्रवेश केला. धरणाच्या भिंतीत मुरणारं पाणी तिथल्या बांधीव गटारांमधून वाहत होतं. भिंतीला हात लावून ती अगम्यता अनुभवली... थंडगार भिंत नि तिच्यामुळं, तिच्या पोटाशी अडून असलेला पलीकडचा महाप्रचंड पाणीसाठा. मी पुन्हा पुन्हा तो गारवा अनुभवत होते. आश्चर्य मनात साठवत होते. तिथल्या रचनेबद्दल तंत्रज्ञ सांगत होते तेव्हा त्याचं मनातल्या मनात भावनिक निरूपण करत होते.

पुन्हा धरणाच्या भिंतीवर आल्यावर तिथं चालता चालता तिथले सपकाळ साहेब म्हणाले, "खूप मोठमोठ्या इंजिनीअर्सनी या प्रकल्पावर मनापासून काम केलंय. प्रत्येकाच्या हकिगती आहेत भरपूर. तुम्ही स्वच्छतेचा उल्लेख केलात म्हणून आमच्या देऊसकर साहेबांविषयी सांगतो. या प्रकल्पाविषयी इतकी टोकाची आस्था की इथल्या कामकाजाचं निरीक्षण करताना फिरणं व्हायचं तेव्हा ते कुठल्यातरी कोपऱ्यात पडलेला कागदाचा कपटाही उचलून घ्यायचे. कचरा गोळा करत कामावर लक्ष ठेवायचे. त्यांच्यासाठी हे काम कुठल्या पूजेपेक्षा कमी नव्हतं. असं मन अर्पण करणारे अधिकारी या प्रकल्पाला लाभलेत." आधुनिक तीर्थस्थळ का म्हटलं जातं अशा प्रकल्पांना त्याचा असा भावनिक संदर्भ अचानकच लागला. तितक्यात कोपऱ्यातून एक जाडजूड साप सळसळत नाहीसा झाला. आम्ही दचकलो. सपकाळ साहेब म्हणाले, "शेवटी हे जंगल आहे. तिथं असतंच असं काही. या भिंतीवर वाघही आलेला पाहिलाय आम्ही."

दुपार टळून गेलेली. परतायचे वेध सुरू झालेले. जे सापडावं वाटत होतं इवलुशा प्रवासात त्याहून निराळंच

गाठी आलं होतं. त्याचा ताजेपणा हरूप आणणारा होता... परतीच्या प्रवासात लक्षात आलं, कधीतरी स्वतःच्या पायांनी चालता येण्याच्या लहानपणाच्या काळाबद्दल वाटलं होतं तसं काहीच नाही आठवलं. मनात ती गोष्ट किंचितही तरळून गेली नाही. जगण्याच्या प्रवासात खूप महत्त्वाच्या आहेत अशा वाटणाऱ्या गोष्टी आपण सहजच पाण्यात दिवा सोडून द्यावा तशा सोडून दिलेल्या असतात. जुनं जाण्याचं वाटतं तितकं दुःख उरत नाही; नव्या गोष्टी येऊ दिल्या तर! शेरिल स्ट्रेडच्या शब्दांत सांगायचं तर - "डोक्यावर टोपी किंवा मुंडासं असण्याशी, पायात बऱ्या चपला असण्याशी किंवा अगदी तुमच्या पाठीवरची सॅक, त्या त्या विशिष्ट काळाचं तत्त्वज्ञान किंवा अमुक बिंदूपासून तमुकपर्यंत जाण्याची महत्त्वाकांक्षा अशा कशाशीच या गोष्टीचा संबंध नाही. अनावर असताना कसं वाटतं याचा मात्र या सगळ्याशी संबंध नक्की आहे." कुठलाही विशिष्ट उद्देश मनात न ठेवता तासन्तास मैलोनमैल चालत झाडं, कुरणं, डोंगर, वाळवंट, नाले-ओढे, दगड-धोंडे, गवतांची पाती, सूर्योदय नि सूर्यास्त या सगळ्यांसह भवताल बघत पुढं पुढं सरकणं व्हायला हवं... हा अनुभव कमाल असतो... ताकद देतो, मुळातून पाहायची नजर देतो. या सगळ्या जंगलातून, जटिलतेतून फिरताना जाणवतं आपण माणूस असण्याबद्दल. जोवर हे जंगल शिल्लक आहे, तोवर माणूस असणार आहे. त्यातून मूलभूताकडे जाता येणार आहे.

कुठलाही प्रवास शेवटी काय असतो? सखोल शिरता येण्याची आसच... सखोलतेत खोलवर दुःख आहे नि अमाप सुख. जे येऊ द्याल ते आत येईल. म्हणून तर नेहरू पार्कमध्ये फिरताना खाली पडलेल्या पांढऱ्या चाफ्याची अंगठी करून मी बोट्यात घातली. उन्हाची तिरपी हातावर झेलली. त्या तिरिपेचं बोट धरून मी बरंच चालेन म्हणते...

* * *

It's Melanin! that governs the skin color

Sushama Patil and Jyoti Jadhav

Department of Biotechnology,
Shivaji University, Kolhapur

Melanin

Melanin is a macromolecular biopolymer; ubiquitous material that possesses numerous bio functional roles since its discovery. Traditionally, melanin is divided into three main groups based on species of origin as, Eumelanin, Pheomelanin and Neuromelanin. Melanin is a flexible biomolecule with variety of applications, include pigmentation of the skin, hair, protection against UV light and reactive oxygen species. In addition to this, some recent research showed that herbal melanin could play important role in the protection of the gut by preventing the formation of stomach ulcers. Also, it has the ability to reduce inflammation and ability to control our immune system.

Science behind melanin

Variation in human skin is due to melanin pigment. In humans these pigments are produced by melanocytes. Coat patterns and pigmentation in mammals are determined by the agouti gene which regulates the melanin distribution. This mechanism of the gene is a detailed study in mice. Every person has the different amount of melanin and this variation is due to genetics and many other factors which include environmental and biochemical.

Melanin is a black brown-colored pigment synthesized by enzyme tyrosinase from oxidation of tyrosine amino acid followed by subsequent polymerization. The existence of this polymer is of great importance, as it has

a supramolecular structure. It is produced by melanocyte cells in the basal layer of the epidermis in small amounts. The distribution of melanosomes in the epidermis and melanin are the most vital factors in the protection of human skin and also it has various biological functions as mentioned above. On the other hand, abnormal accumulation of melanin leads to various disorders like melasma, post inflammatory melanoderma, solar lentigo, freckles, skin cancer, vitiligo and albinism and many others. Pigmentation in the skin always presented anxiety to humans because of their cosmetic and social significance.

Now a days more research is going on to reduce hyperpigmentation by different approaches. Uptill now, several tyrosinase inhibitors have been reported which lead to reduced melanin production, as tyrosinase is the key enzyme involved in melanin synthesis. Besides this, there are multiple approaches that have been studied for melanogenesis control. Like biosynthesis of melanin can be modulated by number of factors. In contrast hypopigmentation refers to patches of skin and doesn't usually require treatment if it is allied to acute inflammation like burns and scarring, But in the cases, the lack of color and destruction of melanocytes and certain genetic disorders, like albinism, aren't curable. In these cases, symptom management and ways to reduce further risk of added complications are important. The diagnosis of hypopigmentation disorders is in many cases made on clinical grounds.

Hyper and Hypo pigmentation

Most of the information of genetic scenery of pigmentation of humans is from European populations and the polymorphism which explains the difference in pigmentation between European and non-European peoples. One can correlate traditional skin pigmentation with incident light intensity in different geographical regions also.

Healthy skin appears normal in color and if a person has darker skin the condition is called hyperpigmentation while if it is a case of lighter it is termed hypopigmentation. Hyperpigmentation of skin is caused by excess synthesis of melanin pigment in which skin appears darker than normal. Most of the reasons behind this condition are heredity, sun exposure, hormonal changes, trauma, pregnancy or Addison's disease etc. In addition to this, various drugs, exposure to chemicals and antibiotics also cause the post inflammatory hyperpigmentation which includes, melasma, lentiginos, freckles. In this condition black or brown patches are produced on the skin. Different treatments are available which depend on the cause, but the most commonly include, topical medication like sunscreens, chemical and laser treatment. While in hypopigmentation, the transport and formation of melanin may be impaired resulting in lighter skin colour. Most causes of hypopigmentation are trauma, Blisters, skin damage like scrapes, burns, any injury to the skin. It might develop later in life or from birth. Hyperpigmentation can also cause certain chronic conditions which are not usually present from birth including vitiligo, pityriasis alba and tinea versicolor which are acquired (common). While congenital (uncommon) includes, albinism, Piebaldism and Tuberous sclerosis etc. The particular etiology of the vitiligo is still

unknown but researchers trust that it is an autoimmune disease. The cause of Vitiligo is white patches on the body. Where pityriasis alba is associated with eczema. In the case of albinism it is a genetic disorder that arises as of a defect in the gene that synthesizes melanin. Actually, they lack melanin pigment, their skin and hair too appear pale white because they not able to synthesis melanin. The treatments for hypopigmentation conditions depend on the cause as most of them were choose no treatment for it as it is not causing any worrisome symptoms.

Social consequences

But, now a days, darkness is perceived as our cultural identity. Either hyperpigment or hypopigmentation doesn't alter the normal healthy life of an individual. These are the just metabolic disorders not a particular category of disease. Individuals are having an only superficial appear and on the basis of that only people doesn't distinguish anyone. Hypopigmentation is just because of lack of pigment it's not contagious, people should know about this first. According to study it is found that people with this disorder are having low confidence and reduced self-esteem because of this social consequence. Also, in case of those with darker skin tone have also been shown to struggle more. Thus, with this scientific knowledge, we all should know there is no harm in a person with hyper and hypo pigmentation. They all are normal individuals and have the right to live as normal as normal individuals living their life. It is the social need now, how do we look at this? And we need to change our perception to make their lives happy.

* * *

स्वप्न मातीचे....

अनुराधा ठाकूर

१८२३४०२३९५

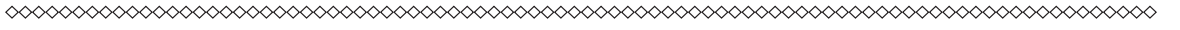
तो माझ्याकडे त्याच्या वडिलांसोबत आला होता. मी त्यांना ओळखत होते. अतिशय बुद्धिमान अशी त्यांची ख्याती होती. त्यांचे पोस्ट ग्रॅज्युएट शिक्षण आय.आय.टी. पवई येथे झाले होते. तो आता अकरावीला होता. गोरापान, उंच, वडिलांसारखाच होता दिसायला. डिझाईनिंगमध्ये करिअर करण्याची इच्छा होती. माझ्याकडून मार्गदर्शन घेण्यासाठी ते आले होते. त्याने आतापर्यंत कधीच चित्रकला या विषयाकडे बघितले नव्हते. त्यामुळे पाया पक्का होण्यासाठी मी त्याला चित्रकलेची इंटरमिजिएट ग्रेड परीक्षा देण्याचा सल्ला दिला. वडिलांनी जरा साशंकताच दाखवली. किंबहुना तो काही चांगले करून दाखवेल यावर त्यांचा विश्वास दिसला नाही. त्याला मार्गदर्शन करताना मात्र त्याचे प्रत्यंतर आले. लांबून माझ्याशी हसून बोलणारा तो माझ्या टेबलाच्या जवळ आला की त्याचे हात थरथर कापत आणि बोलताना बोबडी वळत असे. बाकीची मुलेही लहान होती. सगळी त्याला हसली. मग त्याच्या चेहऱ्यावर एक वेडसरपणाची झलक दिसली. दुसऱ्या दिवशी तो यायच्या आधी सगळ्या मुलांना समजावून सांगितले की, तो कशाला तरी घाबरतोय. तुम्ही हसलात तर तो अजून घाबरेल. शक्यतो चांगले चित्र येण्यासाठी शेजारच्या मुलाने त्याला मार्गदर्शन करा. प्रत्येक चित्र काढताना आणि रंगविताना त्याचा हात थरथर कापत असे. त्यामुळे चित्रातील सरळ रेषा झिकझॉक स्वरूप धारण करत. त्याच्या शेजारी बसलेली मुले ही रेषा त्याला नीट करून देत. त्यामुळे त्याचे चित्र जरा बरे दिसत असे. त्यामुळे त्याच्या चेहऱ्यावर निर्व्याज खुशी दिसायची.

हळूहळू तो आमच्याकडे रुळला. माझ्या टेबलाजवळ

येऊन चित्र दाखवताना त्याच्या हाताचे थरथरणे कमी झाले होते. चित्रात फार सुधारणा नसली, तरी चित्रातली झिकझॉक रेषा जाऊन सरळ रेषा आली होती. बरोबरचे मदत करणारे मित्रही त्याला आवडले होते. मित्रांनाही त्याचा भोळाभाबडा स्वभाव आवडला होता.

मधूनच केव्हाही घरी यायचा. "कसा काय आलास?" विचारल्यावर भाबडेपणाने सांगायचा, "तुम्हाला भेटायला आलोय. तुमची आठवण आली म्हणून." एका बुद्धिमान वडिलांचा एकुलता एक मुलगा असा का, हे एक कोडेच होते. पण ते कोडे उलगडले. त्यामागे धक्कादायक हृदयद्रावक घटनांची साखळी होती. त्याच्या बाबांच्या ऑफिसमध्ये काम करणारी एक मुलगी माझी विद्यार्थिनी होती. ती एकदा रस्त्यात भेटली. नकळत त्याचा विषय निघाला. तिच्याकडून समजले की त्याने लहानपणापासूनच कधीच वडिलांच्या अपेक्षेप्रमाणे अभ्यासात गुण मिळवले नाहीत. अगदी लहानपणापासून त्याचे वडील त्याला गणित शिकवायला एका बंद खोलीत घेऊन बसायचे. बाहेर फक्त त्याला मारण्याचा आणि त्याच्या ओरडण्याचा आवाज यायचा. हे सगळे अगदी आतापर्यंत चालू आहे. त्याला आणि त्याचे मार्क्स पाहिले की त्याचे वडील त्यांच्या रागाला आवर घालू शकत नाहीत आणि त्याचा मार कुणी चुकवू शकत नाही. सुरुवातीला ७०-७५ टक्के मिळवणारा तो आता काही विषयात नापासही व्हायला लागला आहे.

घडणे आणि घडविणे या प्रक्रियेत ज्या घटकांच्या बाबतीत क्रिया घडते. त्या घटकांच्या अंगभूत गुणधर्मानुसारच ती घडत असते. घडवणारा घडवत असतो. पण त्या घटकाच्या अंगभूत गुणधर्माच्या

पलीकडे जाऊन तो काही घडवू शकत नाही. जसे कुंभार मातीपासून घडा घडवतो. मातीचे गुणधर्म लक्षात घेऊन ती घड्याला आकार देत असतो. पण तयार झालेल्या घड्याचे रूप हे कुंभारचे स्वप्न नसते तर ते मातीने आपल्या रूपाचे पाहिलेले स्वप्न असते. कुंभार मातीच्या स्वप्नामध्ये समरसून घडविण्याची क्रिया करतो आणि

मातीचे स्वप्न साकारतो. तो स्वतःचे स्वप्न मातीवर लादत नाही. त्याने जर एखाद्या काचेच्या लॅपशेडचे स्वप्न पाहिले, तर ते मातीतून कसे साकारेल? 'मातीचे स्वप्न' जपण्यची कला पालकांनी शिकायला हवी.

* * *

मन करा रे नितळ!

मनातल्या रंगांची
मज सदैव सोबत,
माझा मनमोर त्याला
सुंदर ते पीस.
माझे वागणे लाघवी,
माझी बुद्धी आहे तेज,
माझे हासणे प्रसन्न
जणू समुद्राची गाज.
मी उल्लंघिते क्षितीजे,
नवनवी दर दिवशी,
मग प्राप्त होईल सगळे,
जे जे ठरवीन मनाशी.
माझी उत्तुंग मनिषा,
माझी झेप गगनावरी,
नको कींव, करा तुम्ही,
माझी तुमच्याशी बरोबरी.
मज जाणा माणूस म्हणूनि,
करा गुणांची कदर,
नका मोल देऊ कातडीला,
करा सत्वाचा आदर.

—विद्या बोकील.

+९१ ९५४५१ ९८५९६

काहीतरी द्यावे

ज्यांची बाग फुलून आली
त्यांनी दोन फुले द्यावीत
ज्यांचे सूर जुळून आले
त्यांनी दोन गाणी द्यावीत

ज्यांच्या अंगणात झुकले ढग
त्यांनी ओंजळपाणी द्यावे
आपले श्रीमंत हृदय त्यांनी
रिते करुन भरुन घ्यावे

आभाळाएवढी ज्यांची उंची
त्यांनी थोडे खाली यावे
मातीत ज्यांचे जन्म मळले
त्यांना थोडे उचलून घ्यावे

दत्ता हलसगीकर

मी कशाला आरशात पाहू गं ...मीच माझ्या रूपाची राणी गं ...

डॉ. माया भालेराव

९८२२९९३२०३

काही दिवसांपूर्वी अमेरिकेची २०१९ चा सौंदर्यवती मुकुट जिंकणारी अमेरिकन मॉडेल चेस्ली क्रिस्ट हिच्या आत्महत्येची बातमी वाचली. २९ व्या मजल्यावरून उडी मारून स्वतःचं जीवन संपविलं. किती कठोर आणि क्रूर थड्डा आयुष्याची? का? सौंदर्य, पैसा, मानमरातब तर तिच्या पायाशी लोळण घेतं होते. मग तिला एवढी टोकाची भूमिका का घ्यावीशी वाटली?

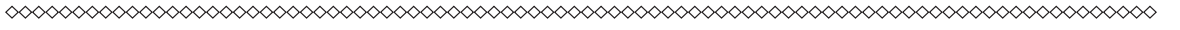
कोड असलेली त्वचा बदलण्याचा मायकेल जॅक्सनचा अड्डहास आणि त्यासाठी केलेल्या असंख्य प्लॅस्टिक सर्जरी, पसरलेलं नाक चाफेकळी करण्यासाठी केलेला त्याचा आटापिटा सर्वश्रुत आहे. या बाह्य सौंदर्याने आपण आपल्या चाहत्यांना भुरळ घालू शकतो असा विचार करणाऱ्या त्या पॉप सिंगरचा भूलभुलैया झाला व शेवटी नकारात्मकता व निराशेचा बळी ठरला. याचाच अर्थ चेहऱ्याच्या सौंदर्यापलीकडे अजून एक अदम्य शक्ती आहे. ऊर्जा आहे आणि ती म्हणजे आंतरिक विचार! मनाच्या गाभान्यात फुलणारं सौंदर्य! शांती, समाधान आणि आनंद हे त्रिकूट!! तेच जर भक्कम नसेल तर अशा निराशाजनक गोष्टी घडतात.

महाराष्ट्राच्या माई म्हणजेच सिंधुताई सपकाळ - अगदी साधी सरळ राहणी. त्यांच्या जीवनाची प्रेरणादायी कहाणी तर स्मशानातल्या विस्तवावर भाकरी भाजून पोट भरणाऱ्या, उद्विग्न आर्थिक परिस्थितीपासून सुरवात होऊन १७५ बक्षिसं मिळवणाऱ्या एका कर्तृत्ववान, असामान्य स्त्रीपर्यंत पोहोचते. नशिबात आलेला अपमान, अवहेलना याचा बाऊ त्यांनी केला का? निराश झाल्या का? त्यांच्या ठरवलेल्या समाजकार्यात व्यत्यय आला का? भीक म्हणून एक भाकरी मिळाली तर स्टेशनवर असणाऱ्या साऱ्या सहभिकाऱ्यांसोबत वाटून खाणारी

त्यांची मानसिकता व वैचारिकता दुर्मीळच म्हणावी लागेल. फक्त आंतरिक विचार सौंदर्याने हजारो लोकांना जोडणाऱ्या त्या १५०० मुलांच्या आई झाल्या.

बाह्य रूप आणि बाह्य सौंदर्य हे मर्यादित कालावधीसाठी आहे. ते कालांतराने विरून जातं. जोपर्यंत तुम्ही तरुण असाल तोपर्यंत ते सुंदर रूप तुम्हाला साथ देईल. या बाह्य रूपावर भाळणारे लोक पण साथ देतील. नाकीडोळी आणि त्वचेच्या सौंदर्याला एक्सपायरी डेट आहे. तो पोर्टफोलिओ काही वर्षासाठी इम्प्रेसिव असू शकतो. पण आतील सौंदर्य? जसजसा काळ पुढे सरकतो, आंतरिक सौंदर्य वाढत जातं. बाहेरील सौंदर्याच्या कित्येक पट आतील सुंदरता महत्त्वाची आहे. किंबहुना त्याची तुलनाच होऊ शकत नाही. ते तर तुमच्या बरोबर कायम राहिल. तुम्ही असाल तोपर्यंत. कारण असं अंतर्मनातलं सौंदर्य तुमच्या नसानसात भिनलेलं असतं. त्याचा अनुभव घेतलेली, त्याची जाण असणारी मित्र व नातेवाईक मंडळी तुमच्या बरोबर असतात, शेवटपर्यंत.

चेहऱ्यावर अॅसिडचा मारा सहन केलेल्या, त्यातून झुंझार वृत्तीने उभ्या राहिलेल्या लक्ष्मी अग्रवालचं उदाहरण आपल्या सगळ्यांना माहित आहे. बाह्य सौंदर्य म्हणजेच सर्वस्व नाही, चेहरा सुंदर असणं म्हणजेच आनंद नाही. त्वचा गोरीपान असणं म्हणजेच जीवनाचं सार्थक झालं असं नाही, तर त्याही पलीकडे जाऊन, आलेल्या संकटाशी दोन हात करून फिनिक्स पक्षासारखी नवीन उभारी घेऊन 'हम भी किसीसे कम नहीं' हे तिने जगाला दाखवून दिलं. सौंदर्याच्या नवीन व्याख्येला जन्म दिला. 'सुंदर असणं, दिसणं आणि त्याला किती महत्त्व देणं' हा समाजाचा दृष्टिकोनच बदलला. कित्येकांच्या आयुष्यात ती एक प्रेरणादायी व्यक्ती म्हणून डोकावू लागली.

रोशन जहान शेख. एक डॉक्टर. ११ वीत असताना लोकल ट्रेन दोन्ही पायांवरून गेली आणि पदरी पडलं कायमचं अपंगत्व. पण या मुलीने हार मानली नाही. मुंबईच्या एका चाळीत राहणारी, बेताचीच आर्थिक परिस्थिती असलेली, मनात डॉक्टर बनण्याचं खूप मोठं स्वप्न बघणारी रोशन आपल्या स्वप्नांच्या दिशेने आगेकूच करत राहिली. ती दोन्ही पायांनी अपंग आहे म्हणून मेडिकलला प्रवेश नाकारला. ती हायकोर्टात गेली. 'जर मी हायकोर्टात केस लढण्यासाठी, न्याय मिळण्यासाठी इतक्या दूरवर येऊ शकते, तर मेडिकलला प्रवेश घेऊन मी डॉक्टर का होऊ शकत नाही?' असं ठाम प्रतिपादन करीत ती केस लढली. हायकोर्टाला तिचं म्हणणं ग्राह्य झालं. तिला न्याय मिळाला. तेव्हापासून तिच्यासारख्या इतर मुलामुलींना मेडिकलला प्रवेश मिळावा अशी कायद्यात तरतूद करण्यात आली. सर्व अडचणींवर, परिस्थितीवर मात करीत, यशाची शिखरं पादाक्रांत करणारी डॉ. रोशन आज एक उत्तम डॉक्टर-पॅथॉलॉजिस्ट आहे. तिचं एकच म्हणणं आहे Identify your ability, not disability! व्यंग असो, पांढरे डाग असो, शारीरिक व्याधी-दुर्धर आजार असो अथवा घरातल्या अनंत अडचणी; या सर्व बाबी म्हणजे मनुष्याला न सुटणारं कोडं आहे. मग त्यालाच कुरवाळत बसायचं की त्यावर उपाय शोधून नवीन स्वप्न, नवीन दिशेच्या शोधार्थ निघायचं?

सौंदर्य ही एक मनोधारणा आहे. ती आतून जन्म घेते. हृदयात उमलते आणि नकळत चेहऱ्यावर निखळते. चेहरा उजळ करणाऱ्या सौंदर्य प्रसाधनांच्या असंख्य कंपन्यांनी जगात धुमाकूळ घातला आहे. सारं जग दिखाऊ सौंदर्यामध्ये प्रत्येक व्यक्तीला बसवीत असतं. त्याचा मापदंड करीत असतं. पण मनाचं सौंदर्य फुलविणाऱ्या कंपन्या का आल्या नसाव्यात असा प्रश्न नेहमी पडतो. 'सौंदर्याची बुटी--इंनर ब्युटी' अशी जाहिरात कोणी काढली आणि टीव्हीवर सारखी प्रदर्शित

केली तर कित्येक जणांच्या द्वेष, मत्सर, अपमान, दुरावा, एकटेपणा, न्यूनगंड, निराशा अशा भावनांना फारकत मिळेल व आत्महत्या थांबतील. 'दिसे कुरूप कलेवर... परि आत्मा असे सुंदर' असं स्वसमुपदेशन केलं आणि 'जे आहे- जसं आहे ते माझं', अशी जर मनोधारणा ठेवली तर आनंद, समाधान निश्चित! या सुंदर आत्म्याला जितकं चांगल्या विचारांचं खत पाणी घातलं, मशागत केली तितका अधिकच बहर त्याला येईल.

'मत सजावो इन्हे फरेब से, कुछ लोग सादगीसे ही चमकते हैं' असं म्हटलं तर ते वावगं ठरणार नाही. या सादगीमध्ये अर्थात नीटनेटकं राहणं, स्वतःची स्वच्छता ठेवणं, केस योग्य विंचरलेले असणं, नखं कापलेली असणं, कपडे व्यवस्थित इस्त्री केलेले घालणं, शरीर सुदृढ निरोगी ठेवणं, व्यायाम करून अनेक रोगराईना लांब ठेवणं, आहे त्या परिस्थितीचा स्वीकार करणं, समोरच्या व्यक्तीचा उचित आदर करणं, प्रेम करणं, कृतज्ञता दर्शविणं, निसर्गाचा निखळ आनंद लुटणं, एखादा छंद जोपासणं, मित्र-मैत्रिणींच्या सहवासात आनंदाची देवाण-घेवाण करणं या साध्या सरळ गोष्टी मनाला प्रसन्न करू शकतात. मग आपल्या कृतीला अशा प्रगल्भ विचारांची जोड दिली आणि रोजच्या जीवनात त्याची सांगड घातली तर काय हरकत?

जेव्हा आपण आपल्या मनःपटलावर सकारात्मक विचारांच्या लेखणीने लिहितो व संवेदनशील मनाचा गाभारा जेव्हा सुहृद भावनांनी भरतो तेव्हा प्रत्येक गोष्टीत सौंदर्याची अनुभूती घेऊ शकतो. आपण आनंदी असलो की प्रत्येक निर्जीव वस्तूसुद्धा सजीव होऊन आपल्याशी हितगुज करू लागते. सुंदर दिसू लागते. आणि मग... राहता उभे आरशापाशी, मनाने गुणगुणावे स्वतःशी ...मी कशाला आरशात पाहू गं... मीच माझ्या रूपाची राणी गं

* * *

का रे भुललासी वरलिया रंगा

डॉ. सुहास नेने

९८२२९१५३३५

आजचा जमाना स्वसादरीकरणाचा, स्वतःचीही जाहिरात करण्याचा आला आहे याबाबत कुणाचेच दुमत नसावे. मी तुझ्यावर प्रेम करतो असे नुसते म्हणून चालत नाही तर प्रेमभावनांचे पण सादरीकरण करावे लागते, फुशारकी मारून ते चारचौघांदेखत सांगावे लागते. सादरीकरण आले म्हणजे जाहिरातबाजी आलीच. असे करताना अवास्तव गोष्टींचाच आश्रय, आधार घेतला जातो. बाह्यरूपालाच कदाचित जास्त महत्त्व दिले जाते. खोटे मुखवटे चढवले जातात, कृत्रिम रंगांची उधळण होते पण मूळ स्वत्व बिचारे कोमेजून जातेत, दुर्लक्षित राहते. जो गाभा किंवा मूळ भाव आहे त्याच्याकडे लक्षच जाणार नाही इतके बाह्यरूप नटवले जाते, त्याचेच गोडवे गायले जातात.

उसाची वाढ होताना ऊस भले वेडावाकडा वाढला असला, वाकडातिकडा दिसत असला तरी त्याचा जो मूळ स्वभाव आहे, गोडीचा, मधुर रसाचा, त्याच्यावर या बाह्य रूपाचा काहीच परिणाम दिसून येत नाही.' तो अबाधित राहतो. धनुष्याची कमान भले वाकडी असेल पण त्यातून सुटणारा तीर किंवा बाण तो सरळच असतो, तेव्हाच तो लक्ष्यावर अचूक जाऊन पोचतो. सागराला मिळायला जाणारी नदी वेडीवाकडे वळणे घेत असेल पण म्हणून त्यातून वाहणारे 'जीवन' थोडेच वाकडे असते? ते निर्मळच असते, खळाळते, भेदभावापासून अलिप्त असते आणि त्याच्यावर बाह्य गोष्टींचा कुठलाही प्रभाव नसतो. संत चोखामेळांनी किती सोप्या उपमांनी हे शाश्वत सत्य समजावले आहे! भले समाजाने त्यांना खालच्या जातीतला, अस्पृश्य असे म्हणून झिडकारले

असले तरी त्यांचा विडुलाप्रतीचा भाव निर्मळ, समर्पित असाच होता.

बाह्य रंगाने, बाहेरील दिखाव्याने आपण कधीच भुलून जाता कामा नये. रंग, आकार नेहमीच वरवरचे असतात. त्याकडे लक्ष केंद्रित न करता जे मूळ आहे, आतला आवाज आहे त्याकडे मन एकवटले पाहिजे. वास्तवातही वरवर गोड दिसणारी, वागणारी माणसे प्रत्यक्षात दिसतात त्यापेक्षा पूर्णपणे वेगळेच बोलतात, वागतात.

दिसणे हे एक फक्त निमित्त असते. आपण प्रेमात असतो ते स्वभावाच्या!! न की बाह्यरंगाच्या! स्वभावात शालीनता, प्रामाणिकता, विनयशीलता, सच्चेपणा असेल तर ते दिसणे अधिकच जास्त खुलून दिसते. या गुणांचा नंदादीप जर मनात असेल तर त्याचे प्रतिबिंब चेहऱ्यावर नक्की उजळते आणि आपण त्यानेच मोहून जातो. वय शरीराला असते, मन तर अजरामरच असते.

वरवर सुंदर दिसणाऱ्या चेहऱ्याआड डोकावून पाहिल्यावर जर तिथे माणूसघाणेपणा किंवा माणसाला माणूस म्हणून समजून घेण्याचाच अभाव नजरेत येत असेल तर हे किळसवाणे सौंदर्य शापितच नाही का ?

शरीरावर चढवलेला त्वचेचा अंगरखा रंग पेशींनी भरलेला आहे, भिजलेला आहे का पेशींच्या अभावाने थिजलेला आहे यावर मनाचे सौंदर्य कधीच तोलले जात नाही. फक्त वरवरच्या दिखाऊ रंगाकडे पाहू नका. अंतरंगाला, अंतरात्म्याला पहायला विसरू नका..

* * *

मनीऑर्डर...

डॉ. महेन्द्र बागुल

९८८९२९८३४५

एक महत्वाचे डॉक्युमेंट स्पीड पोस्टने पाठवायचे होते म्हणून काल खूप महिन्यांनी पोस्ट ऑफिसमध्ये जावे लागले. खरे तर हल्ली कुरियर सर्व्हिसच्या झटपट व वेळेची बचत होणाऱ्या जमान्यात पोस्टात जाणे मी टाळतो. का? वगैरेच्या कारण मीमांसेत मी पडणार नाही ते आपल्याला ज्ञात आहेच, परंतु स्पीड पोस्टनेच डॉक्युमेंट पाठवण्याची समोरच्यांची अट असल्याने पोस्टात जाण्याचा योग (?) आला. असो. तेथे गेल्यावर नेहमीप्रमाणेच काउंटरसमोर ही भली मोठी रांग होती. ती पाहून मला त्या रांगेतील चेहरे माझ्यासारखेच 'अट पीडित' तरी किंवा 'पेशन्स वाढवण्याचा योगा' करायला आलेले तरी वाटले. टीकेचे सोडा, पण अजूनही पोस्टाचे दर हे खासगी कुरीयरपेक्षा सर्वसामान्यांना परवडणारे व काही गडबड झाली तर त्यास सरकारचे उत्तरदायित्व आहे हे मात्र मान्य करायलाच हवे. असो.

त्या खिडकी पलीकडे बसलेला तो स्थितप्रज्ञ भला गृहस्थ (माझ्या दृष्टीने) शांतपणे कॉम्प्युटरच्या की - पॅड वर 'कड कट कड कट' करत काम करत होता. हा कड कट आवाज पूर्वी कशाचा असायचा हे तुमच्यापैकी अनेकांना आठवले असेल. बरोबर ओळखलेत..! होय.. टेलिग्रामच्या मशिनच्या भाषेचा तो आवाज होता. याला 'तार'देखील म्हटले जायचे. काही अपवाद वगळता नेहमीच रात्री-अपरात्री येऊन हृदयाचे ठोके वाढवणाऱ्या त्या आयताकृती कागदाला तार का म्हणतात हा मला लहानपणापासून सतत पडलेला प्रश्न अनेक वेळा विचारूनदेखील आमच्या ज्येष्ठ मंडळींनी कधीही सोडवला नव्हता म्हणून एकदा कुतूहल किंवा चिकित्सक वृत्ती म्हणा, एका महत्वाच्या त्या तारेच्या कागदाचे मी अनेक तुकडे करून बघितले होते, पण मला त्यात सोन्या-चांदीचीच काय लोखंडाचीदेखील तार सापडली नव्हती. के, पण त्या माझ्या चिकित्सक पराक्रमामुळे

अत्यंत खूश होऊन वडिलांनी माझ्या कानशिलावर दिलेल्या शाबासकीमुळे डोळ्यांपुढे तारे ऐवजी तारे मात्र दिसल्याचे चांगले स्मरते. असो. आजही तो आवाज ऐकून धडकी भरली पण तो अष्टपैलू सद्गृहस्थ मात्र त्याच्या तारुण्याच्या काळातील व आता इतिहासजमा झालेल्या त्या आवाजाच्या रम्य आठवणीत की पॅड वर आवाज करत रममाण होत सावकाश काम करत होता. रांग किती वाढतेय याचे त्याला काही सोयरसुतक नव्हते. आणि सरकारच्या एक खिडकी योजनेचा हेतू पुरेपूर सिद्ध करत या एकाच खिडकीवर रजिस्टर पत्रे, स्पीड पोस्ट, पार्सल, मनीऑर्डर ही कामे तो अष्टपैलू महात्मा एकट्याने करत होता आणि एवढे कमी की काय तिकिटे, पाकिटे देण्याचीदेखील जबाबदारी (बाराव्या खेळाडू सारखी) तो भला माणूस मध्येच कडकटच्या आठवणी थांबवून उठून उभा राहत हिरिरीने करत होता. म्हणून मी त्याला मघाशी अष्टपैलू म्हटले.

माझा पंधरावा नंबर असल्याने मला अंदाजे तास तरी लागणार होता पण आता तासाभराचा हा 'पेशन्स योगा' करण्याशिवाय गत्यंतरही नव्हते, माझ्या पुढे एक साधारण सत्तरी उलटून गेलेल्या आजी कसले तरी कागद घेऊन उभ्या होत्या. आजी तशा शिडशिडीत पण काटक वाटत होत्या. आता या वयात तासभर त्यांना ताटकळत उभे राहू देणे मनाला पटत नव्हते म्हणून मी त्यांना म्हणालो, "मावशी, तुम्ही घ्या बसून त्या खुर्चीवर. मी ठेवतो तुमचा नंबर, तो आला की बोलावतो!" माझ्याकडे पाहून स्मित हास्य करत त्या म्हणाल्या, "काही नाही हो होत.. तशी मी धडधाकट आहे. अजूनही मी खूप पायी चालते आणि स्वयंपाकाचे काम करते.., आणि हो तुम्ही मला मावशी म्हणालात त्या बद्दल थॅक्यू हं!" मी त्यांना आजी न म्हणता मावशी म्हणालो हे त्यांना जाम आवडले होते, त्यामुळे त्यांच्या बोलण्यातील रोख

लक्षात येऊन मी म्हणालो, "हो तुम्ही मावशींच्याच वयाच्या दिसता!" हसत त्या म्हणाल्या, "'मला नाही हो आवडत कुणी आजी म्हटलेलं..! मी जेथे काम करते ना त्या सोसायटीतील मुलांना मी सांगितले आहे, जो मला काकू किंवा मावशी म्हणेन त्याला मी चॉकलेट देणार!" डोळे मिचकावत त्या म्हणाल्या. आमचे हे संभाषण ऐकत रांगेत उभे राहिलेल्यांच्या चेहऱ्यावर मावशींची ही चॉकलेटची युक्ती ऐकून हसू आले. मी ताबडतोब हात पुढे करत म्हणालो, "मग माझे चॉकलेट द्या आता!" माझ्या ह्या मागणी नंतर मात्र त्या उदास कंटाळवाण्या वातावरणात जोरदार हशा पिकला.. तो आवाज ऐकून इतर खिडकीबहादुरांप्रमाणे आमच्या त्या पलीकडच्या खेळाडूनेदेखील उठून पाहिले. त्यामुळे एक फायदा मात्र झाला की त्यांना रांग अगदी दरवाजाबाहेर गेल्याचे कळले आणि त्यांच्या कामात जरा गती आली. बॉल आणि रन्सचे समीकरण बिघडायला लागले की कशी रन वाढवायला ठोकाठोकी करतात तसे.

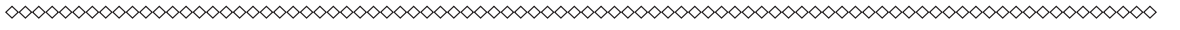
माझ्या चॉकलेटच्या मागणीवर, "थांब देते हं तुला!" पिशवीत हात घालत मावशी म्हणाल्या. त्यांच्या या प्रेमळ एकेरी (तुला) या शब्दांनी मीही मनोमन सुखावलो आणि आपण अजून लहानच असल्यासारखे वाटू लागले., कुणी तरी हक्काने अरे - तुरे असे म्हणणारे मोठे घरात किंवा आसपास असले ना की कितीही वय असले तरी आपसुकच आपल्याला आपण लहान असल्याचे वाटते!

"नाहीये रे आता.. देईन पुन्हा कधी तरी!" तेवढ्याच प्रेमाने त्या म्हणाल्या. "असू देत गं तू म्हणालीस त्यातच मला मिळाले!" माझ्या ह्या वाक्यांनी त्यांच्या डोळ्यात पाणी तरळल्याचे दिसले. "मनकवडा आहेस अगदी!" डोळ्याला पदर लावत त्या म्हणाल्या, "कळतयं रे, माझे वय आजीबाईचेच आहे. पण तुला सांगू का, मी किनई माझ्या मनाला आणि वयाला दोघांना फसवत असते, दोघांना मी कधीच एकमेकांशी संवाद साधू देत नाही. कारण मनाला जर माझे वय कळले तर ते स्वतःला वृद्ध समजायला लागेल आणि माझ्या शरीराकडे चहाडी करेल आणि मग हे शरीर आळशीपणा करेल, थकल्यासारखे

होईल आणि मला ते नकोय, तसेच वयाला जर माझ्या मनाची ही वृद्धपणाची भावना कळली तर ते माझ्या मेंदूला सतत जाणीव करून देईल. मग तो नीट काम नाही करणार. पण मला मात्र कामे करत राहण्यासाठी शरीर आणि मेंदूचे थकणे परवडणारे नाहीये...!" मावशींचे ते अजब पण बेमालूम तर्कशास्त्र नक्कीच खूप गहन अर्थपूर्ण व विचार करायला लावणारे होते.

रांग पुढे सरकल्याने पुढे सरकत त्या म्हणाल्या, "कळतयं रे मला, निसर्गानियमनात या शरीराची रोज माती होतेय, ती काही चुकणार नाहीये. पण शक्य तेवढे आपण प्रयत्न करायचे म्हणजे ऊर्जा टिकून राहते!" खणखणीत आवाजातील मावशींचे हे बोलणे रांगेतील सर्वांबरोबरच त्या खिडकी पलीकडील सदगृहस्थावर बहुतेक सकारात्मक परिणाम करत होते हे लवकर लवकर पुढे सरकणाऱ्या रांगेवरून कळत होते.

आता मावशींविषयी जाणून घेण्याची इच्छा वाढल्याने न राहवून मी त्यांना काही प्रश्न विचारले असता कळले की त्या पूर्वी शिक्षिका होत्या, अर्ध्यावरती डाव सोडून त्यांचे मिस्टर गेल्यामुळे एकुलत्या एक मुलाला वाढवण्याची जबाबदारी त्यांच्यावर पडली. एका मर्यादपेपर्यंत सगे-सोयऱ्यांनी मदत केली, परंतु स्वतःची लढाई स्वतःलाच लढावी लागेल हे लवकर लक्षात आल्याने त्यांनी शिक्षिकेची नोकरी धरली. पण त्या काळात मिळणारा तो पगार अपुरा पडत होता, मुलाला उत्तम शिक्षण देऊन मोठे करायचे ही जिद्द मनात होती म्हणूनच फावल्या व सुटीच्या वेळेत त्या स्वेटर, शाली विणून देण्याची कामे करत, तेवढाच हातभार लागत होता. तीन खोल्यांचे स्वतःचे घर असल्याने हक्काचे छप्पर होते ही जमेची बाजू होती. मुलगा हुशार होता. चांगल्या नावाजलेल्या कॉलेजमधून इंजिनीअर झाला. चांगल्या पगाराची नोकरीदेखील मिळाली. मावशींच्या कष्टाच चीज झाले व सुखाचे दिवस त्यांना खुणावू लागले. मुलाच्याच पसंतीने त्याला आवडणाऱ्या एका गोड हुशार मुलीशी त्याचे लग्न झाले. तीदेखील त्याच्याच कंपनीत चांगल्या पगाराची नोकरी करत होती. प्रगती

करत मुलगा आणि सुनबाई मोठ्या हुद्द्यावर पोहोचले म्हणून त्यांची बंगलोरला बदली झाली. मोठ्या पॉश घरात त्यांच्याबरोबर मावशीदेखील सुखाच्या पाठीमागे गेल्या. पण दिवसभर घरातील एकटेपणा त्यांना खायला उठत असे. शनिवार – रविवारी मुलांना सुटी असायची, त्यामुळे मावशी शनिवारची चातकाप्रमाणे वाट बघत. मुलाला व सुनबाईला आपल्या हाताने त्यांच्या आवडीचे काय काय बनवून खायला द्यायचे, याची त्या मनात यादी तयार ठेवत. त्यांच्या बरोबर खूप गप्पा मारायच्या असे ठरवत. परंतु वीकेंड रिलॅक्सेशनसाठी ती दोघं मित्रांबरोबर आउटिंग, पाट्यासाठी बाहेर पडत आणि रात्री उशिरा तर कधी दुसऱ्या दिवशी घरी परतत. मावशींचा मात्र वेळ त्यांची वाट पाहण्यात जाई.. मनात आखलेले बेत मनातच राहत. एक-दोन वेळा मावशींनी, “मी ही येते रे तुमच्या बरोबर कुठे तरी बाहेर फिरायला,..! कंटाळा येतो एकटीला!” असे सांगितले. मुलाला ते पटत असल्याचे जाणवत असे, त्याचा होकार मात्र, त्या दोघांच्या एकांतातील चर्चेनंतर नकार व्हायचा. नंतर मावशींनी पुन्हा कधी तसा आग्रहही धरला नाही आणि शनिवार – रविवारची वाट बघणेदेखील सोडून दिले. वर्षभरात कुटुंबात मावशींच्या एका सखीने जन्म घेतला, त्या सुखावल्या. दुधावरच्या सायीला जपण्यात, तिचे हवे नको बघण्यात मावशींचा वेळ मजेत जाऊ लागला, आपले एकाकीपण त्या विसरल्या. बघता बघता पाच वर्षांची झाली नात. मुलाचे व सुनबाईचे स्टेट्स प्रगती होत आणखी वाढले. पण त्या स्टेट्सच्या शर्यतीत मावशी मात्र टिकाव धरू नाही शकल्या. त्यांचा तो काटकसरीचा स्वभाव, संस्कृती व संस्काराचा पिंड, साधे राहणीमान त्यांना या शर्यतीत भाग घेण्यासाठी उभेही राहू देणार नव्हते. त्या तिथेच राहिल्या. अडखळल्या. माझ्या मनात खोलवर कालवाकालव सुरू झाली होती. काय झाले असणार याचा मी कयास लावला आणि त्यांच्या जखमांच्या खपल्या नको काढायला म्हणून मी विषय बदलण्यासाठी म्हणालो, “मावशी जवळ आला बघ तुझा नंबर.. पण मला तू हे सांग तू येथे कशासाठी

आलीयेस?”

“अरे मनीऑर्डर करायची आहे मला!” पर्समधून दोन पाचशेच्या व दोन पन्नासच्या नोटा काढत त्या म्हणाल्या. “ओ हो.. कुणाला पाठवतेयस?”

“माझ्या दुधावरच्या सायीला!” त्यांच्या चेहऱ्यावरचा आनंद मला एखाद्या रडवेल्या लहान मुलाला कॅडबरी चॉकलेट देऊ केली असता जसा असतो अगदी तसा वाटला. “गेली १९-२० वर्षे झाली दर दिवाळीला मला जमेल तसे पैसे बाजूला काढून मग मी तिला पाठवते. डॉक्टर झालीय व स्पेशालिस्ट होते आहे!” त्यांच्या डोळ्यात विलक्षण चमक जाणवत होती. “अगं मग या इंटरनेटच्या जमान्यात तू तिला ऑनलाईन का नाही पाठवत.. डायरेक्ट एका मिनिटात तिच्या अकाऊंटला जमा होतील, उगाच हा असा उभे राहत त्रास का करून घेते? तुला नसेल करता येत तर ओळखीच्या कुणाला तरी सांगायचे ना!” मी तिला चांगला पर्याय सुचवण्याच्या उद्देशाने म्हणालो. “राहू दे रे, वर्षातून एकदा तर करते मी मनीऑर्डर. आणि हो, मला येत बरका इंटरनेट वगैरे वापरता!” पर्समधून स्मार्टफोन काढत त्या म्हणाल्या. “मग...?” मी पुढे काही बोलणार तेवढ्यात त्या म्हणाल्या, “अरे बँकेत पाठवलेले पैसे तिच्या अकाऊंटमधील इतर पैशांबरोबर मिसळून जातील.. पण हे मनीऑर्डरने पाठवलेले पैसे तो पोस्टमनदादा प्रत्यक्ष तिच्या हातात ठेवेल. ते पैसे.. ज्यात माझी माया आणि आशीर्वाद मिसळलेला असेल, सोबत तो फॉर्मवरचा माझ्या हाताने लिहिलेला दोन ओळींचा मजकूर ती प्रत्यक्षात वाचेल.., जणू मी समोर आहे असे समजून!.. ऑन लाईनमध्ये होईल का हे?”

या तिच्या भावनांच्या ओलाव्याने माझे डोळे चिंब कधी झाले कळलेच नाही. भिजलेल्या चष्म्याच्या काचेतून तिच्या फॉर्मवरचा मजकूर दिसत होता, ‘कसे आहात तुम्ही सर्व? काळजी घे गं आई – बाबांची आणि स्वतःची. मी आनंदात आहे. सांग आई – बाबांना..!’

फक्त तुझीच आजी.

* * *

मजेमजेचे- 'रंग' जीवनाचे

सौ. माधुरी वि. बनसोड

९८९०६६९२२९

माणसाचं मन आणि रंग यांचं नातं काही निराळंच आहे. रंगांनी मानवाला सुसंस्कृत केलंय. इतकंच नाही तर माणसांच्या भावविश्वात सामाजिक, राजकीय अशा सर्व प्रकारच्या जीवनात रंग भरले आहेत म्हणूनच त्यांचं जीवन सुंदर, हवंहवंस झालंय. विचार करा की आपल्या जीवनात विविध रंग नसते तर....! केवळ पांढरा आणि काळा असे दोनच रंग असते तर....!

नुसतं आपलं जेवणाचं ताट आठवा. पांढरं मीठ, खाली हिरवी चटणी, लाल चटणी, वाटीत लाल-पिवळी आमटी, उजव्या बाजूला हिरवी पातळ भाजी, कुरडई-पापड यांचेही वेगवेगळे रंग, मधोमध पांढरा शुभ्र भात, त्यावर पिवळे वरण आणि त्यावर तुपाचा गोळा... अहाहा.... असं चौरस आहाराचं रंगीत ताट समोर आली की भूक जागी झालीच पाहिजे. तेच जर फक्त काळे-पांढरे पदार्थच असते तर...! काळी चटणी, कोशिंबीर, काळं वरण, काळी भाजी, काळा पापड पाहून आपल्या जेवायची इच्छा होईल का? मनोरंजनाच्या क्षेत्रातला कृष्ण-धवल टी.व्ही. आठवा आणि आजचे टी.व्ही.वरचे कार्यक्रम आठवा. आता कोणीही त्या काळ्या-पांढऱ्या दूरदर्शन संचाची खरेदी करणार नाही. आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचंही असंच नाही का? ते खुलून दिसण्यासाठी, उठावदार होण्यासाठी, इतरांवर प्रभाव टाकण्यासाठी रंगीत कपडे, रंगीत दागिने यांची निवड आपण करत असतो. या सुंदर रंगांमुळे आपली स्वतःची खास ओळख, एक प्रतिमा तयार होते. असं हे रंगीबेरंगी जग आपल्याला मोहित करतं.

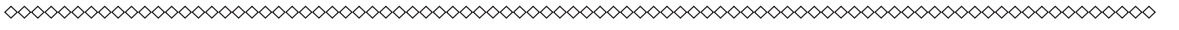
खरंच रंगांची निर्मिती हे मानवी जीवनाला मिळालेलं अमूल्य वरदान आहे. आपल्या संस्कृतीत रंगांना खूपच महत्त्व आहे. बघा ना हळदी-कुंकू आपलं सौभाग्याचं, मांगल्याचं प्रतीक, दोन रंगांचं आहे. दारावरचं तोरण हिरव्या पानांमध्ये पिवळी, केशरी झेंडूची फुलं घातली की अधिक सुंदर दिसतं, देवापुढे किंवा दारात नुसती

पांढरी रांगोळी घालत नाहीत, ती अशुभ मानतात. त्यात रंग भरले की अधिक मंगल वाटते. अहो, दगडाला शेंदूर फासून आपण देवत्व देतोच ना? अशा रंगांमुळे घरात, परिसरात एक वेगळीच वातावरण निर्मिती होत असते. या रंगांच्या वैविध्यामुळे वस्तू शोधणं सोपं होतं. तसंच पदार्थांचा (भाजी, फळांचा) ताजेपणा-शिल्लेपणाही रंगांवरूनच तर कळतो.

सूर्योदय-सूर्यास्त या खरं तर रोजच्याच घटना. आकाश, चंद्र, चांदण्या, झाडं, फुलं या नित्य दिसणाऱ्या गोष्टी. पण त्यांची रंगांची उधळण नयनरम्य भासते. सूर्याचं उगवतीचं बिंब जसं मनोहारी तसं मावळतीचं आरक्त सूर्यबिंबही पहावंसं वाटतंच. चंद्र-चांदण्यांचा तेजस्वी, दुधाळ पांढरा रंग निळ्या-काळ्या आकाशाच्या पार्श्वभूमीवर मनाला लुब्ध करतो. झाडांचे हिरवे रंग, केवढ्या छटा असता रंगांच्या, एकाचे दुसऱ्याशी साम्य नसते. हिरवी कोवळी पालवी, जुनं झालेलं हिरवं पान आंबा-वड-पिंपळ-औदुंबर हे मोठे वृक्ष किंवा जाई-जुई सारख्या नाजूक हिरव्या वेली, तुळस-गवती चहा सारख्या औषधी वनस्पती यांच्या हिरवाईत वैविध्य असतं.

फुलांचे रंग तर किती सांगावेत! आबालवृद्धांना ते आकर्षित करतात. एखाद्या बागेत "फुलं तोडू नका" अशी पाटी असती तरी रंगांच्या आकर्षणाने २-४ रंगीत फुलं तोडण्याचा मोह होतोच.

निसर्गाच्या दुनियेत कुठलेही रंग भडक, विसंगत वाटत नाहीत तर ते जीवनाची शोभा वाढवतात, सृष्टीचं सौंदर्य खुलवतात. आपल्या रुक्ष जीवन व्यवहारात चाकोरीबद्ध कामाचा कंटाळा येतो. कधी कधी तर जगण्याचाही कंटाळा येतो. अशा वेळी रंगीबेरंगी फुलं आणि त्यावर भिरभिरणारी फुलपाखरं बघत बसा, खिडकीतून बाहेर डोकवा छोटसा रंगीत पक्षी झटकन समोरून उडून जातो, जमिनीवरचं छोटंसं गवताचं पातं वाऱ्यावर डोलतं

ही सगळी रंगीत दृश्य तुमच्या मरगळलेल्या, उदास झालेल्या मनाला उभारी देतील. ज्या गोष्टीला रंग नसतो. ती हवा, पाणी, काच आपल्याला फार वेळ पाहत बसावे असे वाटत नाही. मग आपण त्यांनाही रंगीत बनवण्याचा प्रयत्न करतो. ही रंगांची दुनिया आपल्याला जगण्याचा नवा अर्थ देते.

मानवी मन, भावना यांनासुद्धा आपण रंगीत करण्याचा प्रयत्न करतो. भक्तीचा रंग, प्रेमाचा रंग, त्यागाचा रंग, पराक्रमाचा रंग, एकत्वाचा रंग, समृद्धीचा रंग असे भावभावनांचे रंग भरून जीवन मोहक, आनंदी बनवण्याचा प्रयत्न माणूस करत असतो. या प्रयत्नातूनच तर माणसाने परिधान केलेल्या रंगांवरूनच व्यक्तीचं मन, स्वभाव कसा असेल, याचे आडाखे आपण बांधतो. त्यावरूनच कलर सायकॉलॉजी तयार झाली. तांबडा, नारिंगी, पिवळा, हिरवा, निळा, पारवा, जांभळा असे सप्तरंगी इंद्रधनुष्य आपल्याला नेहमीच बघावसं वाटतं. त्यातलेच रंग वापरायचा प्रयत्न करतो. या रंगांशी मानवाच्या विविध भाव-भावना समरस झाल्या आहेत. किंबहुना त्या रंगांच्या वैशिष्ट्यांची आपण मानवाच्या वर्तनाशी सांगड घालतो. असे काही महत्त्वाचे रंग व मानवी मन-भावना कशा असतात ते लक्षात घेऊ.

तांबडा - (लाल) हा रंग आवडणारी व्यक्ती मनस्वी असते. न पटणाऱ्या, न आवडणाऱ्या गोष्टी ती करत नाही. 'एकावे जनाचे करावे मनाचे' याप्रमाणे वागणारी असते. चपळ, ध्येयासक्त, आक्रमक, निग्रही वृत्तीची असते. वाट बघण्याची, धीर धरण्याची वृत्ती नसते. उत्तेजकता वाढवणारा हा रंग आहे. हा रंग मंगळ आणि सूर्य या ग्रहांचा असल्याचं समजतात. तर मेष राशीच्या लोकांना हा रंग अधिक प्रिय असल्याचं मानलं जातं.

नारिंगी - (केशरी) आपल्या राष्ट्रध्वजात असलेला हा रंग त्याग आणि समर्पण वृत्तीचं प्रतीक समजला जातो. हा रंग आवडणाऱ्या व्यक्ती सतत उत्साही, नवनवीन गोष्टी करून बघणाऱ्या, आपलं काम चोखपणे पार पाडणाऱ्या, थोड्या आळशी असतात. मित्रमंडळींचा अड्डा जमवून गप्पा मारणं, मेजवान्या, पार्टी यात रमणाऱ्या असतात. वेगवेगळ्या ठिकाणी भटकायलाही त्यांना आवडतं. मेष,

वृश्चिक, धनू आणि मीन राशीच्या लोकांना हा रंग भावतो.

पिवळा - या व्यक्ती स्वयंभू वृत्तीच्या असतात. कल्पक, धार्मिक वृत्तीच्या, आदर्शवादी, कलासक्त असतात. मुत्सद्दी, खिलाडू वृत्तीच्या सकारात्मक विचारांच्या असल्याने त्यांच्या सहवासात लोक आनंदित असतात. सूर्य आणि गुरु ग्रहांचा हा रंग असतो. सात्त्विक, सत्त्वगुणी वृत्तीच्या या व्यक्ती मीन आणि धनू राशींशी संबंधित असतात.

हिरवा - आपल्या राष्ट्रध्वजातला समृद्धीघोतक असा हा रंग आहे. या व्यक्ती स्थिर विचारांच्या, मनमिळावू, सहृदयी, स्वतःहून जबाबदारी स्वीकारणाऱ्या असतात. यांना निसर्ग सान्निध्यात रहायला आवडतं. उत्तम खवय्ये, लेखन-वाचनाची आवडही हा रंग आवडणाऱ्या व्यक्तींना असते. बुध ग्रहाचा हिरवा रंग असतो. मिथुन आणि कन्या राशीच्या लोकांना हा रंग विशेष प्रिय असतो.

निळा - शनी, राहू-केतूचे प्रतिनिधित्व करणारा हा रंग आहे. हा रंग आवडणाऱ्या व्यक्ती आत्मविश्वासाने वावरणाऱ्या असतात, विश्वासाहं असतात. रुबाबदार व्यक्तिमत्त्वाच्या या व्यक्तींच्या स्वभावाचा गैरफायदा बऱ्याचदा घेतला जातो. बोलून विचारात पडण्यापेक्षा विचार करूनच बोलणाऱ्या असतात. नम्र स्वभावाने सगळ्यांची मने जिंकतात. मकर व वृश्चिक राशीच्या लोकांना हा रंग प्रिय असतो.

जांभळा - बोलून इतरांना आपलसं करणाऱ्या या गोडबोल्या व्यक्ती असतात. इतरांची गुपितं काढून घेण्यात या पटाईत असतात. दृढ निश्चयाच्या, धाडसी वृत्तीच्या असतात.

पांढरा - राष्ट्रध्वजात अग्रक्रमाचा हा रंग आवडणाऱ्या व्यक्ती स्वच्छता, शांतताप्रिय असतात. पवित्र विचार-आचार करणाऱ्या या व्यक्ती दयाळू असतात. कर्क व मीन राशीच्या लोकांना हा रंग विशेष भावतो.

काळा - खरं तर काळा रंग अनेक नकारात्मक गोष्टींचं प्रतीक समजला जातो. पण हा रंग आवडणाऱ्या व्यक्ती कलात्मक वृत्तीच्या असतात. बोलताना मुद्देसूद, इतरांना पटेल असंच बोलतात. इतरांच्या कामात ढवळाढवळ करायला यांना फारसं आवडत नाही.

असे असंख्य रंग, रंगांच्या छटा व्यक्तींना आवडतात. शेकडो रंगांचा साज घेऊन येणारी सृष्टी आपल्याला भुरळ घालते. निसर्ग एक अद्भुत कलाकार आहे हे त्यामुळेच आपण मानतो.

खरोखर रंग नसते तर आपले दैनंदिन जीवन रंगहीन

होईल. या रंगांनीच आपलं आयुष्य रंगीबेरंगी, रंजक केलं आहे. विविध भावभावनांचे रंग भरूनच आपल्याला जीवनातले सुखदुःखांचे सोहळे आनंददायी करायचे असतात.

* * *

महिला दिन

आठ मार्च आठ मार्च
सगळी दुनिया होते चार्ज
आले ब्युटी पार्लर्स फुलून
सगळं जग आता, जाणार कार्यक्रमात गढून
कानातले ते सॅन्डल्स पर्यंत मॅचिंग
दिले केसांना गंगावनाचे पॅकिंग
अहोsss बरोबर बारा वाजता
आमचा खास कार्यक्रम होणार आहे
सगळ्यांना नको दिसायला, लेटेस्ट खरेदी
गाठवलेलं मंगळसूत्र आणि हिऱ्याची कुडी
मेकपला सुरकुती न पाडता, चेहऱ्यावर गोड गोड हास्य
केवळ अशाच सुपरफिशियल गोष्टींचे,
आपण स्वीकारावे का दास्य ? ?
उसकी साडी मेरी साडीसे सफेद क्यू ? ?
मेरे हजबंड हे उसके हजबंड का पगार जास्त क्यू ? ?
ह्याच व्हीशियस सर्कलमध्ये अडकणार का आपण ? ?
आजच्या शुभदिनी त्याच्या नायनाटाचे
आपण करूया रोपण
मनुष्य जातीतील समयोनीच्या आपण महिला
आपण जन्म दिला नसता, तर
पुरुषांनी हा संसार नसता पाहिला
लीलावती ते शकुंतला देवी
मेधा पाटकर ते कल्पना चावला
ह्यांनी मार्ग दाखवला
तो भिडस्तपणा सोडून बोलूड होण्याचा
वेळ आलीच तर पुरुषांवर वर्चस्व गाजवण्याचा !!

गर्भजल परीक्षा,
पुरुषी राकटपणातून कसंतरीच बचावलेलं यौवन !!
नवऱ्याला हवं तेव्हाच पदरी पडलेलं मातृत्व
ह्यातच संपून जातं, स्त्रीचं कर्तृत्व !!!
मुलगा ते सासरा आणि मुलगी ते सासू
सगळ्यांनी वेढलेले असतात चौवीस तास
बाई गंss तुझ्या मनांत, तुझ्या बुद्धीत,
तुझ्या शरीरात असतो का
क्षणाचा तरी, निवांतपणाचा वास ? ?
मला हे व्हायचं होतं
मला हे करायचं होतं
म्हणता म्हणता, साठी गेली उलटून
मग काय
ते सगळं ठेवलं आहेस
पुढल्या जन्मासाठी जपून ? ? ?
नाही! नाही! नाही!
नाही नाही नाही, अजूनही वेळ गेली नाही
बहरणाऱ्या वेलीचं बी
अजूsss कुजलं नाही
ऊठ हे
देवीचंss रूप आहेस तू
बळकट आहेत तुझ्या दशभुजा
तुझ्या महत्वाकांक्षेच्या पूर्तीची वाट पाहत आहेत
ह्या दशदिशा !!!

क्षमा पत्की

९४२३९९२२९५

गर्भसंस्कार

मिलिंद खडकार

१४२३५६२९८९

स्वतःची कार की टॅक्सी, आकुर्डी मार्गे की रावेत मार्गे, पुढचे प्रवेशद्वार की मागचे, फलाट क्रमांक १ वरून की ६ वरून असे सगळे पर्याय निवडत आम्ही एकदाची नागपूर हमसफर एक्प्रेस पकडली. गाडीत प्रवेश करताच आमचे पर्याय संपले, कारण सीट नंबर व सहप्रवासी कोण असावेत, हे आम्ही ठरवू शकत नव्हतो. आमच्या सीट समोरासमोर व मधले बर्थ होते. मधला बर्थ म्हणून बायकोची थोडी नाराजी झालीच परंतु अनेकदा सहप्रवासी आपले बर्थ बदलून घेतात. हळूहळू एक एक जण येण्यास सुरुवात झाली व थोड्याच वेळात एक गुबगुबीत तरुण व त्याची गरोदर पत्नी आमच्या कंपार्टमेंटमध्ये स्थानापन्न झालेत. गुबगुबीत हा शब्द मोठा मजेदार आहे, निरागस बाळ 'गुबगुबीत' व बोका पण गुबगुबीत. असो, हे आठवण्याचे कारण तुम्हाला पुढे कळेलच. त्या दोघांचेही खालचे बर्थ होते. माझ्या बायकोची खालचा बर्थ मिळण्याची उरलीसुरली आशा एव्हाना संपुष्टात आली होती. प्रवाशांचा गलबलाट सुरू झाला, तो तरुण सुद्धा आपल्या पत्नीशी गप्पा मारू लागला. पत्नीच्या पहिल्या बाळंतपणासाठी तो तिला माहेरी घेऊन जात असावा, असा अंदाज आला. गप्पा मारता मारताच त्याने पत्नीला मधल्या बर्थचे महत्त्व सांगण्यास सुरुवात केली. मधल्या बर्थचे विविध फायदे तो तिला सांगू लागला. इकडे माझ्या पत्नीच्या आशा पुन्हा पल्लवित झाल्यात व हिंमत करून तिने त्याला मधला बर्थ तुम्हाला चालेल का, विचारलेच. पण त्याने स्पष्ट नकार दिला. त्याच्या नकाराचे कारणही समर्पकच होते, रात्री पत्नीला उठावे लागले तर त्याला सोबत जाता यावे म्हणून.

इतक्यात त्याच कंपार्टमेंटमधले इतर काही प्रवासी

आलेत. त्यांच्या सामानाला जागा मिळत नव्हती कारण त्या दांपत्यांचे खूप सामान होते. स्वतःचे सामान हलवण्यास किंवा दुसऱ्यांचे सामान दोन स्त्रीमध्ये ठेवू देण्यास त्या तरुणाचा आक्षेप होता. स्वतःच्या सीट खालीच सामान ठेवावे हा नियम त्याने सर्वांना शिकवला. शेवटी कसेबसे इतरांनीच आपले सामान अँडजेस्ट केले. आम्ही आपापल्या बर्थवर चादरी पसरून अंग टाकले. प्रवासात मिळणाऱ्या निवांत वेळी जुनी गाणी ऐकून काळ रिवाइंड करण्याचा माझा छंद. मी सेलफोनचे कॉर्ड कानात घालून फोनचे बटण दाबले. १९७३ चा अभिमान-

तेरे मेरे मिलन की ये रैना ।

नया कोई गुल खिलायेगी

तभी तो चंचल हैं तेरे नैना ।

देखो ना देखो ना,

तेरे मेरे मिलन की ये रैना.....

मजरुह सुलतानपुरीचे सुरेख शब्द व एस.डी.ची सुरेल चाल, त्यावर किशोर-लता यांचा मधुर आवाज, सिनेसंगीत शौकिनांकरिता पर्वणीच. लग्नानंतरच्या 'त्या' रात्रीचे वर्णन यापेक्षा चांगले कुणी करूच शकणार नाही, तरुण-तरुणींच्या मनातल्या भावनांना इतक्या तरलपणे शब्दबद्ध मजरुहच करू शकतात, असे विचार सुरू असतानाच समोरच्या जोडप्यावर पुन्हा नजर गेली. नकळत त्यांच्या हालचाली व गाण्याच्या ओळींची सरमिसळ सुरू झाली.

त्या तरुणाने दोन्ही बर्थ सजवले, पत्नीच्या अंगावर हळूच ब्लॅकट टाकले, तिच्या जवळ बसून काहीतरी चौकशी केली. गप्पा मारणे, हसणे, एकमेकांना हलक्याच चापटा मारणे इत्यादी त्या वयातल्या गमती सुरू झाल्यात.

मी पुन्हा गाण्यात शिरलो.

(नन्हा सा गुल खिलेगा अँगना,

सूनी बइंयाँ सजेगी सजना) – २

नव्या पाहुण्याच्या स्वागताची तयारी, मनाला लागणारी हुरहुर एस.डी.च्या बासरीने अचूक पकडली होती.

जैसे खेले चंदा बादल में, खेलेगा वो तेरे आंचल में
जितकी मजरुहची कल्पना रोमँटिक त्या पेक्षा जास्त किशोरच्या मखमली आवाजाची जादू.

(चंदनिया गुनगुनायेगी) – २,

फोनचे कॉर्ड निघाले व अचानक बासरी, गिटार व सतारीची जुगलबंदी भंग झाली. मोठमोठ्याने बोलण्याचे आवाज ऐकू आले म्हणून मी डोळे उघडले. टीसी आलेला होता. मी आपले तिकीट तपासणीकरिता दाखवले. गुबगुबीत तरुण व टीसी यांचा वाद सुरू होता. तो तरुण स्वतःच्या आईच्या तिकीटावर प्रवास करत होता, जे की रेल्वेच्या नियमाप्रमाणे चूक होते. टीसीच्या म्हणण्याप्रमाणे रेल्वेच्या नियमानुसार तरुण विनातिकीट प्रवासी होता, त्यामुळे त्याने योग्य तो दंड भरावा. तो तरुण दंड भरण्यास तयार नव्हता. आईचा अचानक अपघात झाला, माझे अचानक ठरले, वेळ नव्हता, दुसरे तिकीट उपलब्ध नव्हते, इत्यादी अनेक बहाणे तो पुढे करत होता. टीसीचे म्हणणे इतकेच होते की त्याने तिकीट व दंडाची एकूण रक्कम २६१५ रुपये भरावी. तरुणाने सरळ “माझ्याकडे पैसे नाहीत काय करायचे ते कर...” म्हणून हात वर केलेत. तरुणाची अरेरावी बघून टीसी म्हणाला, “दंड भरणार नसाल तर पुढच्या स्टेशनवर उतरून जा.” त्या बरोबर तरुणाने पत्नीची ढाल पुढे केली. “माझी पत्नी गर्भवती आहे व तुम्ही मला ही अशी वागणूक देता, मी कॅप्लॅन्ट करेन.” त्यावर टीसी इतकेच म्हणाला की, “त्याची काळजी तुम्ही करू नका, त्यांच्यासाठी डॉक्टर बोलावून त्यांना आम्ही

सुखरूप पोहचवू, माझी ड्यूटी आता सुरू झालीय, रात्र खराब करू नका.” इतके बोलून तो पुढे निघून गेला. तो जाताच तरुण तरुणीच्या कानात कुजबुजला, “छब्बीस सौ कहाँसे भरनेका?, साले को दो-चार सौ दे कर मॅनेज करेंगे.”

‘दो-चार सौ दे कर मॅनेज करेंगे’ कल्चर सर्वत्र चांगलेच रुजलेले असल्याने आपण जास्त विचार करू नये अशी मनाची समजूत घालून मी पुन्हा कॉर्ड कानात घातलेत.

पण सतारीचा सूर बिघडला, बासरी अचानक बेसूर वाटू लागली. पहिल्या अपत्याच्या स्वागतासाठी हा जातोय. विज्ञान, सायकॉलॉजी, अध्यात्म व अनुभव हे सांगतात की अशा प्रसंगी महिला सतत आनंदी असावी, तिच्या आसपासच वातावरण तणावरहित असावं. यामध्ये अर्थातच पतीचा सक्रिय सहभाग फार महत्त्वाचा असतो, नेमके हेच मजरुहना पुढच्या कडव्यात तर सांगायचं नाही ना...

(तुझे थामे कई हाथों से ।

मिलूंगा मदभरी रातों में) – २

जगा के अनसूनी सी धड़कन ।

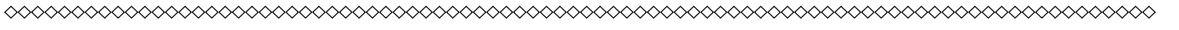
बलमवा भर दूंगी तेरा मन.....

पण हा महाभाग ते समजण्याच्या पलीकडचा वाटत होता. टीसी मात्र समजदार होता. इतर प्रवाशांना त्रास होऊ नये म्हणून त्याने तरुणाला दरवाजाजवळ बोलावले. “अम्भी इसको सेट करके आता हूँ” बायकोच्या कानात सांगत तरुण उठून गेला.

हेडफोन काढूनसुद्धा पुढच्या गाण्याचे सूर हलक्या आवाजात ऐकू येत होते,

पियी ऐसे रुठे के होठोंसे जैसा संगीत रुठा....

खालच्या बर्थवर ती तरुणी हिरमुसली होऊन बसली होती. त्या तरुणाने सांगितलेली सर्व कारणे खरी

असतील तरीही अत्यंत सोप्या पद्धतीने नियमांचे पालन करून असे प्रसंग व वाद टाळता येतात. पुढील कुठलाही पर्याय निवडून हा प्रसंग सहज टाळता आला असता-

- १) रेल्वेच्या नियमाप्रमाणे रक्ताच्या नात्यातील व्यक्तीचे नाव बदलून मिळू शकते.
- २) आईचे तिकीट रद्द करून, स्वतःचे दुसरे तिकीट काढणे.
- ३) दोन्ही तिकीटे रद्द करून पुढील तारखेचे तिकीट काढणे.
- ४) तत्काल बुकिंग
- ५) वरील कुठलेही उपाय शक्य न झाल्यास स्वतः हून योग्य तो दंड भरणे.

परंतु पैसे देऊन मॅनेज करण्याच्या प्रवृत्ती नियमांचे पालन करण्यापेक्षा यंत्रणांची बोली लावण्यातच धन्यता मानतात.

वाद काही संपत नव्हता, टीसी मॅनेज होत नव्हता, डब्यातील हलका निळ्या रंगाचा दिवा जणू काही हेच सांगत होता, की सर्वत्र अंधार नाही, त्याचे संकेत त्या तरुणीपर्यंत पोहोचले. ती दोन जिवांची बाई बिचारी धडपडत, गाडी बरोबर हेलकावे खात दरवाजाजवळ पोहोचली. टीसी नियमानुसार दंड आकारणीशिवाय इतर कुठलाही मार्ग नाही यावर ठाम होता. तिने त्या तरुणाला जागेवर बोलावले. बॅगांची उचकाउचक सुरू झाली. तिने २६२० रुपये जमा करून त्याच्या हातात दिले. पाच सुट्टे नाही म्हणाली.

“रहने दो पांच रुपये टीप रखले बोलतां हूँ.” उर्मटपणा तरुणाच्या रोमारोमात भरलेला जाणवत होता. थोड्या वेळाने एका हातात पावती व दुसऱ्या हातात पाच रुपयाचे नाणे घेऊन तो तरुण धप्पकन आपल्या बर्थवर येउन बसला.

“कल इसका ट्विट करता हूँ, उसको छोड़ूंगा नहीं,।”

मुजोरी काही संपत नाव्हती.

तरुणी समाधानाने आपल्या बर्थवर आडवी झाली, शेवटचे गाणे सुरू होते,

‘अब तो है तुम से \$\$\$ हर खुशी अपनी.....’

मी फोन खिशात ठेवून डोळे बंद केले. गाडीत अनेकदा झोपमोड होते,

“पापा आप मेरे लिए एक टिकट नहीं निकाल सकते?” मधेच कधीतरी लहान मुलाचा आवाज आल्याचा भास झाला. गर्भधारणा झालेल्या स्त्रीसाठी सात्त्विक आहार व सात्त्विक विचारांचे महत्त्व खूप अधिक असते. त्याचा गर्भाव्रत चांगला परिणाम होतो, असे शास्त्र सांगते. पण या सर्वांपलीकडे असलेला तो तरुण आता घोरायला लागला होता.

चा\$\$\$ए..... चहावाल्याच्या अलार्मने जाग आली. बडनेरा स्टेशन आले होते. खाली बघितले तर त्या जोडप्याची उतरण्याची लगबग सुरू होत. ते चादरी बॅगेत ठेवत असताना माझी नजर पडली. बॅगेत गर्भसंस्कार विषयावर चार-सहा पुस्तके व पाच-सात सिडीज् दिसत होत्या. मला खरेच गंमत वाटली. संस्कार असे विकत घेता येत नाहीत, अपवादात्मक उदाहरणे सोडल्यास वारसाहक्काने सुद्धा मिळत नाहीत. आसपासची परिस्थिती व सहवासात येणाऱ्या माणसांच्या कृतीतून संस्कार घडत असतात.

रेल्वेचे एक छान असते ज्या भागात जाणारी गाडी असते, त्या भागातली भाषा ऐकायला मिळते, शेजारच्या कम्पार्टमेंटमध्ये वरिष्ठ नागरिकांच्या खास वन्हाडी भाषेतल्या गप्पा रंगात आल्या होत्या. कुणीतरी सांगत होते, “अहो आडातच नाही? तर पोहऱ्यात कुठून येणार.”

* * *

कोडाचे कोडे

—सौ. विनया गडेपाराशर

चला एक गोष्ट सांगते. पात्रांची नावे तेवढी बदलली आहेत. घटना सत्य.

मृदुला आणि विदुला दोघी सख्ख्या मावसबहिणी. जवळपास सारख्याच वयाची. एकमेकींशिवाय पान हलेल तर शप्पथ. दोघींनी एकमेकींना साथ म्हणून नर्सिंगची पदवीही प्राप्त केली. मृदुला तशी नावाप्रमाणेच सालस, सोज्ज्वळ, नाजूक. विदुला तशी बिनधास्त, बोलकी. दोघीही स्वतःच्या करिअरमध्ये मग्न. अशातच आई-बाबांनी स्थळं बघायला सुरुवात केली.

मृदुलाला बघायला एक मुलगा येणार होता. नाव राजवर्धन ऊर्फ राज. दिवस ठरला. तशी मुलाकडची मंडळी घरी आली. दोघाही कुटुंबांना सोयरीक पसंत होती. मुलामुलींनासुद्धा आपला जोडीदार पसंत. काय झाले माहीत नाही पण मुलाच्या आईच्या चेहऱ्यावरचे सूर काहीतरी वेगळेच खुणावत होते. त्या तिथून कसे जाता येईल याचीच वाट बघत होत्या जणू. राजला सुद्धा आईचे वागणे खटकले. पण तो तिथे काही बोलला नाही.

घरी आल्यावर मात्र त्याला रहावले नाही. त्याने लागलीच आईला घडलेल्या प्रकाराबद्दल विचारणा केली. आई म्हणाली, “मला ती मुलगी पसंत नाही.” घरातले सगळे आवाक झाले. खोदून खोदून विचारल्यावर राजची आई म्हणाली, “मृदुलाच्या आईच्या पोटावर मला पांढरा डाग दिसला. त्या लोकांनी आपल्याला आधी कल्पना घायला हवी होती. आताच असे लपवून ठेवले आहे पुढे अजून काय काय समोर येईल कोणास ठाऊक. मला सोयरीक पसंत नाही.”

राजने सुद्धा आईला दुजोरा दिला, “मला अशी मुलगी नको जिच्या आईला कोड आहे. कोणास ठाऊक तिलाही असेल किंवा पुढे जाऊन तिलाही झाले तर.” आणि हेच उत्तर त्यांनी मृदुलाच्या आई-बाबांना कळवले. मृदुलालासुद्धा राज आवडला होताच पण ती

आई-बाबांच्या इच्छेखातर आणि आत्मसन्मानासाठी काहीच बोलली नाही. बुजरीच जरा ती. त्यांनी विदुला आणि तिच्या आई-बाबांना सुद्धा याची कल्पना दिली.

असेच काही महिने सरले. विदुलाला सुद्धा बघायला एक स्थळ येणार आहे याची चर्चा सुरु झाली. दोन्ही बहिणी एकमेकांच्या सोबतीला होत्याच. पाहुणे मंडळी आली. मुलाने घरात पाय ठेवताच मृदुलाचे डोळे विस्फारले. तो राज होता. राजने सुद्धा मृदुलाकडे बघितले आणि चपापला. मृदुला आता पुरती गोंधळली होती. ती आत विदुलाच्या रूममध्ये गेली. आनंदात बाहेर गेलेली मृदुला अचानक तोंडावर बारा वाजवून रूममध्ये आल्यामुळे विदुलाच्या मनात पाल चुकचुकली. काय झाले म्हणून तिने मृदुलाला विचारले. मृदुलाने सुद्धा तिला सगळे सांगितले, हाच तो मुलगा, ज्याने आईला कोड आहे म्हणून मला नकार दिला. दोघी बहिणी विचारात मग्न. विदुलाने मृदुलाला धीर दिला, मिस्कील हसली आणि जे जे होईल ते ते बघ असे म्हणाली.

विदुला तशी हजरजबाबी. मृदुला दिसण्यात जरी तिच्यापेक्षा उजवी असली तरी डोक्याने तरबेज विदुलाच. विदुलाला सुद्धा माहीत होतेच की मृदुलाला राज आवडला होता म्हणून. थोरामोठ्यांचे प्रश्न, गप्पा झाल्या, तसे राज आणि विदुलाला एकांतात बोलण्यासाठी वेळ दिला गेला. दोघेही गच्चीवर गेले. एकमेकांच्या आवडीनिवडी, कामाचे स्वरूप सगळ्या गप्पा झाल्या. आता विदुलानेच विषयाला हात घातला.

ती म्हणाली, “राज तुम्हाला, तुमच्या आई-बाबा, आजी-आजोबांना काही आनुवंशिक आजार. जसे की बीपी, डायबेटिस, कॅन्सर, थायरॉईड, रातआंधळेपणा.”

अचानक असा प्रश्न विचारल्यावर राज तसा चपापलाच. तो म्हणाला, “माझ्या आजोबांना डायबेटिस होता. माझ्या बाबांना डायबेटिस आहे. आईला थायरॉईड

आणि बीपी. मला अजूनतरी काहीच नाही.”

तसा लगेच विदुलाने पुढचा प्रश्न विचारला, “तुझे आजोबा याच त्रासामुळे देवाघरी गेले का?”

तो म्हणाला, “हो अगं. म्हणून तर माझे बाबा न चुकता व्यायाम करतात, डाएट पाळतात. आईसुद्धा तिच्या आनुवांशिक त्रासामुळे त्रागा करते पण तीही तशी नियमित व्यायाम, डाएट करत असतेच.”

विदुलाचा पुढचा प्रश्न, “तुमचे दादा? त्यांना काही अशा समस्या. त्यांचे वय तसे काही जास्त नाही कदाचित. तुमच्यापेक्षा २-३ वर्षांनी मोठे असतील. पण त्यांचे केस लवकर गेले वाटतंय.”

तसा राज हसला व म्हणाला, “हो ना. दादाचे लग्न दोन वर्षापूर्वीच झाले. त्या वेळेस जंगल चांगले होते. पण या दोन वर्षात सुपीक जमीन बंजर झाली.” आणि खदखदून हसला. तशी विदुलाने सुद्धा त्याला दाद दिली.

विदुला राजला स्पष्ट गच्चीवरच उत्तर देऊन मोकळी झाली, “राज मी तुमच्यासोबत लग्न करू शकणार नाही. तुमच्या घरात असे जीवघेणे आजार आहेत. कोणास ठाऊक पुढे जाऊन ते तुमच्यापण पदरी पडले तर. माझ्या घरी, माझ्या आई-बाबा, आजी-आजोबा, काकू-काका, मावशी-काका यांच्यापैकी कोणालाच असे आजार नाही. आणि आता तुम्ही असे तरुण दिसत आहात, पुढच्या २-३ वर्षात तुमचे पण तुमच्या दादांसारखे टक्कल पडेल कदाचित.”

राजचा चेहरा पाहण्यासारखा होता. जिममध्ये जाऊन पिळदार शरीर बनवलेल्या, दिसायला नावाप्रमाणेच एकदम राजबिंडा राजला एक दिसायला जेमतेम मुलगी नकार देत होती. तसा तो जरा चिडूनच म्हणाला, “एक्सक्यूझ मी प्लिज, मला यातले अजूनतरी काहीच नाही. पाहिजे तर उद्याच टेस्ट करून रिपोर्ट्स दाखवतो. आणि प्रश्न राहिला केसांचा तर तू सुद्धा जन्मभर इतकीच तरुण नक्कीच नसणार.”

विदुलाचे प्रश्न तथ्यावर वर पडले. तिला जी कडी पाहिजे होती ती मिळाली. तिने लगेच एक हाक दिली,

“मृदुला, ए मृदुला, जरा बाहेर ये.” तशी गच्चीवर पाण्याच्या टाकीमागून संभाषण ऐकणारी मृदुला बाहेर आली. राजला काही कळेना. विदुलाचे काय सुरू आहे. तो दचकलाच. मृदुलाला बघून तो म्हणाला, “तू इथे कशी? आणि एक मिनीट. तू हिला कशी ओळखतेस?”

विदुला लगेच उत्तरली. म्हणाली, “ही माझी मावसबहीण, मृदुला. जसे तुम्ही हिला नकार दिला. तिला नसलेल्या रोगाच्या कारणांवरून. जर तुम्ही हिला नकार देऊ शकता, तर मग मी सुद्धा तुम्हाला देऊच शकते. त्यातल्या त्यात कोड हा काही इतर रोगांसारखा आनुवांशिक नाहीच मुळी. आणि जरी काही अंशतः असला तरी कोणाचा यामुळे मृत्यू झालेलेही कधी ऐकित नाही. तुमच्या घरातल्या आनुवांशिक रोगापेक्षा हा नक्कीच बरा, नाही का? राज तुम्ही इतके शिकलेले आहात पण या वेळेस तुम्ही सदसद्विवेकबुद्धीचा वापर करायला हवा होता. मला तुमच्यासोबत लग्न करायचे नाही. पण लग्नाचा पुन्हा विचार करायचाच असेल तर आधी मृदुलाला दिलेल्या नकाराचा करा.” मृदुलाला धीर देत मृदुलाकडे बोट दाखवत विदुला बोलली.

एव्हाना राजचे डोळे चांगलेच उघडले. मुळात विदुलाच्या स्पष्ट बोलण्यामुळे त्याला त्याची चूक उमगली. जवळपास पाऊण तास लोटला असेल राज आणि विदुलाला गच्चीवर जाऊन. ते खाली येताना दोघे नाही तर मृदुला सुद्धा त्यांच्या सोबत होती. खाली आल्यावर सगळेच आश्चर्यचकित. तसे राजच्या वडिलांनी राजला विचारले, “तुझे काय म्हणणे आहे. बोललात का तुम्ही. तुम्हाला दोघांना पटतंय का हे लग्न?”

राज सगळ्यांसमोर म्हणाला, “मला विदुला नाही मृदुला सोबत लग्न करायचे आहे.”

कोणालाच काहीच कळत नव्हते. मुलांचे नक्की काय सुरू आहे ते. राजने थोडक्यात घडलेला प्रकार सगळ्यांना सांगितला आणि मृदुलाची माफी सुद्धा मागितली.

हे सगळे घडत असताना विदुलाने मावशी आणि काकांना गुपचूप फोन करून तातडीने घरी बोलावून

घेतले. त्यांना वाटले, विदुलाचेच लग्न ठरतंय की काय ? घरी आल्यावर समोर बसलेली पाहुणे मंडळी बघून त्यांनासुद्धा आश्चर्याचा धक्का बसला. मृदुलाच्या आई-बाबांनाही सगळी हकिगत सांगण्यात आली. मृदुलाच्या आईच्या डोळ्यातले आनंदाश्रू सगळे काही सांगत होते. तिच्या मनातली आजपर्यंतची घालमेल, मुलीच्या लग्नाची चिंता सारे सारे काही त्या आनंदाश्रूंनी न्हाऊन निघाले. मनातले मळभ दूर झाले. सगळ्यांना राजचा निर्णय पसंत पडला. त्याच्या आईला सुद्धा तिची चूक उमगली आणि तिनेही मृदुलाला पसंती दर्शवली. मृदुलासुद्धा खूश होतीच. विदुलाला घट्ट मिठी मारून तीही लाजली. कोडाचे कोड विदुलाने या अवघ्या पाऊण तासात सोडवले.

हे सगळे सुरु असताना राजसोबत आलेल्या त्याच्या मामांनी विदुलाला मागणी घातली आणि दोघी बहिणी

पुन्हा नव्याने एकमेकांसोबत पुढची वाटचाल करण्यासाठी तयार झाल्या. एक तीर में दो शिकार अशी ही गत.

आज मृदुला आणि राजच्या लग्नाला जवळजवळ १५ वर्षे पूर्ण झाली. त्यांना मांडवी आणि शौनक अशी दोन मुले आहेत. मृदुलाला कोणत्याही प्रकारचे डाग नाहीत आणि ईश्वराच्या कृपेने राजसुद्धा सध्यातरी सुदृढ आणि निरोगी आहे. मृदुला आणि विदुला त्यांच्या नर्सिंगच्या वाटचालीमध्ये यशस्वी योगदान देत आहेत.

अशी ही साठा उत्तराची कहाणी पाचा उत्तरी, सुफळ संपूर्ण.

तात्पर्य : कोड हा एक त्वचारोग आहे. बीपी, डायबेटिस, कॅन्सर, थायरॉईड सारखा जीवघेणा नाही. सौंदर्य आज आहे उद्या नाही. निवड तुम्ही करा.

* * *

Appeal for Donation and Participation

Shweta Association is a registered charitable trust working for betterment of people having Vitiligo (कोड) for last 21 years.

Our various projects for Patients:

- Counselling
- Matrimonial Meets
- Employment Bureau
- Cosmetic Camouflage
- NUVB Phototherapy
- Excimer Laser Treatment
- Publications

Various Social Awareness Programs:

- Public Meetings
- Marathon 'Run for Vitiligo', Cycle Rallies
- Publishing Pamphlets, Newsletters, Booklets
- Annual Magazine 'Rang Manache'
- Essay Competitions
- Feature Film "Nital – Crystal Clear"

**We need volunteers and funding!
Please donate generously towards
this social cause and participate in
ours social activities!**

For Donation:

Bank Details:
Shweta Association
Cosmos Co Operative Bank
Ganesh Nagar Branch
Saving Account
Account. No – 009204201210721
IFSC Code – COSB0000009
Google Pay No- 9284652032

डॅडीज लिटल गर्ल : प्रियांका चोप्रा

श्रीपाद ब्रह्मे

६८८१०९८०५०

सर्वांची लाडकी प्रियांका चोप्रा राष्ट्रपतिभवनाच्या दरबार हॉलमध्ये 'पद्मश्री' स्वीकारायला गेली, तेव्हा तिच्याभोवती असलेल्या ग्लॅमरमुळं सर्वांचं लक्ष तिनं वेधून घेतलं. प्रियांका वेगळी आहे, यशस्वी आहे, जग गाजवते आहे. आधुनिक भारतातल्या नव्या स्त्रीचा प्रियांका हा चेहरा आहे. तो केवळ सेक्स अपीलपुरता मर्यादित नाही; तर त्यापलीकडं जाऊन खऱ्या अर्थानं स्त्रीत्वाचं भान राखून जग जिंकणाऱ्या मुलीचा चेहरा आहे.

प्रियांका चोप्राचा जन्म १८ जुलै १९८२. अशोक आणि मधू चोप्रा हे तिचे आई-वडील. दोघेही लष्करात फिजिशियन. त्यामुळं सारख्या बदल्या होत असत. त्यामुळं प्रियांकाचं बालपण दिल्ली, अंबाला, चंडीगड, लेह, लखनौ, बरेली आणि पुण्यात गेलं. वयाच्या तेराव्या वर्षी ती अमेरिकेत आपल्या काका-काकूंकडे शिकायला गेली. तिथेही त्यांच्या फिरतीमुळे तिचं शिक्षण न्यूटन, मॅसेच्युसेट्स, क्रीन्स-न्यूयॉर्कमध्ये झालं. त्यामुळं लहान वयातच तिला वेगवेगळी शहरं आणि जग पाहता आलं. वेगवेगळ्या संस्कृतींशी परिचय झाला. स्वाभाविकच तिचं भावविश्व प्रगल्भ झालं. अमेरिकेत ती वेगवेगळ्या नाट्यसंस्थांमध्ये कामं करू लागली. वेस्टर्न क्लासिकल संगीत शिकली...

अमेरिकेत तिला वंशभेदाचाही सामना करावा लागला, असं तिनं एका मुलाखतीत सांगितलंय. त्यातूनच पुढं तिथल्या जनमानसावर राज्य करण्याची जिद्द तिच्यात निर्माण झाली असणार. तिनं त्याच मुलाखतीत पुढं म्हटलंय, **“मी अगदीच अडाणी होते. अत्यंत कमी आत्मविश्वास असणारी होते. अगदी मध्यमवर्गीय कुटुंबातून आलेली होते. त्यात भरीस**

भर म्हणजे माझ्या पायावर पांढरे डाग होते. पण मी प्रचंड मेहनती, कष्टाळू होते. आज माझे पाय १२ ब्रँड्स विकत आहेत...” प्रियांकाच्या या उत्तरात बरंच काही दडलेलं आहे.

ती अमेरिकेहून पुन्हा भारतात परतली, तेव्हा तिच्या आत्मविश्वासात चांगलीच वाढ झाली होती. तिनं बरेलीच्या कॉलेजमध्ये एका सौंदर्य स्पर्धेत भाग घेतला. तिथं विजेती ठरल्यावर मग फेमिना मिस इंडिया स्पर्धेत प्रियांकानी भाग घेतला. तिथं ती दुसरी आली म्हणजेच 'फेमिना मिस इंडिया वर्ल्ड' झाली. स्वाभाविकच तिची निवड मिस वर्ल्ड स्पर्धेसाठी झाली आणि लंडनमध्ये ३० नोव्हेंबर २००० मध्ये तिला तो 'मिस वर्ल्ड'चा मुकुट मिळालाही. त्यानंतर तिला बॉलिवूडच्या ऑफर्स येऊ लागल्या आणि तिनं कॉलेज सोडलं. मात्र, बॉलिवूडमध्येही तिच्या वाट्याला येणारा संघर्ष टळणार नव्हताच. सुरुवातीला तिनं जे काही सिनेमे केले त्यात ती तशी शोभेची बाहुलीच होती. फार काही प्रभाव नव्हता तिच्या भूमिकांचा. अखेर २००६ मध्ये आलेल्या 'क्रिश' आणि 'डॉन' या दोन सिनेमांनी ती घराघरांत पोचली.

पुढे २००८ मध्ये आलेल्या मधुर भांडारकरच्या 'फॅशन'नं प्रियांकाचं करिअर स्थिर केलं. याच सिनेमासाठी तिला सर्वोत्कृष्ट अभिनेत्रीचा राष्ट्रीय पुरस्कार आणि फिल्मफेअर असे दोन्ही पुरस्कार मिळाले. तिथून या मुलीनं मागं वळून पाहिलेलंच नाही. मग 'मेरी कोम' असो, 'बाजीराव-मस्तानी' असो, की 'क्रांटिको' असो. प्रियांकाला कुठलंही फिल्मी बॅकग्राउंड नव्हतं की कुणी गॉडफादर नव्हता. पण तिनं स्वतःच्या हिमतीवर हे सर्व यश मिळवलं. जगातले सर्व मान-मरातब तिच्यासमोर आज हात जोडून उभे आहेत. मोहमायेच्या दुनियेत

राहूनही स्वतःच्या प्रगतीसाठी सातत्यानं प्रयत्नशील असणं अवघडच... पण प्रियांकानं ते साधलं याचं कारण तिच्या स्वतःच्या कणखर व्यक्तिमत्त्वात आणि परिस्थितीनुसार तिनं स्वतःमध्ये केलेल्या बदलांत असणार.

प्रियांकाची आणखी एक बाजू म्हणजे तिचा हात सढळ आहे. अनेक संस्थांना ती कायम मदत करीत असते. जागतिक स्तरावर संयुक्त राष्ट्रसंघापासून ते अनेक संस्था-संघटनांशी ती वेगवेगळ्या प्रकारे जोडली गेली आहे. सर्वार्थानं ती आज एक यशस्वी स्त्री आहे. 'सेल्फ-मेड वुमन' आहे.... अन् प्रियांका आज भारतातली 'मोस्ट डिझायरेबल' स्त्री आहे!

मुंबईसारख्या मायानगरीत देशभरातून रोज शेकडो तरुणी मधुबाला, श्रीदेवी, माधुरी, दीपिका व्हायला येत

असतात. प्रियांकाही अशीच एक मुलगी होती. मात्र, अतूट कौटुंबिक बंध, उत्तम शैक्षणिक पार्श्वभूमी आणि अफाट कष्ट करायची तयारी... सर्वांत महत्त्वाचं म्हणजे स्त्री म्हणून स्वतःला कमी न लेखता उलट स्त्रीत्वातून येणाऱ्या सकारात्मक गोष्टींचा फायदा घेत स्वतःला सिद्ध करण्याची जिद्द यातून ती आज खऱ्या अर्थानं यशस्वी सेलिब्रिटी झाली आहे.

पण मला नक्की ठाऊक आहे, की ती मनातून अजूनही कुठं तरी 'डॅडीज लिटल गर्ल' च आहे. आणि तीच तिच्या अफाट यशाची गुरुकिल्ली आहे!

(पूर्वप्रसिद्धी म.टा. २०१६)

* * *

अभिप्राय

डॉ. माया तुळपुळे, पुणे

दिनांक ३/८/२०२१

स.न.

'रंग मनाचे' चा द्विदशकपूर्ती विशेषांक मिळाला. आपण आठवणीने आणि आस्थापूर्वक पाठविल्याबद्दल धन्यवाद. अनेक वर्षे आपले काम निरपेक्षपणे आणि मिशनरी वृत्तीने चालले आहे, याचे कौतुक वाटते.

एखाद्या कामाला आजीव वाहून घेणे अवघड असते. कोडवाल्या व्यक्तींची मानसिकता आणि जिणे ही फार अवघड बाब आहे. समाजाचा अशा व्यक्तींकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन निकोप नाही. कोड पीडितांना आधार देणे आणि त्यांच्याकडे पाहण्याची समाजाची दृष्टी बदलणे अशा दुहेरी कामात स्वमदत गट फार महत्त्वाचे काम करतो आहे.

आपल्या कामात सहभाग म्हणून अगदीच छोटी मदत पाठवीत आहे. त्याचा स्वीकार करावा.

आपल्या सर्व सहकाऱ्यांना धन्यवाद.

आपला,

सुरेश शिपूरकर

शाहुपुरी, कोल्हापूर

७५८८२५११०९

समजपूर्वक विचार करण्याची कला

कमलाकर देसले

९४२९५०७४३४

मालेगावच्या एस. एम. जोशी कॅम्प सार्वजनिक वाचनालयात माझा कवितांचा कार्यक्रम होता. कार्यक्रमानंतर एका कॉलेजच्या मुलीने माझ्यापुढे वही धरली. त्यात अनेक प्रश्नांची उत्तरे मला लिहायची होती. त्यात एक प्रश्न होता, "तुमचा आवडता रंग कोणता?" मी लिहिले "काळा." माझ्या या उत्तराने त्या मुलीचा चेहरा काळा पडला. मी तिला विचारले, "तुला नाही आवडले माझे उत्तर?"

"नाही तसे नाही, पण काळा हा कुठे आवडता रंग असतो का?"

"का? कुणी सांगितले काळा रंग चांगला नसतो म्हणून?"

"कुणी म्हणजे काय?" सर्वजणच बोलतात. अगदी माझी आईसुद्धा म्हणते, "काळा रंग अशुभ असतो."

"खरंच का हो सर काळा रंग अशुभ असतो?" मी तिला म्हटलं, "असं काही नसतं. कुठलाच रंग चांगला-वाईट नसतो. सगळे रंग सुंदर असतात.

"काळामुद्धा?"

"अर्थातच."

"ते कसे?"

"मी तुला काही प्रश्न विचारतो. उत्तर देशील?"

"आधी माझ्या प्रश्नाचे उत्तर द्या नं?"

"तेच तर मी देतोय न! पण तुला प्रश्न विचारून आणि तुझ्याच उत्तरातून."

"विचारा प्रश्न, बघूया मला देता येतात का तुमच्या प्रश्नांची उत्तरे." असं म्हणत ती तयार झाली.

मी तिला गमतीने म्हटले, "तुझी सगळी उत्तरे एकाच शब्दात येतील."

"हो? तर मग विचारा."

"मला सांग, शाळेतील फळ्याच रंग कोणता?"

"काळा."

"आपला चेहरा सुंदर करणाऱ्या आपल्या केसांचा रंग कोणता?"

"काळा."

"आईच्या उबदार कुशीत पडतांना तिच्या पदराआडचा उबदार अंधार कसा?"

"काळा."

"चांदण्यांची चमचम उठून दिसते त्या अमावस्येचा रंग कसा?"

"काळा."

"तू बालपणी पाटीवर जी अक्षरे गिरवली, त्या पाटीचा रंग कोणता?"

"काळा."

"पांढरे शुभ्र पौष्टिक दूध देणाऱ्या म्हशीचा रंग कोणता?"

आता मात्र हसून बोलली "काळाच."

"आणि अगं, शेतात राबणाऱ्या शेतकऱ्याचा रंग गोरा असतो?"

"नाही काळाच."

"आता मला सांग बेटा, विड्डलाचा रंग कसा?"

"अरे हो, काळाच की."

"बघ ना! फळा, माती, डोक्यावरचे केस, आईच्या पदराआडचा अंधार, अमावस्येची रात्र, पाटीचा रंग, म्हशीचा रंग, शेतकऱ्याचा रंग आणि हो विड्डलाचा रंग सगळं काळाच की. काळ्यामुळेच तर सर्व रंगांना उठाव येतो न!"

"हो सर, आमचे चित्रकलेचे सरही हेच सांगतात."

"आता मला सांग, खरंच काळा रंग अशुभ आहे?"

“छे, मला तर काळा रंग खरंच शुभ वाटतो.”

“नाही शुभ नको, सुंदर म्हण, आणि हो सगळेच रंग सुंदर असतात.”

त्या मुलीला माझा युक्तिवाद आवडला.

“सर, आता मी छान काळा ड्रेस घेणार आणि चारचौघांत उठून दिसणार.”-’

त्या गोड विद्यार्थिनीच्या मनातील काळ्या रंगाची पूर्वग्रहाची आढी मला काढता आली. तिच्या चेहऱ्यावरच्या आनंदाने मीच खूप आनंदी झालो.

या अनुभवात त्या महाविद्यालयीन मुलीचे काळ्या रंगाबद्दल काही पूर्वग्रह होते. आपले सगळ्यांचेही असेच अनेक गोष्टींबद्दल पूर्वग्रह असतात. पूर्वग्रह हे अनुभवातून

नव्हे, तर दुसऱ्याने दिलेल्या ऐकीव माहितीतून निर्माण होतात. आपण ज्या व्यक्तीबद्दल किंवा गोष्टींबद्दल पूर्वग्रह करून घेतो ती व्यक्ती, ती गोष्ट तशी असेलच असेही नाही. समजपूर्वक विचार करण्याची कला साधली तर अशा अनेक गोष्टी आहेत, त्या चुकीच्या न वाटता अर्थपूर्ण वाटायला लागतील.

दुःख ही काळ्या रंगासारखेच नसेल का सुखाला उठाव देणारे?

अजून अशा अनेक गोष्टी असतील, ज्या आपण समजतो तितक्या वाईट नसतीलही.

* * *

लग्नबंधन

स्वर्गातच बांधल्या जातात लग्नाच्या रेशीमगाठी

आयुष्यभराची साथ असते ती एकमेकांसाठी

सौंदर्याच्या परिभाषा ही वेगळ्या आहेत खूप

पण महत्त्वाचे नसते केवळ व्यक्तीचे बाह्यरूप

रूपालाच आयुष्यात नसावे फक्त स्थान

बौद्धिक विचारांचा ही व्हावा तिथे सन्मान

असावी पती पत्नीला एकमेकांविषयी आस्था

करावी लागू नये त्यासाठी प्रयत्नाची पराकाष्ठा

नात्यामध्ये असावी एक अनामिक ओढ

मोठेपण सिद्ध करण्याची नसावी चढाओढ

देऊन एकमेकांना आयुष्यभराचा आधार

सुखी करावा आपला छानसा संसार...

सौ. माधवी मिलिंद खडकार.

१२२६४९३००६.

थेंबभर मन

अनुजा नेटके

९४२२०४३५५०

कार्यक्रम सुरु व्हायला थोडा वेळ होता. माझ्या जवळ अर्थात सोशल डिस्टन्सिंगचे पालन करून एक मुलगी बसली होती. नाकी-डोळी तरतरीत. हाताचे पंजे सोडले तर संपूर्ण शरीर कोडग्रस्त त्यामुळेच की काय मुळातच सुंदर असलेले तिचे केस मला अजूनच काळेभोर दिसत होते. छान कॉटनचा ड्रेस, हातात ज्यूटची पर्स, त्यातून तिने मोबाईल काढला आणि फोनवर बोलत होती, पण हा, हो, हं, हो एवढेच.. 'ओके.' असे म्हणून तिने फोन ठेवला. तिच्या वरच्या बाराखडीत कुठेही हसण्याचा ह नव्हता. नैराश्य सूर मात्र जाणवला.

डॉक्टर मायाताईची आणि माझी ओळख जेमतेम एक वर्षाची पण त्यांच्या कामाने मी खूपच प्रभावित झाले होते. कोल्हापूरला आयोजित केलेल्या वधू-वर मेळाव्याला मी उपस्थिती लावली होती, कारण मला मायाताईचे संपूर्ण काम जवळून पाहायचे होते. माझ्याजवळ बसलेली ही मुलगी आणि अशा अनेक मुलं-मुली आवर्जून मोठ्या आशेने तिथे जमल्या होत्या. मीच पुढाकार घेऊन त्या मुलीशी संवाद साधला आणि कळीने हळूहळू उमलावे तशी ती उमलत गेली, बोलती झाली. कॉम्प्युटर इंजिनीअर असलेली अस्मिता, गेली दोन वर्षे लग्नासाठी वधू-वर मेळाव्यांना उपस्थित राहते आणि तिच्या पदरी निराशा येते, पण जेव्हा काही परिचित लोकांकडून तिला मायाताईच्या प्रवासाबद्दल कळले तेव्हा ती उमेदीने इथे आली होती, तरीसुद्धा मनात समोरून नकारघंटा वाजेल का ही भीती आणि त्यामुळे आलेले नैराश्य याबद्दल ती भरभरून बोलली. "आई-वडील थकले आहेत त्यामुळे तिच्याबरोबर परगावी जाऊ शकत नाहीत. भाऊ-वहिनी त्यांच्या संसारात व्यग्र. संसर्ग होईल या खोट्या भीतीने वहिनी आणि तिची मुले माझ्यापासून अंतर राखून राहतात." आता मात्र तिच्या बोलण्याचे रूपांतर हुंदक्यात झाले. ती म्हणाली, "ताई या कोरोनातील

Quarantine बरं कारण ते सात-आठ दिवसांत संपते तरी.. पण आमच्यासारख्याचे जीवन..'' असे म्हणत तिने डोळ्याला रुमाल लावला. बापरे, असेही होऊ शकते आणि थेंबभर मनाच्या डोळ्यातून इतके ओघळ? आपले मन हे नियंत्रण नसलेल्या एका टेलिव्हिजन सारखे असते हेच खरे.

आता मीच निःशब्द झाले होते. माझे विचार शारीरिक दुर्बलता व मानसिक दुर्बलता यात फिरू लागले. चार वर्षांपासून दृष्टिहीन व्यक्तीच्या मी संपर्कात आहे त्यामुळे अंधत्व, जी शारीरिक दुर्बलता आहे ती मी जवळून बघत आहे. इतरांच्या आयुष्याबद्दलचे वाचन तुम्हाला मात्र तुमच्या आयुष्याचा विचार करायला लावते हे नक्की.

मानसिक आणि शारीरिक आजारांचा स्वीकार करणे जितके महत्त्वाचे तितकेच वेळ पडली तर मानसिक दुर्बलता कमी करण्यासाठी समुपदेशन घेणे हेही गरजेचे ठरेल, असे वाटते, कारण मनावर ताबा ठेवू शकलो नाही तर ती व्यक्ती नैराश्याकडे झुकून स्वतःचा शत्रू बनेल. तुम्ही जे जग बघता किंवा अनुभवता त्यापेक्षा तुमच्या कल्पनेतील जग खरे असते कारण तुमच्या कल्पनेतूनच तुमचे स्वतःचे जग निर्माण होत असते आणि तसेच तुमचे आयुष्य घडवत असते. माणसाला कोणताही त्रास होतो म्हणून तो निराश होत नाही तर तो निराश आहे म्हणून त्याला त्रास होत असतो. तर आता समाजातील एक जागृत घटक म्हणून मला असे वाटते की या समाजातील काही दुर्लक्षित घटकांसाठी काम करायचं असेल तर त्यांना स्वतःच्या पायावर उभे राहण्यासाठी, सक्षम करण्यासाठी आणि मुख्य म्हणजे मनोर्धेर्य वाढवण्यासाठी जे काही उपक्रम राबवता येतील ते अवश्य राबवावेत आणि जर आपण असं केलं तरच थेंबभर मनाचे मणभर मन केल्याचं आपल्याला समाधान मिळेल.

* * *

रूपगंधा – रंग माझा वेगळा

आरती मुकुंद देशपांडे

७७२००५०६५०

साठोत्तरी मराठी गीत रचनेत कविवर्य सुरेश भट यांचे नाव खूप मानाचे आणि महत्त्वाचे आहे.

रंगुनी रंगात साऱ्या रंग माझा वेगळा

गुंतुनी गुंत्यात साऱ्या पाय माझा मोकळ

गेय काव्य परंपरेशी नाते सांगणाऱ्या पण मराठी काव्य परंपरा नाकारणाऱ्या सुरेश भटांची कविता, गझल आजतागायत तेजासम तळपत आहे. त्यांची गीते रसिकांच्या संपन्न अभिरुचीचे पोषण करत आहे. सुरेश भटांची गीते साधी-सोपी आणि प्रासादिक असल्याने अधिकाधिक लोकाभिमुख झाल्याचे दिसते.

१९६१ मध्ये सुरेश भटांचा 'रूपगंधा' हा पहिला कवितासंग्रह प्रकाशित झाला. त्या कवितासंग्रहातील पहिल्याच कवितेला आशा भोसले यांचा सुरेल स्वर लाभला, आणि कवितेचे गीत होऊन होऊन ते घराघरात पोहोचले. ते गीत म्हणजे –

मलमली तारुण्य माझे तू पहाटे पांघरावे!

मोकळ्या केसात माझ्या तू जिवाला गुंतवावे!

'जे गायले जाते ते गीत' अशी गीतांची सोपी व्याख्या सुरेश भट करतात.

सुरेश भट म्हणजे एक कलंदर वृत्तीचे गझलकार. त्यांची अनेक हळुवार गीते त्यांच्या या कलंदर वृत्तीतून निर्माण झाली का, असा प्रश्न रसिकांना नेहमीच पडतो. ते स्वतःच आपल्या एका कवितेत म्हणतात –

फाटक्या पदरात माझ्या का तुझे मावेल अंबर
दानही करशील तू पण मी असा आहे कलंदर

सुरेश भटांची गीतरचना गायनानुकूल आहे. स्वतः सुरेश भट यांना संगीताची उत्तम जाण असल्याने त्यांच्या गीतांची रचना न्हस्व-दीर्घचे व त्याचे वजन विचारात घेऊनच ते करताना दिसतात. 'गेयता' हा सुरेश भटांच्या गीतांचा गुणधर्म म्हणता येईल. पु. ल. देशपांडे भटांच्या गीतांविषयी म्हणतात, "भटांच्या कवितेत सुगंधासारखे गाणे दडलेले होते. हे गाणे अंगभूत होते. कुणीतरी

गायल्यामुळे त्या कवितेचे गाणे झाले नव्हते."

एकटा माझ्यासवे मी बोलतो

एकटा माझा मला मी ऐकतो!

हा त्यांच्या 'सुरांचा झरा' एकट्याचाच आहे. सुरेश भट यांच्या गीतांना सुरांची लय मिळाल्याने त्यांची कविता गातच येते.

मेंदीच्या पानांवर

मन अजून झुलते गं

जाईच्या पाकळ्या

दव अजून सलते गं

सुरेश भटांच्या गीतात सहज-सोप्या शब्दरचनेला महत्त्वाचे स्थान आहे. कृत्रिम किंवा आलंकारिक शब्दांनी सजवलेले गीत फारसे दिसणार नाही.

रंग माझा तुला! गंध माझा तुला!

बोल काही तरी! बोल माझ्या फुला!

किंवा

कळते मज सारे कळते रे!

मन माझे तरीही चळते रे!

वरील गीतात उद्गार चिन्हांच्या वापरामुळे आंतरिक संवाद साधला आहे.

सुरेश भटांच्या गीतांमध्ये भावाशय महत्त्वाचा असतो.

"गीतात जर भावाशय नसेल, ती केवळ सोपी रचना असेल तर ते गीत निकृष्ट गीत होईल," असे स्वतः सुरेश भटांना वाटते.

मनातल्या मनात मी तुझ्या समीप राहतो!

तुला न सांगता तुझा वसंत रोज पाहतो!

शब्दातील भावनांचा सहजोद्रेक कवीने वर्णन केला आहे. सोप्या, सुटसुटीत आशय घटनेमुळे 'तिचा वसंत पाहताना' होणारी अर्थाची मोहकता मनाचा वेध घेते.

सुरेश भटांच्या गीतांमधून लौकिक पातळीवरचा वैयक्तिक संदर्भ दिसतो, हा संदर्भ बरेचदा 'स्व'पातळीवर झुकलेला दिसतो. उदा.

“सूर मागू तुला मी कसा ?

जीवना तू तसा मी असा!”

किंवा

“आज मी जे गीत गातो ते उद्या गातील सारे!

चालू दे वक्षात माझ्या वादळाचे येरझारे!”

किंवा

“जगत मी आलो असा की मी जसा जगलोच नाही
एकदा तुटलो असा की मग पुन्हा जुळलोच नाही”

सुरेश भटांनी समाज, देशप्रेम, ईश्वरप्रेम, शृंगार, भाषाप्रेम, आत्मनिष्ठा अशा अनेक विषयांवर गीतरचना केली. त्यांच्या गीतात निसर्गानुभूती, प्रणयानुभूती, स्त्री केंद्री अनुभूती, सामाजिकता, आध्यात्मानुभूती यांचा प्रत्यय येतो. सुरेश भटांच्या गीतातील निसर्गानुभूतीचे प्रमाण अल्प असले तरी निसर्गातील चंद्र, चांदण्या, वारा, झाडे, ऋतुवर्णन, फूल, दव, रंग, गंध, स्पर्शानुभूतीचे अनेक संदर्भ येतात.

१. चल ऊठ रे मुकुंदा झाली पहाट झाली

बाहेर चांदण्याला हलकेच जाग आली

२. चांदण्यात फिरताना माझा धरलास हात

३. तू नभातले तारे माळलेस का तेव्हा

४. चंद्र आता मावळ्याला लागला

५. एवढे तरी करून जा हा वसंत आवरून जा

सुरेश भटांच्या रंग माझा वेगळा-रूपगंधा या संग्रहातील गीते प्रणयानुभूतीची जाणीव व्यक्त करणारी आहेत.

१. मलमली तारुण्य माझे तू पहाटे पांघरावे

२. मेंदीच्या पानावर मन अजून झुलतंय गं

३. तरुण आहे रात्र अजुनी राजसा निजलास का रे

४. पहाटे पहाटे मला जाग आली

तुझी रेशमाची मिठी सैल झाली

५. चांदण्यात फिरताना माझा धरलास हात

६. सजण दारी उभा काय आता करू

अशी अनेक गीते प्रेयसीच्या प्रणयासाठी पुढाकार घेण्याच्या तिच्या भावनेने रंगलेली आहेत.

सुरेश हे जिवंत माणसांचा विचार करणारे कवी, गीतकार, गझलकार होते. सामान्य माणसांवरील प्रेम हा

त्यांचा स्थायिभाव होता. त्यांनी माणसांच्या सुखदुःखांचा त्यांच्या स्वप्नांचा नेहमी विचार केला व तो आपल्या गीत-गझलांतून मांडला. ज्यामुळे मानवी जीवन अधिक सुंदर व निकोप होते, त्याचा ते सतत विचार करत आणि मानवी जीवनाला विद्रुप करणाऱ्या गोष्टींचा ते सडकून विरोध करीत. परिवर्तन व गतिशीलता हा जीवनाचा नियम मानणाऱ्या भटांनी आपल्या मराठी भाषेची, महाराष्ट्र देशाची, माय-मराठीची, वऱ्हाड प्रांतांची आराधना केली, अभिमान बाळगला व तो गीतातून व्यक्त केला.

“लाभले आम्हास भाग्य बोलतो मराठी”

“गे माय भू तुझे मी फेडीन पांग सारे”

“बदलून टाक आपला महाराष्ट्र सारा”

“माझ्या वऱ्हाड देशात सोने पिकते वावरी”

भटांचे मराठी भाषा प्रेम, अभिमान सर्वश्रुत आहे. सुरेश भटांनी मराठी गझल आणि ‘गझलेची बाराखडी’ तसेच त्याचे तंत्रशुद्ध शिक्षण नवीन पिढीला देण्यासाठी खूप प्रयत्न केले. त्याकरिता कष्टही घेतले. छंदमुक्त कवितेला रचनाबंधांचे योग्य वळण लावण्यासाठी त्यांनी केलेले प्रयत्न नव्या गझलकारांना व नव्या पिढीला मार्गदर्शक ठरले.

साठोत्तरी मराठी गीत रचनेत सुरेश भटांचे योगदान आणि वेगळेपण नमूद करताना हेच म्हणावे लागेल की सुरेश भट यांची गीतरचना सामाजिक, राष्ट्रीय जाणिवेचा समर्थपणे व्यक्त करते.

शृंगाररस परिपूर्ण भावगीते, हळुवार आणि कोमल शब्दांतून गेयतेची सर्व बंधने पाळून रसिकांच्या हृदयात विराजमान होते. समाजाच्या कटू अनुभवांचा आपल्या गझलेतून परखडपणे समाचार घेते. तसेच समाजातील दांभिकतेचा पर्दाफाश करते. आत्मनिष्ठ गझल लेखनातून आत्मशोधाकडे वाटचाल करते...

काळ्या-गोऱ्या रंगाच्या पलीकडे जाऊन स्वतःच्या रंगात रंगणारे कविवर्य सुरेश भट आणि त्यांची गीते अनेक शतके रसिकांना आनंद आणि फक्त आनंदच देत राहणार.

* * *

मावळत्या दिनकरा...

अभिजित पंचभाई

९८२२८८५६६०

मी आणि मावसभाऊ आशुतोष कोकणात मालवणजवळ जरा आडवाटेने, हटके समुद्रकिनारे बघायला गेलो होतो. एका वळणावर गाडीने मुख्य रस्ता सोडला आणि एक पाटी दिसली... "कोंडुरा..."

रस्ता लगेचच शांत झाल्याचं जाणवलं, आजूबाजूला झाडी वाढतेय हेही दिसलं, आतापर्यंत डोक्यावर दिसणारं निरभ्र, निळंनिळं आकाश एकदम दिसेनासं झालं, लक्षात आलं पठाराचा भाग सोडून छोट्याशा घाटाने आपण खाली उतरतोय, जाणवणारा वारा कमी झाला, रातकिडे बोलायला लागले. होता होता एक जागा अशी आली की जिथून पुढे गाडी जाणार नव्हती. पुढे आलो तर दूरवरून येणारा सोनसळी प्रकाश दिसला, हा रंग फारच मनमोहक होता. चालता चालता रस्त्याची पायवाट झाली, आजूबाजूला काही झोपड्या, आणि बाकी फक्त निःशब्द स्तब्धतेत काहीशा जरबेने हाक घालणारी समुद्राची गाज इतकंच जाणवत होतं. थोड्याच वेळात नारळी दिसायला लागल्या आणि थेट बीचचं जणू प्रवेशद्वारच आलं समोर, अचानक अवतरल्यासारखा एक अगदीच छोटासा समुद्रकिनारा दिसला.

सूर्यास्त व्हायला वेळ होता अजून, त्यामुळे त्या छोट्याशा पण रमणीय आणि गूढ कोंडुरा बीचवर थोडा फेरफटका मारून मी डाव्या बाजूच्या त्यातल्या त्यात जरा आड खडकावर निवांत आसरा घेतला आणि आठवणीतली गाणी रिती करायला लागलो. पण लवकरच लक्षात आलं की कोंडुर्याने मला त्याच्या त्या सुंदर, गंभीर गूढतेत पुरतंच गुंगवलं आहे. खडकाच्या पायाशी अनेक खेकडे माती, पाणी आणि खडकाशी मस्त लपाछपी खेळत होते. लाटांमागून येऊन लाटा खडकांवर फुटत होत्या, नाचत होत्या, तर काही शेवटाला जाऊन विरत होत्या. दिनमणी काही वेळाने समुद्राच्या आडोशाला निद्रिस्त

होण्याच्या बेतात होता आणि माझ्या मनात केव्हा तरी नकळत सुरू झालेला यमन थोड्या वेळाने काहीसा अधिक भावुक, हळवा होऊन केव्हातरी यमनकल्याण झाला आणि पुढे त्याने केव्हातरी थोडा अधिक धीरगंभीर आणि जबाबदार होऊन पुरियाकल्याणचंही रूप घेतलं. हळूहळू त्यात मारवा प्रवेश करता झाला...

प्रचंड अंतर्मुख झाल्याचं जाणवत होतं. व्योमराज सूर्यनारायण पुरते लुप्त झाले, उरल्यासुरल्या किरण-शलाकासुद्धा त्यांनी आवरून घेतल्याचं जाणवलं आणि आशूने मला तंद्रीतून जागं केलं. कोंडुर्याच्या दिशेला पाहून त्या भुलवणाऱ्या निसर्गाला आणि एव्हाना गाढ निद्रिस्त झालेल्या रविराजाला मनोमन नमस्कार करून प्रवास सुरू केला आणि नकळतच शब्द उमटले...

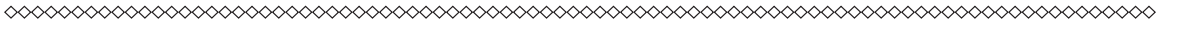
मावळत्या दिनकरा

अर्घ्य तुज जोडुनी दोन्ही करा...

मघाच्या धीरगंभीर स्वरांचा परिणाम अजून घोळतच होता... आणि अचानक सूर्यास्ताचं ते मनोहर रूप मनात तरळून गेलं आणि अनेक विचार प्रकाशमान झाले आणि क्षणार्धात ही सर्वच्या सर्व कविता एका वेगळ्याच अर्थाने तळपून गेली...

सूर्य संपूर्ण सृष्टीचा जीवनदाता, त्याची सर्वच रूपं सुंदरच, म्हणून आपण नेहमीच कौतुकाने त्याचा उदय, माध्यान्ह, आणि अस्त बघतो आणि हरखून जातो, त्याला वंदन करतो, त्याची पूजा करतो, पण व्यक्तिशः आपल्या आयुष्यातही असेच काही सूर्य असतात, त्यांचं अस्तित्व आणि मोठेपणा आपल्याला किती जाणवतो...!! आपल्याला जाणवलं, नाही जाणवलं, आपण मान्य केलं, नाही केलं तरी सूर्य हा सूर्यच असतो... मावळतीला आला तरी... बरोबर ना !! अगदी हीच अत्यंत अंतर्मुख करणारी जाणीव करून देणारं हे आजचं गीत आहे...

गीताची सुरुवातच सतारीच्या अंतर्मुख करणाऱ्या

मारव्याच्या धीरगंभीर स्वरसंगतीने होते आणि मारवा, यमन, यमनकल्याण, पुरियाकल्याण अशा विविध रंगांची आठवण करून देत परत मारव्याच्या धैवतावर संपणारं ध्रुवपद येतं...!!

मावळत्या दिनकरा

अर्घ्य तुज जोडुनी दोन्ही करा

अर्घ्य तुज या शब्दांवर येणारी एकदम वेगळी स्वरसंगती नकळत हात जोडल्याचा भास देऊन जाते...!! गीताचा धुमाळी ठेका अत्यंत पोषक ठरत आयुष्यभर कर्तव्यदक्ष भावनेने अथक चालत राहिलेल्या त्या सूर्यनारायणाच्या परिश्रमाचा अनुभव देऊन जातो.

यानंतर येणाऱ्या interlude मध्ये सतार मारवा तर बासरी यमनकल्याणचं दर्शन घडवत अप्रतिम आणि अचूक परिणाम घडवतात आणि पुढे येणाऱ्या त्रिकालाबाधित सत्य परिस्थितीचं कथन करण्यासाठी पोषक वातावरण तयार करतात...

जो तो वंदन करी उगवत्या

जो तो पाठ फिरवी मावळत्या

रीत जगाची ही रे सवित्या

स्वार्थपरायण-खरा

ज्याची चलती त्याचं जग या उक्तीनुसार जग उगवत्याच्या आणि तळपत्याच्या मागे धावतं, पण मावळत्यानेही उगवती आणि माध्यान्ह बघितलेली असतेच हे मात्र सोयिस्कर विसरलं जातं, अर्थात ही जगरहाटी आहे हे खरं, पण जीवनदाता सूर्य स्वतःचा विचार बाजूला ठेवून चालत, ऊर्जा देतच राहतो हे आपण विसरता कामा नये...

पुढे येणारा interlude आधी बासरी आणि मग सतार घेऊन येतो आणि पुढे येणाऱ्या भयाण वास्तवाची पूर्वतयारी करून घेतो.

उपकाराची कुणा आठवण

शिते तोवरी भुते अशी म्हण

जगात भरले तोंडपुजेपण

धरी पाठीवर शरा

स्वतःच्या उपजत पवित्र जाणवा सोयिस्कर मारून

टाकत 'दाम करी काम' आणि 'गरज सरो, वैद्य मरो' असली विचारप्रणाली जवळ केल्यामुळे येणारे अनुभव प्रत्येक जण घेतोच, पण आपल्या आयुष्यात निःस्वार्थी प्रेम आणि कर्तव्यभावाने स्वतःचं सर्वस्व आपल्यावर ओवाळून टाकणारे हिरण्यगर्भ ओळखून त्यांना आणि त्यांच्या मावळतीला आपण जपायला हवं... का ते पुढच्या अंतःत्यात व्यक्त केलं जातं...

परत एकदा पहिला interlude येतो आणि आपली जाणीव अधिक अंतर्मुख होते...

असक्त परी तू केलीस वणवण

दिलेस जीवन हे नारायण

मनी न धरिले सान-धोरपण

समदर्शी तू खरा

सूर्याला कसलीच जबरदस्ती नसते खरं तर, पण म्हणून तो त्याचं कर्तव्य करणं सोडत ही नाही आणि स्वतःला पूर्ण लुटून देताना काही तोलूनमापून ही काही करत नाही, त्यामुळे कृतज्ञभाव जपणं हे आपलंही कर्तव्यच आहे, ही अत्यंत श्रेष्ठ जाणीव देत परत एकदा मनोमन हात जोडून त्या भास्करराजाला अर्घ्य देत हे गीत आपला निरोप घेतं, पण आपल्या मनातील कृतज्ञभावना अधिक उजागर करूनच...!!

साठच्या दशकात संगीतबद्ध झालेलं हे अतिशय सुंदर भावगीत. कविता सुप्रसिद्ध कवी भा. रा. तांबे यांची असून तिला स्वरबद्ध केलंय पं. हृदयनाथ मंगेशकर यांनी. सतार आणि बासरी या दोनच प्रमुख वाद्यांनी काय अप्रतिम परिणाम साधला आहे. मध्ये मध्ये ऐकू येणारे बासरीचे gap pieces आणि seconds ही विसरून चालणार नाहीत. एकंदरीतच प्रचंड अंतर्मुख करण्याचं सामर्थ्य असलेले शब्द आणि तशीच संपूर्ण सुरावट ही या भावगीताची ओळख ठरावी आणि अर्थातच या गीताच्या परिणामकारकतेत सर्वात मोठा वाटा असणाऱ्या लतादीदी...!!! हा सर्वांगाने त्यांचा स्वतःचा अनुभव असावा असं अनुभवसंपन्न गायन ही कायमच दीदींची ओळख ठरली आहे...!! लतादीदींना मनापासून वंदन...!!

* * *

वाळवंटातील फूल : वारिस डिरी

डॉ. संजीवनी केळकर

९८२३४८००५०

किती वाचक सोमालियातील या जगप्रसिद्ध फॅशन मॉडेलला जाणतात हे मला माहीत नाही. वयाच्या अवघ्या ५ व्या वर्षी स्त्रियांचे जननांगछेदन किंवा सुंता (Female Genital Mutation / F G M) या काही देशांत प्रचलित असलेल्या कुप्रथेला ती बळी पडली.

तिने दुःख (इतर अनेक मुलींसारखे) सहन करून, मोठी आणि जगप्रसिद्ध झाल्यावर ही कुप्रथा जगासमोर मांडून त्याचा जाहीर निषेध करण्याचे विलक्षण धाडस करणारी 'वारिस.' तिच्याबद्दल लिहावे तेवढे थोडेच! मी डॉक्टर असूनही २४ वर्षांपूर्वी तिच्याबद्दल आणि या निर्घृण प्रथेबद्दल मला ज्ञात झाले, तेव्हा मलाही किती हादरे बसले होते हे सांगता येत नाही.

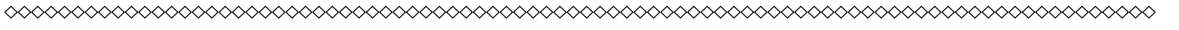
हिचा जन्म १९६५ मध्ये दक्षिण आफ्रिकेच्या सोमालियातील गाल्कायो नावाच्या खेड्यात झाला. भटक्या जमातीतले आई-वडील! १२ भावंडामधली ही एक वारिस (अर्थ वाळवंटातले फूल). ५ वर्षांची असताना आपल्या बहिणीसोबत तिसऱ्या प्रकारच्या जननांग छेदनाला बळी पडली. सुदैव इतरांचे म्हणून, रक्तस्त्राव होऊन बेशुद्ध पडून, जखमेत पू होऊनदेखील वाचली. १३ वर्षांची असताना ६० वर्षांच्या पुरुषाशी तिचे लग्न ठरवले गेले, तेव्हा मात्र अतिशय धाडस करून ती वाळवंटातून, काट्याकुट्यातून लपतछपत पळून 'मोगादिश' या राजधानीला तिच्या काकांकडे पोचली. खूप विरोध सहन करत, मोलकरीण म्हणून काम करत राहिली. काका लंडनला ॲम्बॅसडर म्हणून चार वर्षांसाठी गेले, त्यांच्या बरोबर लंडनला पोचली. तुटपुंज्या पगारावर कशी-बशी गुजराण करीत राहिली. काकांची बदली झाल्यावर illegally लंडनमध्येच छोटी मोठी कामे करत YMCA होस्टेलमध्ये राहिली.

McDonald मध्ये सफाई कामगार म्हणून नोकरी मिळाली. संध्याकाळी इंग्लिश भाषा शिकायला लागली. अठरा वर्षांची असताना एका फोटोग्राफरने तिला मॉडेलिंग साठी उचलले. तयार केले. त्याकाळी काळा रंग असलेली मॉडेलस नसत. त्यामुळे पुढे यायला वेळ लागला. मग एका कॅलेंडरवर आली, प्रसिद्ध झाली. मोठ्या कंपन्या Elle, Glamour, Vogue या फॅशन मॅगझिन्स वर झळकली. तिला धक्का बसला तो तिच्या मेरेलिन नावाच्या मैत्रीणीशी बोलताना. तिला पहिल्यांदाच कळले की इतर स्त्रिया, मुलींना अशा FGM च्या प्रथेला तोंड द्यावे लागलेले नाही. मग काही ऑपरेशन्स करून जननेंद्रिय पूर्वस्थितीला आणण्यात आले. तिचे पुस्तकात लिहिलेले अनुभव अंगावर शहारे आणतात.

'व्यवस्थित लवकर सुलभ रीतीने लघवी करायला मिळाली तेव्हा, मासिक पाळीच्या स्त्राव बाहेर येतानाच्या वेदना कमी झाल्या तेव्हा झालेला रिलीफ.'

A Nomad in New York अशी BBC वर १९९५ मध्ये तिच्यावर डॉक्युमेंटरी प्रसिद्ध झाली. खूप सन्मान मिळाला. १९९७ मध्ये ऐन प्रसिद्धीच्या शिखरावर असताना वारिसने, लॉरा झीव या मारीक्लेअर मासिकाच्या संपादिकेशी प्रथमच जाहीररीत्या (FGM) स्त्रियांच्या जननेंद्रिय विच्छेदन कुप्रथेवर अनुभव कथन केले. जगासमोर ही कुप्रथा आणण्याचे काम केले. केवढे हे शौर्य. ती तशी Non Narcissistic असल्यामुळेच हे शक्य झाले. म्हणजे आता हे कळल्यावर आपल्या मॉडेलिंगचे काय होईल याबद्दल बेपर्वा होऊनच.

त्याच वर्षी FGM ची प्रथा थांबवण्यासाठी UN ने तिला envoy नेमले. ती आईला सोमालियात भेटून आली.

१९९८ मध्ये वारिसने कॅथलिन मिलर सोबत 'Desert Flower' हे आत्मचरित्रात्मक पुस्तक लिहिले. ते बेस्ट सेलर ठरले. बक्षिसे मिळाली. त्यानंतर तिची ३-४ पुस्तके प्रसिद्ध झाली. वारिसने २००२ मध्ये Desert Flower Foundation ची स्थापना व्हीएनआ येथे केली. २००४ मध्ये 'जागतिक सामाजिक पुरस्कार' मिखाईल गोर्बाचेव्हतर्फे देण्यात आला. त्यानंतर नैरोबीला FGM थांबविण्याबद्दल जागतिक कॉन्फरन्स झाली. १५ कलमी 'वारिस डिरी मॅनिफेस्टो' प्रसिद्ध झाला. २००७ मध्ये Al Jazeera या प्रसिद्ध टीव्ही चॅनलवर १०० मिलियन प्रेक्षकांसमोर हा उघडपणे न बोलण्याचा विषय वारिसने मांडला. २००९ मध्ये 'डेझर्ट फ्लॉवर' हा सिनेमा जगासमोर आला. अनेक बक्षिसे मिळाली. २०१० मध्ये आफ्रिकेची 'Ambassdor of Peace and Security' म्हणून वारिस नियुक्त केली गेली. जागतिक आरोग्य संघटनेनुसार जगातल्या ३१ देशात ९८ टक्के

मुली, १३० मिलियन बायका FGM च्या शिकार ठरतात.

भारतातही दाऊदी बोहरा, शिया मुस्लिम मधे FGM केले जाते. दहा लाख महिलांनी त्याच्या विरोधात २०११ आणि २०१७ मधे पिटीशनही दाखल केली आहे. मोहंमद बुखारुद्दीनला विनंती केली आहे. अजून कायदा झाला नाही. "

२०१२ सालापासून ६ फेब्रुवारी International Day of Zero Tolerance to FGM म्हणून जाहीर झाला आहे. Desert Flower हे पुस्तक सर्वांनी जरूर वाचावे, सिनेमा बघावा आणि FGM प्रथेबद्दल संबंधित लोकांना समजवावे, या प्रथेचा निषेध आणि विरोध करावा. हे आवाहन मला करावेसे वाटते.

FGM is violation of girls and women's fundamental rights !!

* * *

कोड

'कोड' हा रोग नसे
संसर्गामुळे, पसरणारा 'कुष्ठ' नसे
कोडावरती केस असे
शुभ्र पांढरे ते दिसे
संवेदना ह्या शाबूत असती
बधीरता केव्हांच नसती

'मेलॅनिनची असे कमतरता,
हेच कारण., मग आणि शुभ्रता

कोड असे कधी डाळी एवढे,
तर कधी सर्वांगाला वेढे!

कोड असे आनुवंशिकतेचे 'देन',
तर कधी पाडी जखमांची व्रणे !

कोडामुळे भेदरतो तो 'माणूस'
सगे-सोयरे सोडून देतो तो माणूस

लांच्छन येई जीवनामध्ये
बहिष्कार होई समाजामध्ये !
त्या साठी करू या जनजागृती
औषधे आणि 'फोटो-थेरपी'
सांगू या महती !!

डॉ. प्रकाश सांगोलकर

९४२२६५३०५८

आरोग्य आणि फिटनेस यांचा समतोल हवा

डॉ. अविनाश भोंडवे

९८२३०८७५६९

“मी एकदम फिट माणूस आहे. दवाखान्याची पायरी आयुष्यात कधी चढलो नाही. कधी एक पैशाचे औषध मला घ्यावे लागले नाही. साठ वर्षे वय आहे मात्र, पण रोज पर्वती पाच वेळा चढतो...” स्वतःच्या तब्येतीबाबत अशी दर्पोक्ती गेल्या पिढीत नेहमीच कानावर पडायची.

आरोग्य म्हणजेच फिटनेस, हे समीकरण जनसामान्यांच्या मनात फार पूर्वीपासून पक्के घर करून आहे. केवळ बोलण्यातच नव्हे तर साहित्यातसुद्धा हेल्थ आणि फिटनेस या दोन्ही संकल्पना जशा काही समान किंवा समानार्थी असल्याप्रमाणे सर्वत्र सर्रासपणे वापरल्या जातात. एखादी व्यक्ती कशी फिट आहे अशी तारीफ करताना, त्या व्यक्तीला कोणताही आजार झालेला नाही आणि होणार नाही, ती व्यक्ती पूर्ण निरोगी आहे असेच मानले जाते.

बरेच जण असेही गृहीत धरतात की आरोग्य असले की फिटनेस असतोच, आणि एखादी व्यक्ती फिट असली की ती पूर्ण निरोगीच असते. अगदी शाळा-कॉलेजातील प्रवेशासाठी किंवा नव्याने नोकरी मिळाल्यावर कामावर रुजू होण्यापूर्वी जे प्रशस्तिपत्रक लागते, त्याला चक्क ‘फिटनेस सर्टिफिकेट’ म्हणतात. अनेक कंपन्या किंवा कॉलेजेस अशा फिटनेस सर्टिफिकेटसाठी एक फॉर्म भरून आणायला सांगतात. पण प्रत्यक्षात या फॉर्ममध्ये वजन, उंची, छाती ही मापे आणि श्वसनसंस्था, हृदय आणि रक्ताभिसरण संस्था, मज्जासंस्था, पचनसंस्था यांची तपासणी तसेच डोळे, नाक-कान-घसा, हातपाय अशा अवयवांची तपासणी करण्यासाठी संकेत दिलेले असतात. थोडक्यात या फिटनेस सर्टिफिकेटमध्ये त्याच्या आरोग्याची तपासणी करणे अपेक्षित असते.

तथापि, वैद्यकीयदृष्ट्या वस्तुस्थिती काहीशी वेगळी आहे. केवळ फिटनेस हा एखाद्या व्यक्तीचे आरोग्य ठरवणाऱ्या अनेक मापदंडांपैकी एक घटक असतो. मात्र

एखादी व्यक्ती फिट आणि निरोगी दोन्ही असू शकते.

- अनेकजण फिट असले तरी निरोगी असतीलच असे नाही.
- बऱ्याच व्यक्ती या पूर्ण निरोगी असतील, पण त्या फिट असतीलच याची शक्यता नाही.
- फिटनेस आणि आरोग्य या संकल्पनांमधील फरक समजून घेण्याकरिता थोडा ऊहापोह आवश्यक आहे.

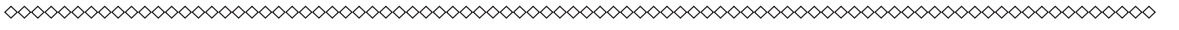
जागतिक आरोग्य संघटनेने (डब्ल्यू.एच.ओ.) केलेल्या आरोग्याच्या व्याख्येमध्ये, ‘आरोग्य ही केवळ रोग किंवा अशक्तपणाची अनुपस्थिती नसते, तर संपूर्णतः शारीरिक, मानसिक आणि सामाजिक आरोग्याची एकत्रित स्थिती असते.’

या व्याख्येतून मिळणारा बोध पाहिला, तर लक्षात येईल की एखादी व्यक्ती फिटनेसबाबतच्या सर्व चाचण्या उत्तम पद्धतीने पार पाडत असेल, पण याचा अर्थ

- तो सर्व प्रकारच्या आजारांपासून मुक्त असेलच असे नाही.
- तो भावनिक किंवा मानसिक समस्येने पिडीत असू शकतो.
- किंवा सामाजिक आरोग्याच्या दृष्टीने त्याच्यामध्ये काही वैगुण्ये असू शकतात.

थोडक्यात आरोग्याचे आणि फिटनेसचे निकष वेगळे असतात. पूर्णतः फिट मानल्या जाणाऱ्या व्यक्तीमध्ये आरोग्याबाबत शारीरिक, मानसिक आणि सामाजिक आरोग्याच्या दृष्टीने सर्व गोष्टी अनुकूल असतीलच असे नसते.

उदाहरणार्थ – जगातील क्रमांक एकवऱ्या बॉक्सिंग चॅम्पियनच्या फिटनेसविषयी शंका घ्यायचे कारणच नाही. पण त्याला शारीरिकदृष्ट्या एखादी व्याधी असू शकते. उदा. मधुमेह, उच्च रक्तदाब किंवा मेंदूच्या

संकेतवहनामधील एखादी त्रुटी. या जगज्जेत्याला मानसिक विकृतीही असू शकते, सामाजिकदृष्ट्या त्याच्यात काही वैगुण्येसुद्धा असण्याची शक्यता असते. फिट मानल्या जाणाऱ्या व्यक्तींच्या आरोग्याबाबत अशी बरीच उदाहरणे देता येतील. थोडक्यात, शारीरिकदृष्ट्या कमालीची फिट असलेली व्यक्ती हेल्दी असेलच असे नाही.

काही व्यक्ती सामोऱ्या आल्यावर म्हटले जाते, वाह... काय फिट आहात तुम्ही!. नजरेत भरणारा त्यांच्या शरीराचा डौल, वाखाणण्याजोगा त्यांची सडपातळ अंगयष्टी, त्यांच्या हालचालीतले सहजसुंदर चापल्य आपल्याला अवाक करून जाते. या व्यक्ती नियमित व्यायाम करत असतात. त्यातील बरेचजण जिममध्ये सातत्याने वर्कआऊट करत असतात. त्यामुळे त्यांचे स्नायू पिळदार बनतात. शारीरिक कार्य करण्याची आणि व्यायामाची क्षमता टिपेला पोचलेली असते. म्हणजे ते मैलोनमैल न दमता भरभर चालू शकतात, इमारतीचे तीन-चार जिने श्वास न लागता पटपट चढू शकतात.

मात्र वैद्यकीयदृष्ट्या, त्यांचा हा फिटनेस म्हणजे शारीरिक कार्य आणि व्यायाम करण्याच्या त्यांच्या क्षमतेचा एक भाग असतो, आरोग्यासंबंधित अनेक घटकांपैकी एक घटक असतो. फिजिकल फिटनेस म्हणजेच त्यांची शारीरिक सहनशक्ती, तग धरण्याची क्षमता आणि शारीरिक बळ यांच्याशी निगडित असतो.

फिटनेस हा शारीरिक क्षमतेचा मोजता येण्याजोगा प्रकार असतो. यामध्ये शरीराच्या काही मापांची मोजदाद आणि क्षमतेची मोजदाद हे दोन प्रमुख विभाग असतात.

काही शारीरिक क्रियाकलाप म्हणजे फिटनेस असावा लागतो. डॉक्टरांमार्फत त्यांची आरोग्य तपासणी तर होतेच, पण मैदानावर पोलीस भरतीसाठी असलेल्या पात्रता क्षमतेचे मापदंड सैनिकी परीक्षेला वेगळे असतात, आंतरराष्ट्रीय आणि ऑलिम्पिक स्पर्धांच्या पात्रतेकरिता याहूनही उच्च पातळीचे असतात. आपल्या सर्वसाधारण नागरिकांसाठी फिटनेसचा अर्थ एवढाच असतो आपण आपल्या आयुष्यातील सर्व शारीरिक क्रिया कार्यक्षमतेने आणि प्रभावीपणे पूर्ण करणे जमले पाहिजे. आपण

रस्त्यावर अर्धा-एक तास न दमता चालू शकलो पाहिजे, घराच्या एखाद-दुसऱ्या जिऱ्याच्या पायऱ्या न दमता चढू शकलो पाहिजे. आपली नेहमीची दिनचर्या आणि आपले उद्योगधंद्याचे किंवा नोकरीतले काम पूर्ण जोमाने करण्यासाठी आपल्याला उत्साही वाटणे आणि काम करून आल्यावर खूप सारा शारीरिक थकवा न जाणवणे, म्हणजे फिटनेस.

आपण नेहमी काही व्यक्तींचा उल्लेख 'फिटनेस फ्रीक' म्हणून केलेला ऐकतो. ज्या व्यक्ती आपण फिट राहावे यासाठी एखादा ध्यास घेतल्याप्रमाणे सातत्याने प्रयत्न करतात, दैनंदिन आयुष्यात व्यायाम आणि आहार यांना कमालीचे महत्त्व देतात, त्यांना फिटनेस फ्रीक म्हणतात. असे लोक पावलागणिक आपले खाणे योग्य आहे ना, व्यायाम पुरेसा होयय ना याचा सदोदित विचार करत असतात. कोणत्याही परिस्थितीत ते व्यायाम चुकवत नाहीत. ऊन असो, पाऊस असो किंवा कडाक्याची थंडी, त्यांच्या व्यायामाच्या वेळापत्रकात काहीही बदल होत नाही. अगदी गावी गेले तरी ते तिथे व्यायाम करतात. व्यायामाशिवाय या लोकांना करमतच नाही.

शारीरिक वाढ पूर्ण झाल्यानंतर म्हणजे वयाच्या १८व्या वर्षानंतर अतिव्यायामाने सांधे झिजू लागतात. हा परिणाम तिथी, चाळिशी उलटलेल्या व्यक्तींवर नक्कीच दिसून येतो. यामध्ये गुडघ्याचे, खांद्याचे, पायाचे सांधे, घोटा, कंबर, टाच या भागांचा त्रास सुरू होतो. अतिव्यायामाने हे सांधे सुजणे, दुखणे सुरू होते आणि काही कालानंतर व्यायाम सोडाच साधे चालणेही कठीण होऊन बसते.

खरे तर पुरेपूर आणि कमालीचा फिजिकल फिटनेस ही संकल्पना उच्च पातळीवरील, आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील मैदानी क्रीडाप्रकारात भाग घेणारे खेळाडू, अॅथलीट्स, मल्ल, बॉक्सर्स, वेटलिफ्टर्स, एक्स्ट्रीम स्पोर्ट्समध्ये भाग घेणारे क्रीडापटू यांच्यासाठी योग्य आहे. बाकीच्या लोकांनी आरोग्य आणि व्यायाम यांचा समतोल राखावा.

फिटनेस हा एक मापदंड असतो, तो मोजता येण्याजोगा आहे तर आरोग्य हे मोजता येत नाही.

आरोग्यातील दोष शोधण्यासाठी प्रत्येक प्रकारातील अतिरेकातून आरोग्याला अपाय होऊ शकतात. मात्र अनेक तपासण्या, डॉक्टरांशी प्रश्नोत्तरे आणि चाचण्या आपणा सर्वांचे ध्येय हे सीमित फिटनेस आणि भरभक्कम कराव्या लागतात. आरोग्यमयी व्यक्तीला फिट राहणे आरोग्य असे असायला हवे. सोपे असते, फिट व्यक्तीला आजार संभवल्यास त्याचा फिटनेस कमी कमी होऊ लागतो. फिटनेसच्या

* * *

अनुभव येईल

विशिष्ट पेशी बदलत जाता रंगहि बदले मात्र त्वचेचा ।
त्यास रोग तो कसा म्हणावा प्रश्न ठरे तो आश्चर्याचा ॥ १ ॥
किलास म्हणजे रंग पांढरा
तो मेंदूचा नसे न दुसरा
दोष त्यास का देतो आपण विचार असतो करावयाचा ॥ १ ॥
रंग बदलणे शरीर किमया
अखंड चाले विकास व्हाया
द्रव्यामधुनी नवे जन्मते तसा रंगही होय त्वचेचा ॥ २ ॥
कोड नसे तो रोग कधीही
अनुवंशिकही नसे तसाही
उगीच भीती मनात असते भाग असे तो अज्ञानाचा ॥ ३ ॥
स्वच्छ पांढरी त्वचा पाहता
लोक ठेवती अंतर बघता
तुटक बोलणे सुरुही करता दाह होतसे किती देहाचा ॥ ४ ॥
घोर उपेक्षा येते भाळी
अज्ञानाने करिती सगळी
रोग न काही तो देहाचा बदलही केवळ तो रंगाचा ॥ ५ ॥
मने उगीच ती गढूळ होती
आपुली आपण शुद्ध हरपती
शुभ्र पांढरा रंग असे ना संतत जाणा तो शांतीचा ॥ ६ ॥
नको तोडणे माणुसकीला
जीव लावणे अशा जिवाला
कर्तव्याची होता जाणिव अनुभव येईल माणुसकीचा ॥ ७ ॥

डॉ. माधव रा. पोतदार

९८२३५१६२०४

समाजावर पडलेला डाग

सौ. मंगल शहा

९८८९ ५३३ ४०३

मायाताई मला नेहमीच पडणारं एक कोडं आहे. व्यक्तिमत्त्व म्हणजे काय हे कळण्याआधीच व्यक्तीला नाव दिलं जातं. काही तुमच्यासारख्या व्यक्ती त्या नावाला नावारूपाला आणतात किंवा असेही म्हणता येईल नावाला जागतात. खूप सुंदर व्यक्तिमत्त्व तुमचं व अतिशय महत्त्वपूर्ण करत असलेलं काम. ज्या कामामुळे किंवा करण्याच्या पद्धतीमुळे खूप उंचीवर गेलात तुम्ही. बघा ना मान दुखून येते तुम्हाला पाहताना.

त्या दिवशी म्हणजे तुम्ही पालवीला येण्याच्या आधी दोन चार दिवस डिंपलने मला सांगितलं, "बाई, मायाताई तुळपुळे येताहेत." विश्वासच बसला नाही. पण तुम्ही खरोखर आलात. प्रसादभैयाही सोबत होता. फार छान तोही. अर्थात तुमच्या सहवासात येणारा माणूस असा घडणारच.

'नितळ' बघितल्या पासून तुमच्या प्रेमात आहे मी. तुम्ही आलात व गप्पाच्या ओघात खूप काही आठवत गेलं. अस्वस्थ होत गेलं. माझ्या लहानपणीची गोष्ट. माझं माहेर बार्शी. माझं बालपण व शिक्षण बार्शीतच. एके दिवशी शाळेत जात असताना देवळाजवळच खोलीतून बंद दरवाजा उघडून एक बाई बाहेर येऊन तिथेच पायरीवर बसली. हाताने पदरानेच वारा घेत होती. उन्हाळ्याचे दिवस होते. मला ती बाई खूपच आवडली. अतिशय गोरी-गोरी पान. फक्त डोळे व पापण्या जरा वेगळ्या व विचित्र वाटल्या. मी संध्याकाळी घरी गेल्यावर आईला सांगितलं. आईने सांगितलं ते इतकं भयावह असेल याची त्या वयात कल्पनाच करता आली नाही. पण आता त्याची जाणीव झाली. वेळ हातातून गेलेली.

पण आईचा शब्द न शब्द काल-परवा ऐकल्यासारखा मनात रुतून बसला आहे. दोघी सख्ख्या बहिणी. एकीला पूर्ण अंगावर कोड व एकीला थोडं फारच. पण त्या दोघी बहिणींना अंगावर कोड आहे म्हणून घरच्यांनीच एका वेगळ्या पत्र्याच्या खोलीत ठेवलेलं.

आईला मी सांगितलं की मी खूप गोरीपान बाई पाहिली. कुठे पाहिले तेही सांगितलं. तेव्हा ती म्हणाली "अगं बेटा तो कोड आहे. त्वचेवर पांढरे डाग येतात. त्याला कोड म्हणतात. पण तो काही रोग वगैरे नाही. गैरसमजुतीतून घरच्यांनी त्या दोघी बहिणींना असं बाहेर ठेवलं आहे."

मी लहान असूनही आईने मला छान समजुतीने सांगितलं. मग अधून-मधून आईने दिलेले लोणचं, खाऊ असं त्यांना देणं, त्यांच्याशी बोलणं चालू झालं.

पण आज जेव्हा ते सर्व लक्षात येतं, तेव्हा त्यांच्या जागेवर जाऊन कल्पना केली तर ते वास्तव केवढं भयानक होतं. केवळ गैरसमजुतीतून, अज्ञानातून दोन जीवांची अशी परवड. केवढ्या क्षमता असतील त्या दोघी बहिणींच्या जवळ. पण त्या कधीच कोणासाठी वापरल्या गेल्या नाहीत. संसार, मातृत्व, माणसं त्यांच्या वाटेला कधी आलीच नाहीत. या अशा पार्श्वभूमीवर मायाताईंनी हाती घेतलेलं काम किती गरजेचे व मोठं आहे हे कळतं.

शरीरावरचे डाग दिसतात लोकांना...

पण डागाळलेली मने कशी दिसणार ?

या डागाळलेच्या मनांनीच केली आहेत

कितीतरी आयुष्यं उद्ध्वस्त...

टाकली आहेत वाळीत

कितीतरी जरतारी आयुष्यं....

या रक्तबंबाळ झालेल्या

आयुष्याला मायाताई करतायेत

मायेने मलमपट्टी...

आपण किमान त्यांच्या हाताला

हात तरी लावू. विश्वास देऊ त्यांना

मायाताई आम्ही आहोत तुमच्या सोबत.

एक सलाम मायाताईंच्या मिशनला!

* * *

अनोखा अनुभव

स्मिता देव

९८९०७४४५४५

१९८५-८६ ची गोष्ट! मी मुंबईहून येऊन पुण्याला स्थायिक झाले. माझे ब्युटिशियन म्हणून ट्रेनिंग मुंबईलाच पूर्ण झाले होते. १९८७-८८ च्या सुमारास माझे एक सहकारी श्री. विक्रम गायकवाड यांच्याबरोबर आम्ही सेमिनार आयोजित केला होता. विक्रमजी आंतरराष्ट्रीय कीर्तीचे पारितोषिक विजेते मेकअप आर्टिस्ट आहेत. त्यांनी पत्नी ज्योत्सनावर concealing makeup चे प्रात्यक्षिक दाखवले. मेकअप इतका सुंदर होता की तिच्या बोटावरचे आणि चेहऱ्यावरचे पांढरे डाग अचानक गायब झाले. आरशात बघताच तिच्या चेहऱ्यावर झळकलेला आनंद आणि परत आलेला आत्मविश्वास पाहून तीच नव्हे तर सर्वच जण खूष झाले. त्या वेळी आम्हाला असे सांगण्यात आले की कॅमोफ्लेज मेकअप वापरून तुम्ही आत्मविश्वास परत मिळवू शकता. मेकअप हा फक्त ग्लॅमरसाठी नसून तो तुम्हाला डिप्रेसनमधून देखील बाहेर पडण्यास मदत करतो. मेकअप वापरण्याचे तंत्र मात्र ज्याचे त्यांनी अवगत करून घ्यावे लागते.

विक्रम गायकवाडांची ग्रीन रूम अकॅडमी सदाशिव पेठेत होती. तिथे पहिल्या मजल्यावर त्यांचे क्लासेस् चालायचे आणि डहाणूकर कॉलनीत त्यांचे वास्तव्य होते. माझ्या घराच्या जवळच असल्यामुळे त्यांच्या मॉर्निंग वॉकच्या वेळी किंवा क्वचित प्रसंगी कॉफी पिण्यासाठी त्यांची गाठ पडायची.

पुण्यात स्थायिक झाल्यानंतरची माझी डॉक्टर आणि नंतर मैत्रीण झालेली डॉ. माया तुळपुळे! आमच्या मुली एकाच वयाच्या आणि एकाच शाळेत, त्यामुळे गट्टीच जमली. १९९० साली मी माझे ब्लेझ ब्युटीपार्लर चिंतामणी सोसायटीत सुरू केले. मायाचे सहवास हॉस्पिटल सहवास सोसायटीत १९८७ सालापासून होते. माया म्हणजे एक धडाडीचा झंझावात! तिने

२००१ साली श्वेता असोसिएशन ही कोड असणाऱ्या व्यक्तींसाठी संस्था सुरू केली. तिच्या वाटचालीत सुरुवातीपासून माझा सहभाग आहे. मेकअप या विषयात माझे प्रावीण्य आसल्यामुळे आम्हाला एक कल्पना सुचली. मेकअपसाठी जे फाउंडेशन (बेस) वापरतात त्यापैकी डर्मा हे फाउंडेशन चेहऱ्यावरील वैगुण्य, दोष, खड्डे झाकण्याकरिता उत्तम आहे. कारण ते जवळपास आठ तास त्वचेवर टिकून राहते व ते जलरोधक आहे. त्यामुळे हातावर, बोटावर नळाचे पाणी पडले तरी ते टिकून राहते.

२० जानेवारी २००२ रोजी झालेल्या श्वेता असोसिएशनच्या पहिल्याच जाहीर सभेत विक्रम गायकवाड यांनी एक छानसे भाषण दिले. प्रेक्षकातील चेहऱ्यावर पांढरे डाग असलेल्या व्यक्तींना त्यांनी स्टेजवर झटकन मेकअप करून चेहरे मूळ रंगात करून दाखवले. सर्वांनाच हा अनोखा अनुभव होता. त्यानंतर श्वेताच्या अनेक सभांमध्ये मी आणि ब्लेझचे सहकारी असे प्रात्यक्षिक दाखवत असू. २००५ मध्ये श्वेताची Run for Vitiligo ही मॅरेथॉन सुरू झाली. 'Wear your Spots' हे थीम होते. सर्व धावपटूंच्या चेहऱ्यावर ब्लेझच्या सहकाऱ्यांनी पांढरे डाग रंगवून दिले. शरीरावर पांढरे डाग घेऊन समाजात वावरताना कसे वाटते याची अनुभूती यावी हा त्यामागचा उद्देश होता.

मायाच्या सामाजिक बांधिलकीच्या स्वभावामुळेच आमच्या दोन वेगवेगळ्या व्यवसायांचे एकत्रीकरण करून पांढरे डाग असलेल्या लोकांचा आत्मविश्वास वाढवण्याचे काम मी करू शकले. तिच्या सान्निध्यात राहिल्यामुळे माझ्या ग्लॅमरस क्षेत्रापेक्षा संपूर्णपणे अनोखा अनुभव मला मिळविता आला.

* * *

मनोगत

डॉ. शालिनी कुलकर्णी

७७७६८२७७१६

नमस्ते,

मा. डॉ. मायाताई तुळपुळे

अध्यक्ष / संस्थापक, श्वेता असोसिएशन, पुणे

मी डॉ. शालिनी पांडुरंग कुलकर्णी. 'माता बालक उत्कर्ष प्रतिष्ठान, सांगोला' या संस्थेची कोषाध्यक्ष कार्यकर्ती आहे. आपले कार्य खूपच मोठे आहे. हे आपला कार्यक्रम पाहिल्यामुळे व आपल्यासोबतच्या चर्चेतून मला समजले.

आपण मला या फोटो थेरपी मशिनच्या लोकार्पण सोहळ्यात का आमंत्रित केले आहे याच सभ्रमात मी होते. मग संजूताईशी चर्चा केली. त्या म्हणाल्या, "जा दोघी तिघी मिळून जा." मी माता-बालकची प्रतिनिधी म्हणून आले.

उद्घाटन सोहळा झाला, फोटो सेशन झाले आपणा सर्वांची मनोगते ऐकली आणि मला वाटलं आपणही या संदर्भात (श्वेतकोड) आपला अनुभव सांगावा.

मला लग्नानंतर ४-५ वर्षांनी एक छोटासा पांढरा डाग दिसला. खेड्यात राहत होते. खूप मोठे काही तरी आहे आणि आता आपले काही खरे नाही असे वाटले. सांगतील ते उपाय करत सुटले. सीताफळ खाऊ नको, पांढरे कपडे घालू नको, देवी भाग बांधून ठेव वगैरे. मग एकदा सोलापूरच्या फेरीत सासूबाईना सांगितले. त्या म्हणाल्या, "थोडंच आहे, औषधाने बरे होईल. उगीच काही करत बसू नको."

घरापाठीमागेच डॉ. काळेंचा दवाखाना होता, त्यांना दाखविले. औषध सुरु केले. एक-दोन महिने घेतले. डॉक्टरांनी खूप समजाविले पण माझी आर्थिक कुवत औषधे घेण्यासारखी नव्हती. सोडून दिले. दिल्लीहून आयुर्वेदिक औषध मागवून - विजापूरला जाऊन ५ -१० वर्षे घेतली पण उष्णता वाढू लागली. तिसरेच

व्याप झाले. नाद सोडला. फक्त पोट साफ ठेवणे आणि मन गुंतवून ठेवणे हे दोन उपाय चालू ठेवले. मुलांच्या १० वी, १२ वी बरोबर मी M.A.M.ed. केले. शाळेत नोकरी चालू होतीच. डागाकडे कधी लक्षच दिले नाही.

मुलीच्या लग्नावेळी इतर ठिकाणी न दाखवता ज्यांच्या घरात डाग असणारी व्यक्ती आहे अशा घरातच दाखवली. मुलगा इंजिनीअर होता. त्याच्या आजीलाही डाग होता. त्यांनाही काही अडथळा नव्हता. मुलगीही माझी इंजिनीअर आहे. झाले काहीच प्रश्न निर्माण झाला नाही. नकार मिळाला नाही.

मुलाच्या बाबतीतही सांगून दाखवून जुळवले. एक छोटीशी तडजोड केली. सुनेची आई मराठा आहे. मुलगी LL.B. झाली होती. छान पार पडले, सर्व जिंकले असे वाटले. त्यामुळे डागांनी मला फार त्रास झाला नाही. आपल्यामध्ये काही न्यून आहे हे पाहिले नाही, ग्रहही करून घेतला नाही. पीएच.डी. झाले. बी.एड., एम.एड. कॉलेजला प्राध्यापक व पुढे प्राचार्य म्हणूनही सेवा केली. आता एका नामांकित संस्थेत कोषाध्यक्ष आहे.

ज्या डागांकडे मी दुर्लक्ष केले त्याच डागांच्यामुळे आपल्यासारख्या मोठ्या व्यक्ती संपर्कात आल्या. एका प्रतिथयश डॉक्टरच्या दवाखान्यात जेथे माझी पहिली ट्रीटमेंट झाली त्यांच्या मुलाच्या दवाखान्यात मशिन लोकार्पण सोहळ्यात उद्घाटक म्हणून मला सन्मान मिळाला.

आपल्या प्ररणेने, माता बालक उत्कर्ष प्रतिष्ठानच्या अध्यक्ष संजूताईच्या पाठिंब्याने त्यांची (डागांची) नव्याने ओळख झाली. त्यासाठी आपण केलेले सहकार्य, प्रेरणा साहाय्यभूत आहे. आपले आपल्या टीमचे मनःपूर्वक आभार.

* * *

आदरांजली

डॉ. माया तुळपुळे

डॉ. योगेश गुर्जर : आमचा योगेश्वर

दसऱ्याच्या दिवशी
शस्त्रपूजन करून
दुचाकीवरून परत येताना
घराजवळ अपघात होतो
काय आणि कोमात जाऊन
२० ऑक्टोबर २०२१
रोजी योगेशचे निधन होते

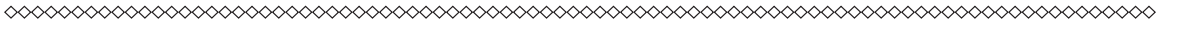
काय! सगळंच आक्रित आणि विचित्र! १२ तारखेला ट्रस्टच्या कागदपत्रांवर सद्द्या करायला आला होता. नवीन टाटा गाडी घेऊन आला होता, मोठ्या कौतुकाने दाखवली. सर्वांशी बोलला, पुढारीच्या मुलाखतीची लिंक दिली. दोनच दिवसात अपघाताची बातमी कानावर आली आणि जीव सैरभैर झाला. पूना हॉस्पिटलमध्ये त्याला बेशुद्धावस्थेत बघून जीव गलबलला. योगेशच्या अकाली, अपघाती जाण्याचं अपार दुःख आहे.

योगेश! एक भावलेली व्यक्ती, मलाच काय योगेश ज्यांच्या संपर्कात आला त्या सर्वांनाच भावला.

योगेशची पाहिली भेट IMA मध्ये १६-१७ वर्षापूर्वी झाली. डॉ. नितू मांडके आय.एम.ए. हाऊस या वास्तूच्या उद्घाटन प्रसंगी मी IMA सेक्रेटरी होते. नंतर इथेच डॉ. नितू मांडकेच्या वाढदिवसाच्या, स्मृतिदिनाच्या निमित्ताने आणि अनेक प्रसंगी भेट होतच राहिली. एकदा मानिनीचं गायन ऐकण्याचा प्रसंग आला. तिच्या गोड गळ्यावर, खड्या आवाजावर मी फिदाच झाले. या अतिशय गुणी, गोड जोडप्याच्या मी अक्षरशः प्रेमात पडले. मी IMA अध्यक्ष असताना २६ जानेवारीला जयोस्तुते हा देशभक्तीपर गीतांचा कार्यक्रम मानिनीनी सादर केला होता.

काही वर्षापूर्वी एकदा दुपारी १२ वाजता योगेशचा फोन आला. मी पिरंगुटला झाडव्ह करतो आहे, तुमचा आकाशवाणीवरचा इंटरव्ह्यू ऐकला. मला तुमच्या बरोबर काम करण्याची इच्छा आहे. आम्हाला फारच आनंद झाला. त्यानंतर योगेशनी येऊन श्वेता असोसिएशन आणि कोडविषयक सर्व माहिती घेतली. त्याच्या 'गोष्ट एका हृदयाची' या कार्यक्रमात तो २० मिनिटं इतर विषयावर बोलायचा. तो 'कोड' या विषयावर बोलायला लागला. त्याला भरपूर प्रश्न विचारले जायचे आणि तो सर्वांना समाधानकारक उत्तरं द्यायचा. काही जवळच्या व्यक्तींच्या घरातील मुलामुलींची कोडामुळे मोडणारी लग्न देखील त्यांनी समुपदेशनाने जुळवून दिली.

योगेशला एखादी व्यक्ती भावली की तो जिवापाड प्रेम करायचा out of the way जाऊन! आमच्या श्वेताच्या सर्व उपक्रमांमध्ये तो झोकून देऊन काम करायचा. २०१६ साली आमच्या पहिल्या रन फॉर विटिलिगो मॅरेथॉनला तो डॉ. अलका मांडकेना flag off साठी घेऊन आला होता. रन साठी देणगीदार मिळवणं, नागपूरच्या फोटोथेरेपी मशिनसाठी देणगी मिळवून देणे, फंड रेझिंगसाठी मानिनीच्या ग्रुपचा 'कजरा मोहब्बतवाला' कार्यक्रम करून सर्व नफा देणगी म्हणून देणे, किती तरी गोष्टी सांगता येतील. २०१६ पासून तो आमचा ट्रस्टी आहे. 'मी तळागाळात काम करणारा कार्यकर्ता आहे, मला स्टेजवर बसवू नका' असाच त्यांचा आग्रह असायचा. आमच्या कार्यक्रमावेळी सर्व प्रमुख पाहुण्यांना त्यांच्या घरून घेऊन येणे ही जबाबदारी त्यांनी आपणहून स्वीकारली होती. मोहन आगाशे, सुधीर गाडगीळ, रेणूताई गावस्कर, विनया देसाई अशा अनेक लोकांना तो घेऊन आला. आमच्या 'रंग मनाचे' मुखपत्रात तो दर वर्षी नवीन विषयावर

अभ्यासपूर्ण लेख लिहायचा. Genetics, Happy Hormones अशा अनेक विषयांवर त्याने लेख लिहिले आहेत. कोडासाठी वापरली जाणारी NBUVB मशिन त्यानी बनवायला घेतली होती. अतिशय माफक दरात ही उपचार पद्धती उपलब्ध करून देण्याची त्याची कल्पना होती. आमच्यासाठी तू देवमाणूस 'योगेश्वर' आहेस असे मी त्याचे नामकरण करून टाकले होते.

आपल्या बरोबरीच्या सर्वांचा उत्कर्ष साधणे ही त्याची खासियत! फॅक्टरीतील कामगारांना ३० वर्षापूर्वी घरासाठी २ लाख मदत करणे, त्यांच्या कुटुंबाची काळजी घेणे, मुलांना शिक्षणासाठी मदत करणे अशी अनेक कामे तो कुठलाही गाजावाजा न करता करीत असे.

कोरोना काळातदेखील त्याची प्रज्ञा काम करतच होती. व्हेंटिलेटरची कमतरता आहे म्हटल्यावर त्यानी डिझाइन बनवले आणि त्यासाठी लागणारे स्टील फक्त टाटांकडे आहे म्हणून त्यांना ते डिझाइन मोफत देऊन टाकले. दुसऱ्या लाटेत जेव्हा व्हेंटिलेटरची पुन्हा गरज पडली तेव्हा टेम्पोत टाकून नेणारे व्हेंटिलेटरस बघून तो व्यथित व्हायचा. Oxygen concentrator maintenance साठी मशिन आठवड्यातून एक तास चालवायला पाहिजे आणि व्हेंटिलेटरचे फिल्टर्स ३ महिन्यांनी बदलायला पाहिजेत हे त्याला माहीत होते, पण जे वापरतात त्यांना हे ज्ञान कोण देणार? अमेरिकन व्हेंटिलेटरस आणली पण कशी चालवायची हे माहीत नसल्यामुळे वाया गेली असे सांगायचा. मशिनरीच्या अनेक आतल्या कळीच्या गोष्टी त्याला माहीत असायच्या.

प्रखर देशभक्ती, अफाट वाचन, अभ्यास, विलक्षण तल्लख बुद्धिमत्ता, दिलदारपणा आणि innovativeness, सहृदयता, विनय, अदब, अनेक संकटे आली तरी स्वभावात कुठेही कटुता न येऊ देणे; किती किती गुण वर्णावे!

काही माणसे बाहेरच्या जगात फार मोठी असतात पण घरात वेगळीच असतात. पण योगेश मानिनीच नातं

आदर्श होतं. कर्तबगार पुरुषाचा संसार सांभाळायचं अवघड काम तिने आनंदाने आणि समर्थपणे पेललं. तिच्या गायन, हस्तकला व्यवसाय, गच्चीवरची बाग, सर्वच कलांना योगेशनी कायम प्रोत्साहन दिलं.

गुर्जर कुटुंबीयांच्या दुःखात आम्ही सहभागी आहोत. स्वर्ग संकल्पना खरी असेल तर, योगेश त्याच्या गुरूंजवळ, डॉ. नितु मांडकेंजवळ कधीच पोहोचला आहे.

* * *

सुमित्रा भावे :

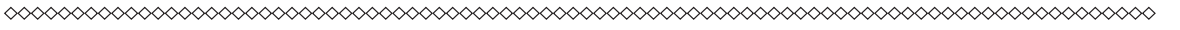
एक नितळ धागा निखळला

२९ एप्रिल
२०२१ सुमित्रा
भावे गेल्याचा
यशोधन बाळचा
सकाळी पहिला
फोन! जवळच्या
सर्वांबरोबर नव्या
जुन्या आठवणी
काढत दिवस

सरला. तो सिलसिला अजूनही सुरुच आहे. एक हळवा कोपरा अजून तुसतुसतो आहे.

माझी सुमित्राताईची ओळख 'देवराई' मुळे मे २००४ सालापासून! मैत्रिणीनी सिनेमाची तिकीटे काढली. प्रभात टॉकीजमधून सिनेमा बघून परत येताना मी जाहीर केलं, आपणही श्वेता स्वमदत गटातर्फे 'कोड' या विषयावर सिनेमा काढायचा. श्वेताची स्थापना होऊन जेमतेम तीन वर्षे झाली होती. सिनेमा कशाशी खातात हे माहीत नव्हते. पण ज्या दिग्दर्शकांनी स्किझोफ्रेनिया सारखा गुंतागुंतीचा विषय वैद्यकीय दृष्टीने अचूक आणि चित्रपट म्हणून संवेदनशील रीतीने हाताळला होता, तेच कोड हा सामाजिक कलंक असलेल्या विषयाला न्याय देऊ शकतील अशी माझी पक्की धारणा झाली होती.

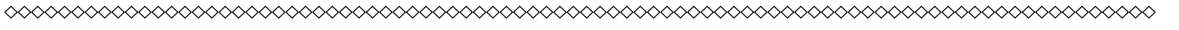
ओळख-देख नसताना त्यांनी मला भेटण्याची वेळ दिली. मी झपाटल्यासारखी तासभर बोलत होते. पुन्हा भेटू म्हणाल्या. कदाचित या नवख्या बाईला सिनेमा काढणे कितपत झेपणार आहे याचा थोडा अंदाज त्यांनी घेतला असेल. आमचा बाबा आणि त्यांचा मित्र अनिल अवचट आदींनी गो अहेड दिला असेल, त्यांनी होकार दिला आणि 'नितळ' झाला. आम्ही अर्थसाहाय्य करू, कथेत सहभागी होऊ, इतर सर्व तुमच्या स्वाधीन, असा फ्री हँड आम्ही त्यांना देऊन टाकला. त्यामुळे सर्व सुरळीत पार पडले. कुठे पैशासाठी अडवाअडवी नाही आणि कोणत्याही गोष्टीत ढवळाढवळ नाही. या गोष्टीचा सकारात्मक परिणाम नितळ सिनेमावर पडला आहे, असं त्या नेहमीच म्हणायच्या.

मग 'नितळ' निर्मितीदरम्यान सुमित्राताईंच्या मावशी कधी झाल्या ते कळलंच नाही. त्यांची कामाची पद्धत खास होती. एकदा कथाबीज त्यांच्या डोक्यात भिनलं की रात्रंदिवस ते झपाटणार आणि आठ-पंधरा दिवसांत काही तरी मूर्त स्वरूप हातात येणार अशी सुपर फास्ट प्रक्रिया असायची. आणि सगळा चित्रपट त्यांच्या डोळ्यासमोर लख्ख उभा रहायचा. पात्रं, कास्टिंग, लोकेशन्स, कॉस्च्युमस् सगळं मनात तयार असायचं.

मला त्यांची सर्वां त भावलेली गोष्ट म्हणजे त्या एखाद्या विषयाची मांडणी कशी करायच्या आणि त्या विषयाची निसर्गाशी कशी अफलातून सांगड घालायच्या ही आहे. त्यांना विषयाचं लगेच आकलन व्हायचं, बारकावे लक्षात यायचे आणि या विषयाची नाळ कुठे जोडता येईल याचा विचार सुरू व्हायचा. उदाहरणं द्यायची म्हणजे कोडासारख्या बाह्यरूप बदलवणाऱ्या, सामाजिक कलंक असा गैरसमज असणाऱ्या विषयाला हात घालताना त्यांनी सौंदर्याची वेगळी परिभाषाच मांडली आणि कोड असणाऱ्या व्यक्तींकडे बघण्याचा दृष्टिकोन नितळ-स्वच्छ करा असा संदेश दिला. स्किझोफ्रेनिया सारख्या गुंतागुंतीच्या भावनिक समस्येची सांगड देवराईशी घातली आणि देवराई जपतो तशी

मानसिकता जपली पाहिजे, औषधोपचार केले पाहिजेत असा दिलासा दिला. डिप्रेशनमुळे माणूस कसा आतल्या गाठीचा होतो आणि विचार मनात कोडून ठेवतो याला त्यांनी कासवांचं मिथक वापरलं आणि कासवाची पिळं कोशातून निघून समुद्रात जातात तसा बाहेर पडण्याचा मार्गही दाखवला. अल्झायमरमुळे भल्याभल्या विद्वानांची सुद्धा विस्मरणामुळे कशी अवस्था होते ते 'अस्तु'मध्ये दाखवलं आणि त्यांची काळजी कशी घ्यावी हा वस्तुपाठ दिला. 'बाधा' हा चित्रपट ग्रामीण पार्श्वभूमी वर बेतला, अंधश्रद्धेला थारा देऊ नका असे सांगितले आणि तिथल्या जाणत्या स्त्रीकडून उपदेश दिला. हा तिथल्या मातीतील उतारा, उपाय, शहाणपण मला महत्त्वाचं वाटतं. 'चाकोरी' चित्रपटातली मुलगी सायकलच्या चाकांच्या खुणा उमटवून चाकोरीबद्ध जीवनातून बाहेर पडते. अशा खुणा त्यांच्या चित्रपटात जागोजागी विखुरलेल्या दिसतात. वैद्यकीय विषयांवर त्यांनी काढलेल्या चित्रपट आणि लघुचित्रपटांची यादी पाहिली तर त्यांना Consultant ची पदवीच बहाल करावी लागेल. सुमित्रा भावेंची माझ्या मनावर कोरलेली प्रेम म्हणजे शूटिंग चालू आहे, बाहेर स्क्रीनसमोर डायरेक्टरच्या खुर्चीत बसून त्या बारकाईने बघून सूचना देत आहेत, आजूबाजूला, मागे नवोदित, हौशी कलाकारांचा ताफा उभा आहे. एखाद्या सम्राज्ञीचीच तुलना करावी लागेल.

'नितळ' हा शहरी भागातील आणि तेही पुण्यातील डेक्कन जिमखान्याच्या पार्श्वभूमीवर बेतलेला त्यांचा पहिला चित्रपट असावा. विजय तेंडुलकर आणि अनेक दिग्गजांनी त्यात कामं केली असल्यामुळे लोक गमतीनी नितळला मराठीतील शोले म्हणायचे. सुवर्णकमळ मिळालं नाही, पण अनेक राज्य पुरस्कार मिळाले. अनेक चित्रपट महोत्सवात सहभागी झाला, पुण्यात सिटी प्राईड, कोथरूड, प्रभात, नीलायम चित्रपट गृहात तसेच मुंबई, नाशिक, नागपूर, कोल्हापूर इत्यादी ठिकाणी प्रदर्शित झाला. परंतु चांगल्या मराठी चित्रपटांना प्रेक्षक नाहीत ही वस्तुस्थिती आहे. कदाचित सुमित्राताई ahead of

time चित्रपट काढत असाव्यात. सवंगपणा, उधळपणा, दांभिकपणाला त्या थारा देत नसल्याने, 'दहावी फ' आणि काही चित्रपट वगळता त्यांचे चित्रपट लोकांपर्यंत पोहचू शकले नाहीत. त्यांना चांगला वितरक मिळायला हवा होता. आजच्या डिजिटल मार्केटिंगच्या जमान्यात त्यांचे सर्व चित्रपट उपलब्ध करून देऊन, जास्तीत जास्त लोकांनी ते बघून त्यातला विचार समजून घ्यायला हवा.

नितळ नंतरही आमचं मैत्र कायम राहिलं. माझ्या घरी त्या येऊन गेल्या आणि त्यांच्या प्रत्येक नव्या घरी मला अगत्याचं निमंत्रण होतं. त्यांच्या प्रत्येक नव्या चित्रपटाच्या, लघु चित्रपटांच्या रिलीजला मला आणि श्री. तुळपुळेंना आवर्जून निमंत्रण असायचं. अर्थातच आमची हजेरी असायचीच. गेल्या वर्षी बंगलोरला त्यांच्या सिनेमांच फेस्टिवल झालं होतं. त्यात कुणीतरी 'नितळ' चित्रपटासाठी त्यांना पाच हजार रुपयांचा चेक दिला होता. पुण्यात परत आल्यावर त्यांनी मला फोन करून सांगितलं त्या पैशांवर तुझा हक्क आहे आणि श्वेताला पाच हजार रुपयांची देणगी दिली.

फेब्रुवारी २०२१ मध्ये सुमित्राताईच्या घरी निवांत भेट झाली. शेजारच्या फ्लॅटमध्ये चित्रपट, नाटक या क्षेत्रात काम करू इच्छिणाऱ्या ८-१० तरुणांचा ताफा कामं करीत होता. थोडी प्रकृतीची चौकशी, नव्या चित्रपटांची चाहूल, बाल्कनीत फेरफटका, चहा आणि त्याबरोबर नेहमीप्रमाणे काहीतरी वैशिष्ट्यपूर्ण स्नॅक्स असं सुरू होतं. अचानक त्या म्हणाल्या, "तू संवेदनशील डॉक्टर आहेस. तुमच्याकडे अनेक कथा असतात. आपण एखादा सिनेमा करूयात."

मी म्हटलं, "आता माझ्याकडे पैसे नाहीत" तर म्हणाल्या स्त्री विषयक सिनेमासाठी मला एका निर्मात्यांनी चौकशी केली आहे. पैशाचा प्रश्न नाही, तू लिही. त्या उत्साहानी - पॉझिटिव्हिटीनी भारून मी खरंच कथा लिहायला सुरुवात केली.

प्रकृती अस्वास्थ्याची आणि सह्याद्री हॉस्पिटलमध्ये

अॅडमिट केल्याची माहिती डॉ. शेखर कुलकर्णी कडून मिळाली. चढ-उतार सुरुच होते. अखेर ती दुःखद बातमी कानी आली आणि एक कहाणी अधुरी राहिली !

* * *

प्रकाशाचं बेट : विलासदादा चाफेकर

२५ जुलै २०२१

विलासदादा चाफेकरांचे निधन झाल्याची बातमी आली. एक निःस्वार्थ, तळागाळात काम करणारा मार्गदर्शक ज्येष्ठ बंधू हरवला ही जाणीव झाली.

विलासदादांची पहिली भेट आमच्या एक हितचिंतक व आधारस्तंभ आशाताई जावडेकरांनी घडवून आणली. दादांच्या ४०५/९, नारायण पेठेतील कार्यालयात आम्ही गेलो होतो. कार्यालयाच्या गल्लीच्या तोंडाशी दोन-चार हातगाड्या उभ्या होत्या. कार्यालयात टेबलापलीकडे एक प्रसन्न चेहऱ्याची, विनम्र हसू असणारी, साधा पायजमा खादीचा कुर्ता घातलेली व्यक्ती बसली होती. त्यांनी आमचं दिलखुलास स्वागत केलं. आशाताईंनी माझी ओळख करून दिली, "हे विलास दादा!" त्यांना श्वेता असोसिएशनच्या कामाची माहिती दिली. हातगाडीवाले, कष्टकरी माणसांची येजा सुरुच होती. दादांनी चहा घेणार का? विचारलं आणि लक्ष्मीला चहा आणायला सांगितलं. लक्ष्मी चहा देऊन गेल्यावर म्हणाले, "ही बुधवारात वेश्याव्यवसाय करीत होती. तिने ते काम थांबवलंय आणि आम्ही तिला ऑफिसमध्ये कामाला ठेवलंय." झाडू-पोछा करणारी स्त्रीदेखील दादांनी रिहॅबिलिटेड केलेलीच होती. दोर्घांशी सर्वजण अतिशय प्रेमाने आणि आदराने वागत होते. पहिल्या भेटीतच इथे "बोले तैसा चाले" असा स्वच्छ

नितळ कारभार आहे याची प्रचिती आली.

तेव्हा 'नीहार' प्रकल्पाच्या नवीन इमारतीचे बांधकाम सुरू होणार होते. दादांच्या कामाचा व्याप भराभर वाढत होता. त्यांच्याशी बोलताना एक जाणवायचे की हा माणूस focussed आहे. आपल्याला काय काम करायचे आहे आणि ते कसे साध्य करायचे याचा संपूर्ण आराखडा त्यांच्या डोळ्यापुढे उभा असायचा. रात्रंदिवस समाजसेवेचा, निरनिराळ्या प्रकल्पांचा ध्यास घेऊन त्यांनी सर्व कामे मार्गी लावली.

निरलसता हा त्यांचा एक मोठा गुण होता. मुंबई विद्यापीठाचे सुवर्णपदक आणि एम.एड. साहित्य विशारद अशा पदव्यांचा अभिनिवेश कधी त्यांचा वागण्यात नव्हता. लहान वयात टाइप १ मधुमेह जडल्यावर आपले संपूर्ण आयुष्य समाजसेवेसाठीच आहे अशी त्यांनी खूणगाठ बांधली. वयाच्या १७ व्या वर्षापासून समाजसेवेत स्वतःला झोकून दिले आणि त्याप्रमाणेच वागले. ते आजन्म ब्रह्मचारी राहिले.

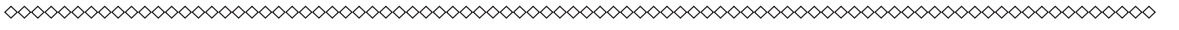
१९८५ मध्ये हातगाडी व्यावसायिकांसाठी जाणीव संघटना, त्यानंतर वंचित विकास संस्था, वेश्या वस्तीतील मुलांचे शिक्षण आणि संगोपनासाठी नीहार संस्था, फुलवा दवाखाना, आदिवासी मुलांसाठी चंडिकादेवी वसतिगृह, यवतमाळ, लातूरमध्ये सबला महिला केंद्र, एकाकी स्त्रियांसाठी अभया प्रकल्प, कार्यकर्त्यांसाठी मानव निर्माण प्रकल्प, जाणीव युवा संघटना आदी प्रकल्प त्यांनी उभे केले.

सामाजिक कार्यात चारित्र्य निष्कलंक ठेवले पाहिजे यावर त्यांचा कटाक्ष होता. शरीरविक्रय करणाऱ्या महिला, गरीब आदिवासी महिला आणि मुले-मुली यांच्याकरिता काम करताना योग्य ते अंतर आणि स्वतः घालून ठेवलेल्या नियमांचे कडक पालन करून ते वागत असत. यवतमाळ, लातूर, बीड, उस्मानाबाद, नांदेड, जालना, जुन्नर अशा अनेक प्रकल्पांवर देखरेख, बैठका

यासाठी ते भेटी देत असत. पण ते नेहमी सांगत मी कधीही आमच्या हॉस्टेल, शाळा, संस्थेच्या इमारतीत राहत नाही. गावात आधीच एखाद्या हॉटेलमध्ये खोली बुक करून रात्री काम आटोपल्यावर तिकडे जातो. इतकी खबरदारी घेऊन देखील त्यांना एकदा वाईट अनुभव आलाच! पश्चिम महाराष्ट्रातील एका प्रकल्पावर बैठकीसाठी गेले असताना गावगुंडांनी नको नको ते आरोप करून स्थानिक पोलीस कार्यालयावर दबाव आणून त्यांना अटक करवली. सकाळी बेलवर सुटका झाली. या बातमीचा विपर्यास करून दुसऱ्या दिवशीच स्थानिक वृत्तपत्रांनी तीन कॉलम मोठी बातमी दिली. दादांनी कोर्टात केस जिंकली, ते जिंकणारच होते! पण जिंकल्याची बातमी खूप पाठपुरावा केल्यानंतर त्या वृत्तपत्रांनी पाव कॉलममध्ये छापली. दादांनी ती कात्रणं मला पण पाठवली होती. मी खूप संतापले, उद्ध्विग्न झाले होते. "चांगल्या बातम्या, चांगली कामं यांना वृत्तपत्रात का जागा नाही?" या माझ्या प्रश्नावर त्यांनी शांतपणे उत्तर दिलं की, "चांगल्या बातम्या ब्रेकिंग न्यूज होऊ शकत नाहीत. लोकांना त्या वाचण्यात स्वारस्य नसते."

श्वेता असोसिएशन निर्मित सुमित्रा भावे व सुनील सुकथनकर दिग्दर्शित 'नितळ' चित्रपट २ फेब्रुवारी २००६ रोजी पद्मश्री सुधा मूर्तींच्या हस्ते रिलीज झाला. त्याला दादा आवर्जून हजर होते. त्यांना अर्थातच चित्रपट खूप आवडला.

२४ मे २००९ रोजी जागतिक कोड दिनानिमित्त लोकमान्य सभागृह, नारायण पेठ येथे श्वेताची जाहीर सभा व वधुवर मेळावा झाला. "स्वमदत गटाच्या वाटचालीत प्रसारमाध्यमांचा सहभाग" या विषयावर चर्चासत्र होते. विलासदादा, आकाशवाणीच्या वीणा जोशी, साप्ताहिक सकाळच्या संध्या टाकसाळे यांचा सहभाग होता. सूत्रसंचालन श्री. सुधीर गाडगीळ यांनी केले. चर्चा उत्कृष्ट झाली. संस्थेच्या काही कार्यकर्त्यांचा दादांच्या

हस्ते सत्कार झाला. कार्यक्रमानंतर चहापानावेळी दादा म्हणाले, "मी आता यापुढे व्यासपीठावर बसायचं नाही, भाषणं द्यायची नाहीत असं ठरवलं आहे." दादा इतक्या लवकर असा निर्णय घेऊ नका, या माझ्या प्रतिक्रियेवर त्यांनी फक्त स्मितहास्य केलं.

८ सप्टेंबर हा वंचित विकास स्थापना दिवस! तो 'कृतज्ञता दिवस' म्हणून पाळला जातो. रौप्यमहोत्सवानिमित्त ८ सप्टेंबर २०१० रोजी उद्यान प्रसाद मंगल कार्यालयात दहा कर्तृत्ववान स्त्रियांचा सत्कार करण्यात आला. त्यात माझाही श्वेताच्या कामासाठी सत्कार झाला. सत्काराला उत्तर देण्याकरिता दहाजणीतर्फे माझी निवड झाली होती.

"सर्वत्र अंधार झाला असला तरी दादा आणि 'वंचित विकास' सारखी प्रकाशाची बेटं आम्हाला दिलासा देतात. अशा दीपस्तंभासारख्या उत्तुंग व्यक्तिमत्त्वामुळे आम्हाला वाटचाल करण्यास बळ मिळतं." असं मी सांगितलं.

रौप्यमहोत्सवी पत्रिकेवर वंचित विकास संचालक म्हणून सुनीता जोगळेकर आणि मीना कुर्लेकर यांची नावे होती. डॉ. रजनी इंदुलकर, उद्धव भडसाळकर आणि विद्याधर भिडे इतर पदाधिकारी होते. दादांचं नाव संस्थापक म्हणून होतं. तरुण कार्यकर्ते हेरून त्यांच्या शिरावर संस्थेची जबाबदारी सोपवून दादांनी सक्षम पिढी घडवली. यात दादांची दूरदृष्टी नजरेस येते. यानंतर दादा कधी व्यासपीठावर बसले नाहीत, पहिल्या रांगेत देखील नाहीत. कुठेतरी मागे उभे असायचे! दादांनी नव्या कार्यकर्त्यांवर कामाची धुरा सोपवली, थोडे अलिप्त होऊन! संस्थेची पुढील पिढी त्यांचे कार्य उत्तमप्रकारे पुढे नेत आहे.

'निर्मल रानवारा' मासिकातील लेखन, 'रात्रंदिन आम्हा' हे आत्मचरित्र, पाया समाजकार्याचा, पंचायत राज व स्वयंसेवी संस्था, नीहार, रचनात्मक दिशा, ६ डिसेंबरचे मूळ इत्यादी वाङ्मयामुळे त्यांचे विचार

चिरकाल मार्गदर्शक ठरतील. त्यांची विचारशैली, दूरदृष्टी, कार्यपद्धती आणि अलिप्त वृत्ती दैनंदिन कार्यात आचरणात आणण्याचा आम्ही कायम प्रयत्न करू !

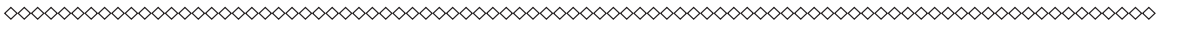
* * *

आधारवड : डॉ. अनिल अवचट

डॉ. अनिल अवचट यांचे २७ जानेवारी २०२२ रोजी निधन झाले. आपल्या अनेक मुलामुलींना, सेवाभावी संस्थांना, हितचिंतकांना, वाचकवर्गाला बाबा पोरकं करून गेला.

बाबाची पहिली भेट लख्ख आठवतेय. २००३ सालचा जून महिना! सकाळी मी सहवास हॉस्पिटलमध्ये पेशंट तपासत बसलेली. सिस्टरनी मध्येच येऊन सांगितलं, अनिल अवचट तुम्हाला भेटायला आले आहेत. मी उडालेच! एवढा मोठा माणूस मला भेटायला आलाय! समोरचा पेशंट तपासून झाल्यावर मी बाहेर धाव घेतली आणि त्यांना माझ्या खोलीत बोलावलं. तू काय काम करते आहेस ते मला जाणून घ्यायचं आहे म्हणाले. श्वेताचं काम सुरू होऊन जेमतेम २-३ वर्ष झालेली! उत्साह होता, डोक्यात खूप कल्पना होत्या, कोड या विषयाचा वैद्यकीय आणि सामाजिक अभ्यास सुरू होता. अनुभव नव्हता. अडखळत, चाचपडत प्रवास सुरू होता. मला तुमच्या मीटिंग्जना यायचं आहे, तुम्हा लोकांना भेटायचं आहे, असं त्यांनी सांगितलं. आम्ही दर रविवारी माझ्या सहवास हॉस्पिटलचा जनरल वॉर्ड रिकामा करून पेशंटच्या वेटिंगरूममधील बाकं तिथे टाकून मीटिंग्ज घेत असू. बाबा त्या वेळी येत राहिला. मग त्यांनी मुक्तांगणच्या मोदी गणपती येथील हॉलमध्ये मीटिंगसाठी जागा दिली. ऑफिस मिळाले. आम्हाला एक पायरी

वर चढल्यासारखे वाटले. बाबाच्या घरी भेटायला गेलं की मोठी मोठी मंडळी बसलेली असायची, त्यांच्याशी ओळख करून देऊन संस्थेची माहिती द्यायचा.

१५ जानेवारी २००४ ला त्याचा मला फोन! या वर्षीचा 'संघर्ष पुरस्कार' तुला देणार आहोत. मला 'मुक्तांगण'चं काम माहित होतं, पण पुरस्काराबद्दल काहीच माहिती नव्हती. फारशी कुणाची ओळखही नव्हती. कधी सभेत व्यासपीठावर बसले नव्हते. कोड विषयक वैयक्तिक अनुभव जाहीर सभेत पहिल्यांदाच मांडणं अवघड वाटत होतं. बाबाला काही विचारावं तर तो तीन आठवडे परदेशात आहे असं कळलं. मला अक्षरशः धडकी भरली. शेवटी पुरस्काराचा दिवस उजाडला! विनायकदादा पाटील यांच्या हस्ते मला आणि फादर दिब्रिटो यांना पुरस्कार मिळाला. बाबांनी स्वहस्ते बनवलेलं एक काष्ठ शिल्प आहे ते! माझा पहिला वहिला सामाजिक क्षेत्रात काम केल्याबद्दलचा पुरस्कार! डॉ. आनंद नाडकर्णींनी मुलाखत घेतली. हसत खेळत प्रश्न विचारून मनावरचा ताण हलका केला.

कोड या सामाजिक कलंक असलेल्या विषयाला प्रश्न आणि प्रश्न पडणाऱ्या या माणसांनी ऐरणीवर आणलं. आमच्या कामाला प्रतिष्ठा मिळवून दिली. सुरुवातीची दहा वर्षे आमच्या सभांना तोच अध्यक्ष असायचा. 'नितळ' चित्रपट निर्मितीत त्याचा सक्रिय सहभाग होता. 'तुझ्याशी ओळख झाल्यामुळे कोड असणाऱ्या व्यक्तींच्या डोळ्याला डोळा देऊन बोलायला लागलो,' असं नेहमी म्हणायचा.

मला सुरुवातीला स्टेजवर बसायचं, बोलायचं फार टेन्शन यायचं. स्वतःबद्दल, आपल्या अनुभवाबद्दल बोलायला अतिशय संकोच वाटायचा. पल्स रेट थेट १२० पर्यंत पोचायचा. "बाबा, तू सगळं सहज कसं करतोस?" याला त्याच उत्तर होतं "आपण नाही, आपलं काम बोलतं." तेव्हापासून मी बरीच मोकळेपणी बोलायला लागले. त्याच्या अनेक मुली आणि मुले आहेत. प्रत्येकाचं काहीतरी वैशिष्ट्य, वेगळेपण आहे.

त्या सर्वांचं त्यांनी एक मोठ्ठ कुटुंब बनवलंय. हे कुटुंब पुण्यात, महाराष्ट्रात, भारतात नाही तर परदेशात देखील पसरलेलं आहे. प्रत्येक अडचणीच्या वेळी तो सर्वांच्या पाठीशी उभा राहिलाय. पूर्वी दौऱ्यावर गेला की प्रत्येकाला साडी किंवा ड्रेस घेऊन यायचा. मग आम्ही मुलींनीच आता पुरे, म्हणून ते बंद केलं. आमची ओळख झाल्यानंतर पहिल्या दिवाळीला बाबा एक सुरेख साडी घेऊन आला होता. ती मी अजून जपून ठेवली आहे. किती किती आठवणी! संपतच नाहीत. त्याच्या साठीचा मोठा सोहळा त्याच्या नकळत मुक्ता आणि यशोदानी आयोजित केला होता. किती हृद्य समारंभ होता तो!

श्वेता असोसिएशनच्या फोटो थेरपी मशिनचा लोकार्पण सोहळा २०१७ साली त्याच्याच हस्ते पार पडला. कोरोनाची पहिली लाट कमी झाल्यावर त्याला भेटायला गेले. यंदा कोणकोणत्या दिवाळी अंकात लिहिलं आहेस, असं विचारलं तर 'पुण्यभूषण' अंक बघ म्हणाला. अंकात लेख तर नव्हता. 'पुण्यभूषण सलाम' या सदरामध्ये 'कोडग्रस्तांचा आत्मविश्वास' अशी माझी माहिती छापली होती. लेखकाचं नाव नव्हतं. लेखाच्या शेवटी 'त्यांना मित्रपरिवारात मायाळूचं झाड म्हणून ओळखतात' अशी ओळ होती. मी तडक बाबाला गाठलं. मला मायाळू म्हणणारी जगात एकच व्यक्ती आहे.

सामाजिक कार्यात कधी कधी लबाड, ढोंगी, उपद्रवी लोकांना तोंड द्यावं लागतं. त्या त्या वेळी बाबानी मुक्तांगणातील स्वानुभवातून आम्हाला मार्गदर्शन केलं. वैयक्तिक आणि सामाजिक जीवनातदेखील इतकी माणसं जोडून दिली! त्याच्या सोबत आणि नंतरचंही जीवन सुकर होईल याची तजवीज केलीस. सर्वांना पायावर उभं केलं, स्वयंपूर्ण बनवलं...

बाबा, मुक्तांगण परिवार, मुक्ता आणि यशोदा !

ये हाथ ना कभी छूटेगा..

तुझी, मायाळू

* * *

जागे मन संगीत

प्रवीण दवणे

नमस्कार!

'रंग मनाचे' हे कोड आलेल्या व्यक्तींच्या स्व-मदत गटाचे संवाद माध्यम संयोजित करणाऱ्या डॉ. माया तुळपुळे व वृषाली देशपांडे यांच्याशी संवादसंपर्क आला. निमित्त झालं ते 'देणे समाजाचे' या वीणा गोखले यांनी आयोजित केलेल्या उपक्रमाचे. श्वेता असोसिएशन ही सामाजिक संस्था केवळ बाह्य रंग भेदाने व त्वचा रंग दोषाने निराश झालेल्या, उमेद हरवून बसलेल्या तरुणाईंसाठी, त्यांच्या पालकांसाठी कार्य करते. जाणिवेने केलेल्या उत्कट समुपदेशनाने नवा विश्वास जागवता येतो. हा सुमित्रा भावे दिग्दर्शित चित्रपट याच सामाजिक संस्थेच्या प्रेरणेने निर्मिला होता. या संवेदनेतूनच एक

विलक्षण कार्य संस्थेचे सर्वच कार्यकर्ते करीत आहेत. या संस्थेच्या एका अगदी वेगळ्या उपक्रमास जाण्याचा योग मला लवकरच येत आहे. तो अनुभव मी योग्य वेळी आपल्या समूहास सादर करेन. २० वर्षे पूर्ण करून आता रौप्यमहोत्सवाची वाटचाल खंबीरपणे सुरू ठेवणाऱ्या या संस्थेचे आगळेवेगळे संमेलन लवकरच पुणे येथे होणार आहे. त्या समारंभात प्रकाशित होणाऱ्या विशेष अंकासाठी सोबतचे संस्थेचे कार्य नि उद्दिष्ट सांगणारे प्रस्तुत गीत खास लिहिले. तत्पूर्वी आपणासारख्या संवेदनशील मनांसाठी 'रंग मनाचे' हे गीत आज 'विश्व कविता दिनानिमित्ताने' देत आहे.

जागे मन संगीत!

रंग मनाचे

सूर मनाचे हेच ईश्वरी गीत!

स्वच्छंदातील

छंद जागता, जागे मन संगीत!

अनवट फांदीवरती झुलते

गंध बावरे फूल!

कातळ श्यामल, तरी झऱ्याची

तेज शुभ्र चाहूल!

अंतरंग हे श्रीरंगाचे

तिथेच 'तो 'मनमीत '

रंग मनाचे

सूर मनाचे हेच ईश्वरी गीत!

सौंदर्याच्या

बाह्य कल्पना

हेच खुळे अज्ञान !

हृदय राऊळी

सुंदरतेचा

दीप तेवतो जाण!

रंग झेलणे अथांगतेचा

ही गगनाची रीत!

रंग मनाचे

सूर मनाचे, हेच ईश्वरी गीत!

अष्टपैलू क्रिकेटपटू : एकनाथ धोंडू सोलकर

जन्म : १८ मार्च १९४८, मृत्यू : २६ जून २००५

"I will Out you bloody" इंग्लंडचा 'दादा' फलंदाज जेफ्री बॉयकॉट यांना उद्धेशून भारताच्या एकनाथ सोलकर यांचे हे वाक्य क्रिकेट विश्वामधील अजरामर 'कोट्स' मध्ये नोंदविले गेले आहे.

अफलातून 'क्लोज-इन फिल्डर' असलेल्या एकनाथ सोलकर हे आकडेवारीने कोणताही पराक्रम दाखवू न शकणारी व्यक्ती, तरीपण त्यांची कसोटी क्रिकेट कारकीर्द एक असामान्य पर्व सांगणारी आहे. आठ वर्षे आणि २७ कसोटी सामने, एवढ्या छोट्याशा कारकिर्दीत एकनाथ सोलकर यांनी भारतीय संघाला एक वेगळे परिमाण गाठून दिले. व्यक्तिगत विक्रमांच्या कधीही मागे न लागता सोलकर सतत संघाच्या गरजेनुसार खेळ करीत राहिले. त्यामुळे अनेक सामन्यांत भारताची मानहानी टळली किंवा 'ओव्हल' वरील १९७१ सारखा संस्मरणीय विजय नोंदला गेला. एका ग्राऊंड्समनच्या मुलाने कसोटी क्रिकेटचे स्वप्न पाहणे समजण्याजोगे होते; पण सोलकरांनी ते वयाच्या विंशतच पूर्ण करत आणले. बाह्य मैदानातील सर्वांत चपळ क्षेत्ररक्षक म्हणून त्यांची प्रसिद्धी होती; पण फिरकी चौकडीच्या गरजेसाठी ते फॉरवर्ड शॉर्टलेगला उभे राहू लागले. विश्वास बसणार

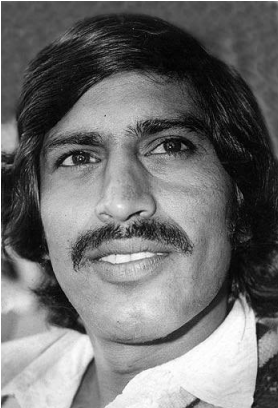
नाही, असे झेल पकडू लागले.

ओव्हलच्या ऐतिहासिक कसोटीत अॅलन नॉटचा त्यांनी घेतलेला झेल, हा निर्णायक क्षण होता, याबद्दल कधीच दुमत झाले नाही. भारतीय संघाला मध्यमगती गोलंदाजाची वानवा होती, तेव्हा सोलकर यांनी स्वतःच्या शैलीत बदल करून ती कमतरता भरून काढली. खालच्या फळीतील राखीव फलंदाज असताना ते वेळोवेळी मधल्या फळीत किंवा थेट आघाडीला येऊ लागले. 'मॅन ऑफ क्रायसिस' हा किताब त्यांना ब्रिटिश वृत्तपत्रांनी दिला, यातच त्यांचे मोठेपण दिसून येते.

एकनाथ सोलकर यांना वयाच्या २६-२७ व्या वर्षी पांढरे डाग येण्यास सुरुवात झाली. मग त्यांनी ड्रेसिंग रूममध्ये सर्वासमोर कपडे बदलणे, शॉवर घेणे बंद केले. हळूहळू डाग हातावर आल्यावर फुल स्लीव्हज शर्ट घालून खेळायला लागले. बोटांवर आणि पंजावर डाग आल्यावर कुणीतरी त्यांना अॅसिड लावायचा सल्ला दिला. पांढऱ्या डागांबद्दल ते कुणाशी फारसे बोलत नसत. सर्वांत जमेची बाजू म्हणजे पांढरे डाग आले म्हणून त्यांनी खेळ सोडला नाही किंवा या कारणास्तव निवृत्ती घेतली नाही. त्यांच्यामागे पत्नी, एक मुलगा आणि एक मुलगी आहे.

संकलन : इंटरनेट

एकनाथ सोलकर

आधी

नंतर

जीवनाची सकारात्मकता

रेणुताई गावस्कर

९८५०८९४५०४

हल्लीच एका टुमदार उपनगरातील मुलांच्या शाळेत स्नेहसंमेलनासाठी जाण्याचा योग आला. कार्यक्रमाची सांगता झाली तशी शाळेच्या भव्य पटांगणात मुलं आनंदानं खेळू लागली. ते विविध खेळ बघणाऱ्या आम्हा पाहुण्यांनाही त्या जल्लोषाचा आनंद लुटता यावा म्हणून आमची बसण्याची सोय पटांगणाच्या जवळ केली होती.

थोडा वेळ गेला आणि सहजच माझं लक्ष कोपऱ्यात चेंडू फेकणाऱ्या दोन मुलींकडे गेलं. फेकलेला चेंडू दूरवर टांगलेल्या एका बास्केटमध्ये जावा असं त्या खेळाचं स्वरूप असावं. दोन्ही मुली असतील आठ-नऊ वर्षांच्या. त्यातली एक मुलगी दिव्यांग होती. तिच्या हालचाली संथ, मंदगतीने होत होत्या. दुसरी मुलगी मात्र अतिशय चटपटीत होती. चेंडू फेकण्याचा तिचा वेग वाखाणण्याजोगा होता. थोडक्यात काय तर पहिल्या मुलीचा एक चेंडू बास्केटमध्ये जाईल तेव्हा दुसऱ्या मुलीच्या किमान चार चेंडूंचं लक्ष्य साध्य झालेलं असे. तो खेळ बघताना मला खूप गंमत वाटली आणि आनंदही झाला.

पहिल्या मुलीच्या संथ, थांबून थांबून केलेल्या हालचालींनी दुसरीच्या खेळाचा वेग मंदावत होता, तरीही तिची नाराजी कुठेच दिसत नव्हती. पहिलीला सांभाळत, दुसरी खेळत रममाण झाली होती. माझ्या शेजारीच शाळेच्या क्रीडा शिक्षक बसल्या होत्या. त्या हसून म्हणाल्या, 'त्या जिवश्र कंठश्र मैत्रिणी आहेत दोघी. त्यांच परस्परंवर इतकं प्रेम आहे की आपण एकमेकींना सांभाळून घेत आहोत, म्हणजे काही खास करतो आहोत असं मुळी त्यांना वाटतच नाही. मग आनंदाला गालबोट लागण्याचा प्रश्नच नसतो.' मग थोडं हसून त्या उद्गारल्या, 'ती दुसरी आहे ना, ती पहिलीची इतकी काळजी घेते. जर एखाद्या मुलीने तिला चिडवलं तर त्या मुलीचं काही खरं नाही मग!'

समोरचं ते सुंदर दृश्य बघताना, बाईचे ते उद्गार ऐकताना माझं मन भरून आलं. मग याच विषयावर पुढे बोलताना समजलं की जी मुलं शारीरिक किंवा मानसिक अभावामुळे मागे पडतात, वेगळी वागतात किंवा दिसतात त्यांच्या संदर्भात शिक्षक इतर मुलांचं समुपदेशन करतात. चिडवणं दूर पण या सवंगड्यांना समानतेची व सन्मानाची वागणूक दिली गेली पाहिजे असा संस्कार मुलांना देतात.

किती गरजेचं आहे हे सारं! समानता आणि सन्मान. शालेय जीवनाचा हा पहिला परिपाठ असला पाहिजे असा विचार माझ्या मनात कितीतरी दिवस घोळत राहिला. मग अचानक एक प्रसंग आठवला. आमच्या संस्थेत आर्थिकदृष्ट्या अडचणींचा सामना करत असलेली, आई-वडिलांचं छत्र हरवलेली, अगदी लहान वयात काम करावं लागतं म्हणून शिक्षणापासून वंचित झालेली मुलं राहतात. एकदा त्यांची सहल एका सुंदर उपवनात गेली. मुलांचाच मेळावा तो! अनेक प्रकारची मुलं त्या एक दिवसीय सहलीला आली होती. त्यात अंध मुलं होती, मूकबधिर मुलांचाही समावेश होता त्यात. सुरुवातीला मुलं गोंधळली. मात्र आमच्यातल्या आकाश नावाच्या मुलाला काहीतरी स्फुरलं. लुकलुकत्या दिव्यांनी सुशोभित केलेलं ख्रिसमस ट्री आपण बघू शकतो आहोत. परंतु सोबतची अंध मुलं ते बघू शकत नाहीत हे त्याच्या लक्षात आलं. तसेच वाद्यमेळाव्यात वाजवल्या जाणाऱ्या वाद्यांचा ताल मूक बधिर मुलांच्या कानापर्यंत पोहोचू शकत नाही याचीही जाणीव त्याला झाली. तत्क्षणी आमच्यातल्या काही मुलांनी ही जबाबदारी स्वतःहून स्वीकारली. ज्यांना दिसत नव्हतं त्यांना स्पर्शाने ख्रिसमस ट्रीचं सौंदर्य समजावून सांगण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला. तालावर थिरकणाऱ्या आपल्या हातापायांच्या ठेक्याशी मूक बधिर मुलांचा ताल जुळवून घेतला.

ही उदाहरणं अशासाठी दिली कारण बालकांत

सहजगत्या आढळणारी निरागसता व स्वीकार हा कितीतरी वेळा मोठ्यांच्या आयुष्यात इतक्या अभावाने का आढळते असा प्रश्न मला पडतो. आणि माझं मन माझ्या मामांची आठवण काढल्याशिवाय राहत नाही. कुठलीच बाब मनासारखी न झालेल्या माझ्या मामाला वैफल्य, उदासीनता या नकारात्मक भावनांनी घेरलं. समाजाला मान्य असलेल्या वर्तणुकीपासून तो पार दुसऱ्या टोकाला गेला आणि 'वेडा' असा शिक्षा त्याच्या कपाळावर बसला तो कायमचाच.

वेडा म्हणून त्याची कुचेष्टा होई, टिंगलटवाळी होई, तीही दूरच्या लोकांकडून नव्हे तर त्याच्या आसेष्टांकडून. तो कधी कधी इतकं सुसंगत बोले की आता विचार करताना वाटतं की त्याला योग्य उपचारांसोबत प्रेमाची, सहानुभावाची गरज होती. मामाचा अंत अकाली झाला, शहाण्यांच्या दुनियेतून एका वेड्याची सुटका झाली.

हे झालं स्पष्ट दिसणारं न्यून, किंवा व्यक्तीमधील कमतरता. पण काही कमतरता अशा असतात की वरवर पाहता त्याच्यावर नेमकं बोट ठेवता येत नाही. पण तरीही त्या व्यक्तीला अतिशय एकटं वाटू शकतं. आपण Odd man out ही भावना त्याला सतत छळत राहते. कितीकदा याविषयी कोणापाशी मन मोकळं करावं एवढी जवळीक देखील वाटत नाही. याची काही उदाहरणं देते.

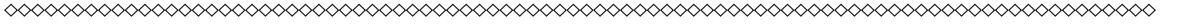
अभ्यासात सातत्यानं मागं पडणारी मुलं एका कमतरतेचा सामना करीत राहतात. ढ-पणापोटी वाट्याला येणाऱ्या उपहासाची शिकार बनतात आपल्या समाजातील मुली मोठ्या झाल्या की त्यांचं लग्न ही एक मोठी कळीची समस्या बनते. लग्न वेळेवर न होणं हे जणू काही व्यंग आहे की काय असं वाटू लागतं. हल्लीच एका माणसानं आठ लग्न केली आणि तीही अत्यंत उच्चशिक्षित अशा चाळिशीतील स्त्रियांशी. वर्तमानपत्रातील ही बातमी वाचताना असं वाटलं की आपलं लग्न होत नाही या न्यूनगंडाच्या भावनेनं या एरवी यशस्वी असलेल्या स्त्रियांना इतकं ग्रासलं असेल का, की कसलीच चौकशी न करता या माणसाच्या गळ्यात त्यांनी वरमाला घालावी. खास करून स्त्रियांच्या आयुष्याचा

विचार करता त्यांचं दिसणं (नेहमीच्या सौंदर्याच्या व्याख्येत न बसणारं) वाट्याला आलेलं अकाली वैधव्य, परित्यक्ता असा शिक्षा बसणं, व्यसनी व्यक्तीची पत्नी असणं या सगळ्या बाबी वरवर दिसल्या नाहीत तरी वास्तवात एका व्यंगाची अथवा न्यूनाची भूमिका बजावतात. समाजातील प्रौढ आणि संवेदनक्षम व्यक्तींना या सगळ्या बाबी समजल्या पाहिजेत. इतरांच्या भावना समजावून घेणं, त्या न दुखावणं याची काळजी घेणं हा समाज शिक्षणाचा महत्त्वाचा भाग आहे.

लेखाच्या शेवटाकडे येताना माझ्या एका तरुण मित्राची मला अपरिहार्यपणे आठवण येते आहे. पार्किन्सन या व्याधीमुळे समाजापासून तुटून जाणाऱ्या व्यक्तींची व्यथा त्यानं जाणली आणि त्यांना नृत्याचे धडे द्यायला सुरुवात केली. त्याच्या या वर्गात वयोवृद्ध व्यक्तींचाही समावेश केला. सुरुवातीला वेड्यावाकड्या हालचाली करणारी केविलवाणी माणसं नृत्याचा सराव करताना कधी बदलली कळलंच नाही. एका अपूर्व आत्मविश्वासाचा संचार त्यांच्यात झाला. नवजीवनाला ते सामोरे गेले.

मानवी जीवन अभावानं भरलेलं आहे हे खरं. पण या अभावांवर मात करण्याची विजिगीषु वृत्ती ही माणसाला मिळालेली फार मोठी देणगी आहे. ही वृत्ती जोपासली गेली पाहिजे. क्रीडा, कला या माध्यमातून हे सहज करता येईल. मात करणं, आत्मविश्वास रुजवणं हा तर खेळाचा गाभा आहे. अनेक आंतरराष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धांत याचं दर्शन होतं. आंतरराष्ट्रीय स्तरापर्यंत जाणाऱ्या, व अपंग समजल्या जाणाऱ्या या व्यक्ती सर्वप्रथम काय करीत असतील तर त्या सहानुभूतीला नाकारतात. दयेला अव्हेरतात, स्वाभिमानाची ज्योत अंतरात पेटवतात.

ऑलिम्पिक स्पर्धेत भालाफेक या खेळात सुवर्ण पदक मिळवून भारताची मान उंचावणाऱ्या नीरज चोप्राचं एक वाक्य माझ्या मनात घर करून बसलंय. तो म्हणतो खरं तर माणसाला सगळ्या प्रकारची अनुकूलता मिळायलाच नको. प्रतिकूलतेत ठामपणे उभ्या राहणाऱ्या माणसाच्या वाटेवर यशाची पखरण होतेच. नृत्याच्या क्षेत्रात प्रेरणा सहाणे- दीक्षित या ऐकण्याची शक्ती गमावलेल्या मुलीनं

केवढी मोठी मजल मारली. अर्थात त्यासाठी तिच्या गुरू आणि शिक्षक असलेले तिचे आई-वडील यांचं योगदान मोलाचं आहे. आपल्या शिष्येला अथवा कन्येला त्यांनी कधीही 'बिचारी' या सदरात जाऊ दिलं नाही.

चित्रपटांनी या क्षेत्रात खूप मोठं काम केलंय. श्री. अमोल गुप्ते यांचे 'तारे जमींपर', 'हवाहवाई' हे चित्रपट याची साक्ष देतील. श्री. परेश मोकाशी यांचा 'एलिझाबेथ एकादशी' हा सकारात्मकतेचा आदर्शच आहे. याशिवाय 'दंगल', 'चक दे' हे चित्रपट आर्वजून सर्वांनी पहायला हवेत. चित्रपट हा दृक्-श्राव्य अनुभव असल्याने आत्मविश्वासाची पातळी कितीतरी वाढते. पुस्तकांच्या संदर्भात असेच उत्कट अनुभव माणसाला परिस्थितीवर मात करायला शिकवतात.

स्वातंत्र दिन आणि रक्षाबंधन हे एकाच दिवशी आले की मी लेह लडाखला जाते. प्रतिकूलतेवर विजय मिळवणे म्हणजे काय हे पहायचो असेल तर प्रत्येक भारतीयाने एकदा तरी या सीमांवर जायला हवे. आमच्याशी बोलताना एका सैनिकाने म्हटलं होतं, 'घरा-दारापासून दूर येऊनही आम्हाला सोबत आहे. हाडे गोठवणाऱ्या कडाक्याच्या थंडीत, पर्वतांच्या उत्तुंग शिखरावर, शत्रूची रात्रंदिवस टेहळणी करताना शेजारच्या सोबत्याचा श्वासोच्छ्वास हीच आमची खरी सोबत.' जीवनाची सकारात्मकता याहून वेगळी असते का ?

* * *

सामान्यांचा असामान्य सुहृद : डॉ. योगेश गुर्जर

विचारांची झेप विलक्षण । देती त्यास कृतीची जोड ।
ऐशा थोर जनांमध्ये । घेतात याचे नाव ॥
अभियांत्रिकीसह वैद्यकीय । करुनी ज्ञान संपादन ।
हृदरोग निवारण कार्य । प्रथम हाती घेतले ॥
हृदय शस्त्रक्रियेकरिता । लागती जी उपकरणे ।
निर्मिती करुन त्यांची । होई गौरवास पात्र ॥
सहज सोप्या शब्दातून । दिली कितीक व्याख्याने ।
आरोग्य हीच धनसंपदा । दिले जनास पटवून ॥
ध्येय, ध्यास, धडाडीने ।अथक करी परिश्रम ।
योजिलेले कार्य होतसे । सुफळ आणि संपूर्ण ॥

स्व पलीकडे पाहणारा । कदर गुणांची करणारा ।
कलानिपुण पत्नीस याने । दिले सदा प्रोत्साहन ॥
आगळा छंद जोपासून । केला अजब वस्तुसंग्रह ।
उलगडून दाखवी सकला । अतिहर्षभराने ॥
असामान्य कर्तृत्व याचे । परी नसे अहंभाव ।
सामान्यांचा सुहृद होऊन । जपे मैत्रबंधन ॥
जया लाभला सहवास याचा । तो जाहला भाग्यवंत ।
अचूक दिशा आणि मार्ग । याने दिला दाखवून ॥
विधिलिखिताहून अधिक । सत्कार्य घडले हातुनी ।
देवाज्ञेस मानूनी । परतला देवलोकी ॥

रंजना काळे

९८५०६३७०६८

श्री राम पद्म गोडबोले प्रतिष्ठान

डॉ. जयंत नवरंगे

अध्यक्ष, राम पद्म गोडबोले प्रतिष्ठान

१८९०२०६३०३

श्रीमती पद्मा रामचंद्र गोडबोले यांनी हा ट्रस्ट स्थापन केला. पद्माताई यांचा जन्म, बालपण आणि शिक्षण सांगली येथे झाले. तत्कालीन प्रथेप्रमाणे त्यांचे लग्न लवकर झाले. परंतु लग्नानंतर त्यांनी शिक्षण पूर्ण करून बी.ए. ही पदवी प्राप्त केली. त्यांचे पती श्री. रामचंद्र गोडबोले हे मुंबई कॉर्पोरेशनमध्ये चीफ ऑडिटर म्हणून नोकरीस होते. त्यामुळे या दांपत्याचे वास्तव्य मुंबईत होते. पद्मा ताईना पूर्वीपासून समाजसेवेची आवड असल्यामुळे त्यांनी कामगार वस्तीतल्या, गरीब वंचित स्त्रियांचे प्रश्न, त्यांची दुःख जाणून घेतली. अनेक शिबिरांत उत्साहाने भाग घेतला. या सुमारास राजकीय क्षेत्रात काम करण्याची संधी मिळाली. विशेषतः बॅ. रजनी पटेल यांच्या बरोबर त्यांनी दीर्घकाळ काम केले. त्यांच्याकडून सामाजिक क्षेत्रात काम करताना लागणारी अदब, संवाद साधण्याची कला, नीटनेटकेपणा, वक्तशीरपणा, शिस्त इत्यादी गोष्टी आत्मसात केल्या.

निवृत्तीनंतर हे कुटुंब पुण्यात स्थायिक झाले. नळस्टॉप कोपन्यावरील त्यांचा बंगला पाडून पद्मजा चेंबर्स ही इमारत बांधली. दुर्दैवाने श्री. रामचंद्र गोडबोले यांचे १९९२ साली आकस्मिक निधन झाले. संसाराची आणि संपत्तीचे योग्य नियोजन करण्याची जबाबदारी पद्मताईवर आली. या दाम्पत्याला मूलबाळ नसल्यामुळे आणि सर्व नातलग सधन असल्यामुळे पद्माताईंनी ट्रस्ट

स्थापन करून संपत्तीचा विनियोग समाजातील गरजूसाठी करण्याचे ठरविले.

रामचंद्र गोडबोले अतिशय व्यवहार चतुर आणि तल्लख बुद्धीचे होते. त्यांनी आपली सर्व संपत्ती शेअर्स आणि सरकारी बॉन्ड्समध्ये गुंतवली होती. त्याला भर म्हणून पद्माताईंनी स्वतःसाठी फक्त एक मंगळसूत्र आणि बांगडी ठेवून उरलेले सोन्या-हिन्यांचे सर्व दागिने विकून २० लाख रुपये उभे केले. त्या अतिशय निर्लेप आणि निःसंग होत्या. त्यांच्या भल्यामोठ्या सदनिकेत त्यांनी साधी राहणी आणि उच्च विचारसरणी या तत्त्वानुसार आयुष्य अतिशय सकारात्मकपणे आणि सक्रिय राहून व्यतीत केले. २००७ साली त्यांचे वृद्धापकाळाने आणि त्या अनुषंगाने येणाऱ्या आजारामुळे निधन झाले.

व्याजाचे पैसे वैद्यकीय आणि सामाजिक कामासाठीच खर्च करायचे असे ठरले. सुरुवातीला काही रुग्णांना वैयक्तिक देणग्या दिल्या परंतु त्यांच्या मर्यादा लक्षात घेता फक्त संस्थांनाच मदत करायचे धोरण ठेवले. दर वर्षी त्याचा मागोवा घेतला जातो आणि योग्य संस्थांना कायमस्वरूपी मदत केली जाते. आजवर श्री वत्स, भारतीय सेवा केंद्र, जनसेवा फाँडेशन आणि डॉ. माया तुळपुळे यांच्या श्वेता असोसिएशनला त्यांच्या कोड विषयक कामांकरिता मदत केली आहे.

* * *

काय झाली चूक

काय झाली चूक, कसा निसर्ग चुकला,
पहा अभाव रंगाचा माझ्या प्राक्तनी लिहिला.
सारा आसमंत रंगीत, नवरंगाची शिंपण,
माझ्या शरीरी मात्र, नाही रंगाचं गोंदण.

पडे पहा मी एकटा, नको होते हे जीवन,
कथा असते कोणाची कोणा मिळती दूषण.

-विद्या बोकील

९५४५९९८५९६

पुन्हा उघडत असताना...

प्रमोद (पी. डी.) देशपांडे

९८५०९८९९९८

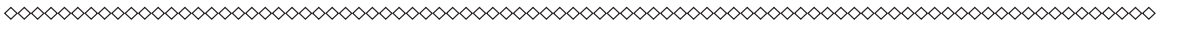
संकट आपल्या बरोबर सुधारणेसाठी संधी घेऊन येत असते, असे आपण नेहमी ऐकतो. युद्धाच्या गरजेपोटी विकसित लष्करी तंत्रज्ञान पुढे नागरी जीवनात सर्वसामान्यांच्या उपयोगी पडू लागल्याची उदाहरणे म्हणजे - रुग्णवाहिका, रक्तपेढ्या, रक्तसंक्रमण तंत्र, डबाबंद अन्न, वॉकी-टॉकी, चिकट टेप, सॅनिटरी पॅड्स, पेनिसिलीन, रे बॅन्स सनग्लासेस, नाईट व्हिजन उपकरणे, जीप, जेट-फायटर विमान, लांब पल्ल्याचे रॉकेट, रडार तंत्रज्ञान, डिजिटल कॅमेरा, ड्रोन, मायक्रोवेव्ह तंत्रज्ञान, उपग्रहांचा वापर करून स्पेस-आधारित रेडिओ नेव्हिगेशन सिस्टम अशी अनेक आहेत. कोविड-१९ हे जगासमोरील महासंकट आहे. एकाच कालखंडात संपूर्ण जग एकाच संकटाने ग्रासले जाण्याची मानवी इतिहासातील ही पहिली आणि आजवरची एकमेव घटना आहे.

एका जाहिरातीत कोविड-१९ चा हत्ती गेला व फक्त शेपूट बाकी असल्याचे दाखवले आहे. मास्क व भौतिक अंतर वगळता तमाम निर्बंध एप्रिल २०२२ पासून हटविले जाणार असल्याची घोषणाही केंद्र सरकारने केली आहे. सगळे ठीक राहिले तर लवकरच आपण पुन्हा मोकळा श्वास घेऊ लागू. काही भागात जनजीवन पूर्ववत होत असल्याचे दिसते आहे. सावधान, तो परत येतोय, अशी दवंडी अधून-मधून विविध यंत्रणा पिटत असतात. त्यामुळे माणसांच्या मनात कोरोनाची पुढची लाट किंवा नवीन व्हेरियंट येईल का, अशी भीतीयुक्त शंका आहे. काही प्रमाणात त्याच्यासह जगण्याचेही एव्हाना आपण शिकलो आहोत. कोरोना पश्चातचे स्वयंसेवी जग कसे असेल.. कसे असावे या प्रश्नाचे उत्तर अनेक घटकांचा

विचार करून द्यावे लागेल. प्रत्येक संस्थेसाठी याचे उत्तर वेगळे असेल.

पुन्हा पूर्ववत उघडण्याची अधीरता सर्व बाजूंनी जाणवत असली तरी आपण सर्वांनी योग्य ती काळजी घेतली पाहिजे. या क्षणी लोकप्रिय निर्णय घेणे योग्य ठरणार नाही. पूर्वीसारखे काम पुन्हा सुरू करायचे का हे ठरविण्यासाठी काही प्रश्न आपण विचारात घेऊ. आपल्यातील किती जणांना साइटवर राहून काम करणे गरजेचे आहे का? कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर आपल्याला कामकाजाच्या पद्धतीत कोणते बदल करावे लागतील? कार्यकर्त्यांना व कर्मचाऱ्यांना कामाची वेळ, विश्रांती किंवा मानसिक आरोग्य सेवांच्या बाबतीत कोणती अतिरिक्त मदत आवश्यक आहे का? कार्यालयाबाहेर प्रत्येकाची वास्तविकता भिन्न असेल. प्रथम आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे, साइटवर असलेल्यांची सुरक्षितता आणि मनःशांतीच्या दृष्टीने पुन्हा पूर्ववत सुरू करण्याची निर्णय प्रक्रिया लवचिक असणे आवश्यक आहे. बंधनकारक नसले तरी हँड सॅनिटायझर, स्वच्छता/ निर्जंतुकीकरण व्यवस्था आणि आवश्यकतेनुसार कर्मचाऱ्यांसाठी वैयक्तिक संरक्षणात्मक उपकरणे पुरवणे आवश्यक आहे.

काम पुन्हा सुरू करताना वर्कस्पेसच्या आकार आणि लेआउटचा पुन्हा एकदा विचार करावा. वैयक्तिक कर्मचारी, लाभार्थी, अभ्यागत आणि वर्कस्टेशन्मध्ये पुरेसे भौतिक अंतर ठेवण्यासाठी आवश्यक बदल करावेत. जागा पुरेशी नसेल तर कदाचित ग्रुप्स करून कामाच्या पाळ्या (शिफ्ट्स) तसेच ब्रेकच्या वेळा वेगळ्या ठेवाव्यात. सर्व कर्मचाऱ्यांचे लसीकरण पूर्ण करून घ्यावे. अभ्यागत व लाभार्थ्यांची लसीकरण प्रमाणपत्रे

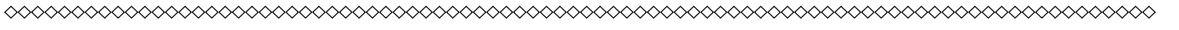
तपासण्याची व्यवस्था निर्माण करावी. आवश्यक व्यवस्था व योग्य लॉजिस्टिक्ससाठी अधिक वेळ लागू शकतो. हे सर्व करित असताना सर्वात जलद किंवा सर्वात सोपे मार्ग काढू नयेत. कामाची जागा व्हायरस-मुक्त राखण्यासाठी आवश्यक व्यवस्था ठेवावी. आपल्या परिसरात कोविड-१९ च्या प्रसाराची सद्यस्थिती पहावी. सरकारी अधिकाऱ्यांचे सार्वजनिक आरोग्यविषयक प्रचलित आदेश अभ्यासावेत.

कोरोना संकटाचा सामाजिक संस्थांच्या क्रियाकलाप चालू ठेवण्याच्या क्षमतेवर परिणाम झाला आहे. स्वयंसेवी व्यवस्थापनापुढे मोठी आव्हाने उभी आहेत. संस्थांच्या क्षमतेवर सार्वजनिक धोरणांचे काही प्रतिकूल परिणाम होत आहेत. कोरोना काळात धोरणकर्त्यांनी घाईघाईत घेतलेले निधी कपातीसारखे निर्णय स्वयंसेवी कार्यावर दीर्घकाळ प्रतिकूल परिणाम करू शकतात. धोरणात्मक बदलांसाठी व अशा प्रतिकूल तरतुदींच्या विरोधात स्वयंसेवी संस्थांनी आवाज उठवण्याची गरज आहे. सामाजिक संस्थांची एकजूट आणि सामूहिक प्रयत्न धोरणात्मक बदल घडवण्यासाठी प्रभावी ठरू शकतील. कार्यातील प्रत्यक्ष अनुभव विशेषतः लाभार्थींच्या यशाच्या व अडचणीच्या कथा स्थानिक व सामाजिक माध्यमातून प्रसिद्ध केल्यास त्याचा जनमानसावर उत्तम प्रभाव पडतो. त्यामुळे लोक कार्यास हातभार लावण्यास किंवा देणगी देण्यास प्रेरित होतात. धोरणकर्त्यांची संवेदनशीलता वाढण्यास मदत होऊ शकते. तुमचा आवाज केवळ तुमच्या स्वयंसेवी संस्थेसाठी किंवा व्यापक स्वयंसेवी समुदायासाठीच नाही, तर या अत्यंत गरजेच्या वेळी सामाजिक संस्थांवर अवलंबून असलेल्या असंख्य लोकांसाठी देखील महत्त्वाचा आहे.

आपण आता नव्या जगात आहोत. आपल्या अपेक्षेपेक्षा जास्त काळ बरेच उपक्रम बंद राहिले आहेत. अन्न सुरक्षेपासून ते मानसिक आरोग्य सेवांपर्यंत मदतीसाठी अनेक लोक स्वयंसेवी संस्थांकडे अपेक्षेने

बघत आहेत. सर्वात असुरक्षित व्यक्तींच्या आरोग्य-विषयक, सामाजिक आणि आर्थिक गरजांची पूर्ती करण्यासाठी स्वयंसेवी संस्था महत्त्वाची भूमिका बजावू शकतात. मात्र यासाठी व्यापक प्रयत्नांची गरज आहे. स्वयंसेवी क्षेत्रामध्ये अनेक संस्था सामाजिक एकता आणि समुदायांच्या विकासाशी संबंधित उद्दिष्टांचा पाठपुरावा करतात. संकटकाळात आरोग्य, सामाजिक सुरक्षा आणि आर्थिक आणीबाणीच्या परिस्थितीत सर्वात असुरक्षित व्यक्तींपर्यंत मदत पोहोचविण्यात या संस्था महत्त्वाची भूमिका बजावतात. कोविड-१९ महामारीच्या काळात, लॉकडाऊन, ले-ऑफ आणि बहुतांश उद्योग/व्यवसाय/सेवा बंद राहिल्यामुळे आर्थिक मंदी आली. हजारो लोक बेरोजगार झाले आणि उत्पन्न कमी झाले. लॉकडाऊन धोरणामुळे, अनेक स्वयंसेवी संस्थांना अन्न, निवारा आणि इतर मूलभूत गरजांच्या वाढत्या मागणीला सामोरे जावे लागले.

२००८ च्या जागतिक आर्थिक संकटामध्ये स्वयंसेवकांची संख्या विक्रमी पातळीवर पोहोचली आणि स्वयंसेवी क्षेत्राला सावरण्यास मदत झाली. कोविड-१९ साथीचे संकट वेगळे होते. प्रत्यक्ष संपर्कात असणारी प्रादुर्भावाची भीती व हालचालींवरील निर्बंधांमुळे स्वयंसेवक व कर्मचाऱ्यांच्या उपलब्धतेवर मोठी मर्यादा आली. यामुळे अनेक संस्थांना कार्य करण्यात व प्रकल्प चालविण्यात, निधी उभारण्यात आणि लाभार्थ्यांना सेवा देण्यात खूप अडचणी आल्या व आजही येत आहेत. यातून सावरण्यास त्यांना सरकार व समाजाकडून विशेष पाठबळ मिळण्याची आवश्यकता आहे. या व्यतिरिक्त काही स्वयंसेवी संस्था उत्पादक किंवा व्यावसायिक सेवात्मक उपक्रम राबवतात. यातून मिळणारे अल्प-स्वल्प उत्पन्न त्यांच्या इतर सामाजिक उद्दिष्टांच्या पूर्तीसाठी उपयोगी ठरते. कोरोना महामारीमुळे निर्माण झालेल्या आर्थिक मंदीमुळे सामाजिक संस्थांच्या या महसुलातही कमालीची घट झाली.

या साथीच्या संकटामुळे उद्भवलेल्या अडचणींशी लढण्यासाठी स्वयंसेवी संस्थांनी वेगवेगळ्या धोरणांचा अवलंब केला आहे. कुणी एखादी सेवा स्थगित केली आहे. भांडवली खर्च आणि नियमित देखभाल पुढे ढकलले आहेत. सामाजिक संस्था सध्या आर्थिक संकटात असल्याने अल्प-मुदतीच्या उद्दिष्टांमध्ये निधी उभारणीद्वारे सेवा प्रदान करण्यासाठी स्वयंसेवी संस्थांची क्षमता पुनर्स्थापित करणे महत्त्वाचे राहिल. यामध्ये साधनसामग्री आणि मानव संसाधन समाविष्ट आहे. सार्वजनिक निधी उभारणीसाठी तांत्रिक मार्गदर्शक तत्वांचे पालन करीत स्वयंसेवी संस्थांनी सुव्यवस्थित प्रस्ताव तयार करणे आवश्यक आहे. याबाबतच्या नियामक पैलू, गुणवत्ता मानकांची पूर्ती करण्यासाठी तसेच फंडर्स आणि संस्था यांच्यातील संबंध व्यवस्थापित करण्यासाठी आदर्श पद्धती राबवू शकणारे व्यावसायिकरीत्या पात्र मनुष्यबळ मिळवणे संस्थेसाठी महत्त्वाचे आहे.

ई-कॉमर्स हा महत्त्वाचा ट्रेड आणि इंटरनेट हे निधी उभारण्याचे मुख्य साधन बनते आहे. या काळात घरून काम करणे संस्थेसाठी लाभदायक ठरू शकते. स्वयंसेवी

क्षेत्रात सोशल मीडियाचा प्रभावी उपयोग करून घेता येतो. ऑनलाइन सुविधा सर्वांसाठीच सोयीच्या ठरत आहेत. देणगीसाठी ऑनलाइन प्लॅटफॉर्म संस्थांनी उपयोगात आणावयास हवेत. क्राउडफंडिंग प्लॅटफॉर्मचा लाभ घ्यावयास हवा. तसेच डिजिटल प्लॅटफॉर्म वापरून संस्थात्मक ओळख निर्माण करावयास हवी. अभिप्राय घेण्यासाठी वेबपेजचा वापर करावा. कोविड-१९ साथीच्या संदर्भात स्वयंसेवी व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने आगामी काळासाठी तंत्रज्ञान विकास, लाभार्थी-केन्द्री धोरण, आंतर-संस्था सहयोग, आरोग्यसेवेची उपलब्धता आणि नागरी समाजाचा सहभाग ही पाच महत्त्वाची सुधार क्षेत्रे आहेत. स्वयंसेवी क्षेत्रात आकस्मिकतेचा सामना करण्यासाठीची सज्जता (कन्टीजन्सी प्लॅन) तसेच तंत्रज्ञानाची स्वीकृती आणि वापर होण्याची गरज या संकटाने अधोरेखित केली आहे. सामाजिक संस्थांनीही जोखीम व्यवस्थापन प्रणाली विकसित करण्याची वेळ आता आली आहे.

* * *

सामाजिक कार्यात कुठे सहभागी असाल, तर अवश्य वाचा:-

कोणत्याही संस्थेचा / संघटनेचा अध्यक्ष / पदाधिकारी / सदस्य कसा असावा ?

संस्थेची तत्त्वप्रणाली त्याला मान्य असावी. संघटनेचे अंतिम ध्येय, उद्दिष्ट त्याला माहित असावे. संस्था / संघटने बद्दल त्याला आपुलकी असावी.

सर्व कार्यकर्त्यांबाबत त्याच्या मनात सद्भावना, प्रेम, आदरभाव असावा.

स्वतःच्या संस्थेचा / संघटनेचा पूर्वइतिहास त्याला माहित असावा. कारण जो इतिहास विसरतो, तो इतिहास घडवू शकत नाही असे म्हटले जाते.

कार्यकर्ता हलक्या कानाचा नसावा. संघटनेचा नेता आणि उद्दिष्ट यांवर त्याचा ठाम विश्वास असायला हवा.

कार्यकर्त्याच्या ठायी अहंभाव नसावा. कार्यकर्त्यांचा व त्याच्या कामाचा सन्मान, आदर करणारा असावा.

तो पदलोभी नसावा- पदाची लालसा असलेले कार्यकर्ते शत्रू पेक्षाही घातक असतात. ते स्वतःही संघटन वाढवीत नाहीत आणि इतरांनाही वाढवू देत नाहीत.

कार्यकर्त्याकडे सूक्ष्म निरीक्षण शक्ती असावी. सर्वच समाजात घडणाऱ्या लहान-मोठ्या घटनांची त्याने नोंद घ्यायला हवी.

ज्ञानमयी ट्रस्ट संस्थापिका कै. डॉ. सुलोचना पाटील

डॉ. सुभाष मेहता

७८७५५८११९९

डॉ. सुलोचना पाटील, पूर्वश्रीच्या सुलोचना गायकवाड! मोठे कुटुंब आणि गरीब परिस्थिती. शालेय शिक्षण नारायण पेठेतील म्युनिसिपल स्कूल व हुजूरपागेत झाले. एस.एस.सी. ला ७५ टक्के गुण मिळवून त्या शाळेत पहिल्या आल्या.

गरवारे कॉलेज मधून इंटर सायन्स प्रथम श्रेणीत उत्तीर्ण होऊन बी.जे. मेडिकल कॉलेज मध्ये प्रवेश घेतला. एम.बी.बी.एस. नंतर एम.डी. स्त्री रोगतज्ज्ञ हा कोर्स पूर्ण करून ससून हॉस्पिटलमध्ये त्या मानद वैद्यकीय अधिकारी पदावर रुजू झाल्या. अॅड. शांताराम बहिरट पाटील या शेजारी राहणाऱ्या बालमित्राशी त्यांनी १९७३ साली विवाह केला.

मार्च १९६९ साली लक्ष्मी रोडवर शुश्रूषा प्रसूती सदन सुरू केले. त्यानंतर सदाशिव पेठेत भरत नाट्य मंदिराजवळ त्यांनी चार मजली हॉस्पिटल व घर बांधले. प्रॅक्टिस वाढतच गेली, सरस्वती बरोबर लक्ष्मीही प्रसन्न झाली. परंतु साधी राहणी, सर्वांप्रती आपुलकी, निरपेक्षपणे सर्वांना मदत करणे हीच या कुटुंबाची जीवनशैली राहिली.

त्यांच्या मुलीच्या अकाली मृत्यूनंतर सन १९९९ मध्ये तिच्या नावाने 'ज्ञानमयी' ही कोथरूड येथे वास्तू बांधून त्यांनी समाजसेवेला खऱ्या अर्थाने सुरुवात केली. २१ हजार ग्रंथसंपदा असलेले ग्रंथभांडार आणि निःशुल्क अभ्यासिका, विडुल रखुमाईचे छोटेखानी

मंदिर, पूजा-अर्चा, ५०० वारकऱ्यांना पुणे मुक्कामी भोजन, अनेक संत महात्म्यांचे प्रवचन-कीर्तन या वास्तूला प्रसन्नता प्राप्त करून देतात.

१३ जानेवारी २०१८ रोजी डॉ. सुलोचनाताईचे दुखःद निधन झाले. त्यांच्या इच्छापत्रात नमूद केल्याप्रमाणे त्यांचे पती अॅड शांतारामजी पाटील लाखो रुपयांच्या देणग्या गरजू आणि सत्पात्री लोकांना देत असतात. या कार्याला कुठेही प्रसिद्धी नसते, हे उल्लेखनीय आहे. गतवर्षी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ व ज्ञानमयी संस्था यांच्या संयुक्त विद्यमाने वारकरी वारसा विशारद विद्यापीठाच्या बहिःशाल शिक्षण उपक्रमाची सुरुवात श्री. शांताराम पाटील यांच्या आर्थिक मदतीतून झाली.

डॉ. सुलोचनाताई त्यांचे सर्जिकल पेशंट मला पाठवीत असत आणि त्यांच्या ऑपरेशन्सच्या पेशंटना असिस्ट करायला मला बोलवीत असत. माझ्या वाकडेवाडी येथील हॉस्पिटलमध्ये त्यांनी अनेक सिझेरियन्स आणि हिस्टरेक्टोमीज केल्या आहेत. आमची गेली ५० वर्षे वैद्यकीय आणि कौटुंबिक पातळीवर दृढ मैत्री आहे.

२०२२ सालचे सर्व पुरस्कार माझ्या हस्ते देण्याचे भाग्य त्यांनी मला बहाल केले, यांबद्दल मी त्यांचा ऋणी आहे. सुमारे २८ लक्ष रुपयांचे हे पुरस्कार विविध संस्था, विद्यार्थ्यांना देण्यात आले आहेत. श्वेता असोसिएशनला दोन लाखांचा पुरस्कार देण्यात आला आहे.

* * *

कोणत्याही संस्थेचा/संघटनेचा अध्यक्ष/पदाधिकारी/सदस्य कसा असावा ?

आत्मविश्वास- निराश मनोवृत्ती नको. अपयशाचे यशात रूपांतर करतो, तोच खरा लढवय्या, नाहीतर 'रडवय्या.' कार्यकर्त्यांच्या डिव्शनरीत 'निराशा' शब्दच नसतो. दुर्बल परिस्थितीशी जुळवून घेतात. परिस्थिती हवी तशी बनवण्यासाठी पराक्रमी कार्यकर्ते लढा देतात.

परिश्रम, चिकाटी आणि सातत्य- ध्येय गाठण्यासाठी इतरांपेक्षा जास्त परिश्रम करण्याची तयारी हवी. प्रयत्नांत सातत्य हवे. धरसोड वृत्ती नको.

कार्यकर्ते जोडणारा- कार्यकर्ते जोडणारा असावा. तोडणारा नको. प्रभावी संघटन हीच संघटनेची शक्ती.

श्वेता असोसिएशनच्या ५ व्या वर्धापनदिनानिमित्त

पुष्पा भोसेकर

९५५२३९६०२२

नुकत्याच सुरु झोलल्या 'श्वेता असोसिएशन' या संस्थेच्या वर्धापनदिनाला गेले होते. समाजाच्या उपयोगासाठी कोणी कसं, कोणतं कार्यक्षेत्र निवडेल हे सांगता येत नाही. स्वतःची सामाजिक बांधिलकी व जाणिवेने करण्यासारखे खूप असते. फक्त डोळे उघडे ठेवून व सजग राहून बघायचे. संवेदना जागृत ठेवायच्या की कार्याची दिशा सापडते. बोथट मन व थंड जाणवा ठेवून वागणारे आपण असं कधी आजूबाजूला बघतच नाही. वाटलं काही करण्यासारखं तरी तशी तळमळ नसते. पण अशाही काही व्यक्ती समाजात असतात. ज्या अनेक कामांत व्यग्र असूनही आपले उद्दिष्ट शोधण्याचा व साधण्याचा प्रयत्न करतात. डॉ. माया तुळपुळे या सामाजिक कार्याचे भान ठेवणाऱ्या व क्रियाशील व्यक्तीने 'श्वेता असोसिएशन' ची चळवळ व कार्य सुरु केले. अनेक नामवंत डॉक्टर्स, शस्त्रक्रियातज्ज्ञ यांच्या सहकार्याने एका सामाजिक व जिव्हाळ्याच्या विषयाबाबत समाजजागृतीचे कार्य सुरु केले. स्वतःला त्यात झोकून दिले.

आपण म्हणतो माणसे सगळी सारखी असतात. पण रंग शरीरचण यात भिन्नता असते. गोरी, काळी, सावळी त्वचा व त्यावरून माणूस ओळखला जातो. गोरा रंग आम्हाला आवडतो. गोरे नाही याचे वाईटही वाटते. त्वचा भिन्नता माणसामाणसांत भेद निर्माण करते. अंगावर पांढरे डाग असणारे गोरेपण कोणालाच नको असते. कारण त्यात वैगुण्य असते. पांढरे डाग असणाऱ्या व्यक्तीला, त्या कुटुंबाला वेगळे पाडले जाते. अशा सर्वांना एक न्यूनत्वाची भावना येते. कमीपणा जाणवतो. तो दूर करण्यासाठी सर्वांना एकत्र आणून त्यांच्यातील आत्मविश्वास जागवून समाजात सन्मानाने जगता यावे व लोकांचे गैरसमज दूर व्हावेत, यासाठी ही चळवळ! स्वमदतगटाची एकमेकांनी एकमेकांना समजून घेण्याची.

वर्धापनदिनाच्या निमित्ताने असोसिएशनच्या सभासदांनी आपली मनोगते व्यक्त केली. त्यात लहान मुलांपासून वृद्धांपर्यंत सर्वांचा सहभाग होता. त्या वेळी एक गोष्ट प्रकर्षाने जाणवली, ती बहुतेकांना वयाच्या सातव्या-आठव्या वर्षी पडल्यानंतर झालेल्या जखमांमुळे पांढरेडाग दिसून आले. पडण्याचा व पांढरे डाग येण्याचा संबंध काय असेल असा प्रश्न सर्वांनाच पडला आहे. लहानपणापासून अंगावर डाग आल्यामुळे होणारा मनाचा कोंडमारा बहुतेकांनी व्यक्त केला. आई-वडिलांची व घरच्या सर्वांची मनःस्थिती, आपल्यामुळे त्यांना होणारा त्रास याची तीव्र दुःखदायक जाणीव सर्वांना होती. अंगारे, धुपारे, देवदेवकी, मंत्रतंत्र अनेक औषधोपचार सर्व करूनही आईवडील अपयशी ठरत होते. तेव्हा सर्वांची होणारी घालमेल प्रत्येकांने व्यक्त केली. कोणाला आपल्या लहान बहीण-भावंडांच्या लग्नाची काळजी होती, कोणाला आपल्या झालेल्या मुलाची चिंता दिसून येत होती. तरीदेखील श्वेताच्या मार्गदर्शनाने प्रत्येकांनी त्यातून मार्ग काढण्याचा प्रयत्न केल्याचे सांगितले. श्वेताने मिळवून दिलेला आत्मविश्वास, जगण्याचे समजून दिलेले प्रयोजन यामुळे सर्वांचेच मनोबल वाढलेले होते. जेव्हा कुटुंब, समाज उपेक्षेने वागवतो तेव्हा मानसिक आधार देऊन कमकुवत झालेल्या मनाची शक्ती वाढविणारी, प्रेरणा देणारी व्यक्ती जीवनात आशा निर्माण करते व जीवन सुसह्य होते. याचे श्रेय डॉ. माया तुळपुळे, त्यांचे सहकारी व कार्यकर्त्यांचे आहे.

रंगावरून, कातडीवरून माणसाचं मन ओळखता येत नाही. पण डागांवरून माणूस पटकन नजरेत भरतो. मग उपहास, अपमानास्पद वागणूक, वाळीत टाकणे यांसारखे क्लेशदायक अनुभव दुःखाची बरसातच करतात. तरीदेखील स्वतःला सावरत ही मुले आपल्या

नातलगांना सावरतात. कोठून येतं हे मानसिक धैर्य ?

‘कातडीचे काम चांभाराला, मला तुझ्या अंगावरील डागांचे काय?’ असं स्पष्टपणे सांगणारी एखादी मैत्रीण भेटल्याने आयुष्याला कलाटणी मिळाल्याचे एखादी कॉलेजकन्यका सांगते. तसेच अनेक उपाय करून जेव्हा फायदा होत नाही तेव्हा आईबाबांना ‘हे सर्व उपाय थांबवा व आम्हाला आमचं आयुष्य घडवू द्या, तुम्ही काळजी करू नका’ असं सांगणारी स्वयंसिद्धा भेटते.

स्वतःला डाग नसताना. आई-वडिलांच्या विरोधाला न जुमानता डाग असलेल्या मुलीशी लग्न करण्याची इच्छा एखादा तरुण बोलून दाखवतो. निर्व्यंग मुलीशी एखाद्याचे लग्न होते आणि मुलांत तसा प्रश्न आलाच तर आम्ही धीटपणे तोंड देऊ असा दृढविश्वास असतो. अंगावर डाग दिसल्यावर आई-वडिलांनी त्यांच्या खेडेगावात पाठविलेली एक युवती म्हणते की, ‘गावातील लोकांनी कसलीही जाणीव होऊ न देता आपल्याला सामावून घेतले, पण पुण्यासारख्या सुशिक्षित, सुसंस्कृत समाजाने मात्र आपल्याला वेगळे पाडले.’

‘लहानपणी मित्राच्या घरी गेल्यावर त्याची आई नंतर घर स्वच्छ धुवून टाकत असे, याचे कारण कळल्यावर खूप वाईट वाटल्याचे एका गृहस्थाने सांगितले. पण पुढे मोठेपणी त्या मित्राच्या बहिणीला कोड झाल्याचे पाहिले तेव्हा मनातून एक सुप्त असूया जागृत झाली. मानवसुलभ भावनेनुसार खूप बरेही वाटल्याचे कबूल केले.

डॉक्टरांची अपॉईंटमेंट ठरली असतानाच अचानक आईचा अल्सर रप्चर झाल्याचे कळले, ‘‘तेव्हा माझ्या तब्येतीची तू काळजी करू नकोस, आपल्या त्वचारोगतज्ज्ञाकडे जा’’ म्हणणारी कनवाळू आई भेटली, हे ऐकून सर्वांच्या डोळ्यांत पाणी आले.

सात वर्षांच्या मुलाला घेऊन नातलगाकडे गेलेल्या आईला मुलाची कपबशी धुवून ठेवण्यास सांगितले तेव्हा त्या आईच्या मनाची काय अवस्था झाली असेल ?

कुणाला नोकरीत कोडामुळे नकार मिळतो, कुणाला

आर्मी, नेव्हीसारख्या उच्च दर्जाच्या ठिकाणी डागामुळे प्रवेश नाकारला जातो, कातडी महत्त्वाची की संवेदनशील मानवी मन ? त्याच्याकडे कोणीच कसे लक्ष देत नाही. समाजाचे कर्तव्य, भावना, सामाजिक जाणिवेचे भान या सर्वांमध्ये उत्कटतेने जाणवले आणि ‘श्वेता’मध्ये मिळणाऱ्या सल्ल्यापेक्षा त्यांना मिळणारी आपुलकीची भावना, आपलेपणा व आत्मसन्मानाने व आत्मविश्वासाने जगण्याची उमेद आपणही सर्वांसारखेच आहोत ही भावना दृढ बनविण्याचे जीवन समृद्ध करण्याचे मोलाचे प्रेमळ सहकार्य याने सर्वांचेच जीवन उजळून निघेल. लग्न नाही झाले तरी आयुष्यात करण्यासारखे खूप काही आहे. कसलीही खंत न बाळगता आपले व कुटुंबीयांचे आयुष्य सुखी करावे. दुःखी लोकांना आपली सहानुभूती वाटावी असे दयनीय विचार न करता जीवनाची उभारणी करण्याचे मोलाचे कार्य श्वेता असोसिएशन करीत आहे. विवाह मंडळ, विवाह मेळावे भरवून लग्न जमविण्याचे कार्यही ‘श्वेता’ करीत आहे. पण एकट्या ‘श्वेता’मुळे त्यांच्या कार्यकर्त्यांपुरते हे कार्य मर्यादित राहता कामा नये. हे सर्वच सुबुद्ध, सुशिक्षित लोकांचे कार्य आहे. ‘डाग’ हा एक आनुवंशिक रोग आहे, ही जाणीव स्वतःच्या मनातून काढून टाकून इतरांच्यातही याबाबत प्रबोधन करायचे आहे. सामाजिक जाणिव्यांच्या कक्षा रुंदावल्या पाहिजेत. आपण दुसऱ्यांना सुख देऊ शकत नसलो तरी इतरांना दुःखी करण्याचा आपल्याला अधिकार नाही, हे समजून वागले पाहिजे. ‘श्वेता’च्या कार्यात आपलाही सहभाग अपेक्षित आहे. आपणही या जनसागरातील समाजसुधारणेच्या कार्यात सहकार्य करून खारीचा वाटा उचलायला काय हरकत आहे ?

डॉ. अनिल अवचटांनी केलेल्या हृद्य समारोपाने वातावरणातील थोडंसं गांभीर्य कमी झालं. दिलासा देणारे हळुवार शब्द, डॉ. माया तुळपुळे यांचा भक्कम आधार याची शिदोरी घेऊनच सर्वजण तेथून बाहेर पडले.

* * *

अहवाल

१६ मे २०२१

श्वेता असोसिएशनतर्फे गेले वर्षभर कोरोना संकटामुळे प्रत्यक्ष भेटून मेळावा घेणे शक्य नसल्यामुळे १६ मे २०२१ रोजी पहिला मोफत ऑनलाईन मेळावा झूम मीटिंग द्वारे घेण्यात आला. डॉ. माया तुळपुळे ह्यांनी सर्वांचे स्वागत केले तसेच कोरोनामध्ये पाळावयाचे प्राथमिक नियम सांगितले व काळजी घेण्याचे आवाहन केले. त्यानंतर ऑफिस असिस्टंट वृषाली किणगी व वर्किंग कमिटी सभासद अॅड. अक्षय वसंतगडकर ह्यांनी सूत्रसंचालन केले. ह्या मेळाव्यात २६ मुलामुलींनी सहभाग घेतला होता. पहिलाच ऑनलाईन मेळावा असून देखील उत्तम प्रतिसाद मिळाला.

६ जून २०२१

पहिल्या मेळाव्याला मिळालेला प्रतिसाद पाहून रविवार दिनांक ६ जून २०२१ रोजी दुसरा मोफत मेळावा आयोजित करण्यात आला. हा मेळावा ज्या मुलामुलींना पांढरे डाग नाहीत परंतु ज्यांच्या घरातील व्यक्तींना किंवा नातेवाइकांना पांढरे डाग आहेत अशांसाठी घेण्यात आला होता. ह्या मेळाव्याला संमिश्र प्रतिसाद मिळाला. नावनोंदणी ज्या प्रमाणात झाली त्या प्रमाणात मुलींची उपस्थिती फारच कमी होती. डॉ. माया तुळपुळे ह्यांनी सर्वांचे स्वागत केले तसेच सर्व उपस्थित मुलांचे सध्या लग्नत येणाऱ्या अडचणींबाबतिले मत विचारले. जास्तीत जास्त मुलींना परगावी स्थायिक असणारी मुले नकोत, जॉईंट फॅमिली नको तसेच स्वतःचे घर हवे ह्या प्रामुख्याने येणाऱ्या अटी आहेत असे मुलांनी नमूद केले. नंतर एकेकाने आपली माहिती दिली. ऑफिस असिस्टंट वृषाली किणगी हिने मेळाव्याची सर्वांचे आभार मानून सांगता केली.

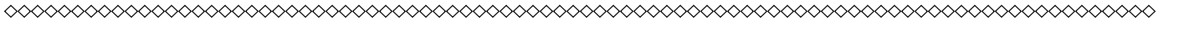
२० जून २०२१

श्वेता असोसिएशनतर्फे रविवार दिनांक २० जून २०२१ रोजी जागतिक कोड दिनानिमित्त राज्यव्यापी मोफत ऑनलाईन वधुवर मेळावा सकाळी ११ वाजता झूम मीटिंगद्वारे घेण्यात आला. हा श्वेताचा ४७ वा मेळावा होता. ह्या मेळाव्यामध्ये संपूर्ण महाराष्ट्र, गोवा, कर्नाटक, बंगलोर येथून मुलामुलींनी सहभाग घेतला होता. ५२ मुलामुलींनी नावनोंदणी केली व ३८ जणांनी त्या दिवशी सहभाग घेतला.

डॉ. माया तुळपुळे ह्यांनी कार्यक्रमाची सुरवात सर्वांचे स्वागत करून केली. तसेच कोरोनात काळजी घेण्याचे, गरज नसताना घराबाहेर न पडण्याचे आवाहन केले. त्यानंतर ऑफिस असिस्टंट वृषाली किणगी हिने एक मुलगा एक मुलगी असे नाव पुकारल्यानंतर त्यांनी आपली सर्व माहिती सांगितली. सर्व मुलामुलींची माहिती सांगून झाल्यावर माया मॅडमनी सगळ्यांशी संवाद साधला तसेच लग्नत येणाऱ्या अडचणी असतील तर मांडण्यास सांगितले. त्यानुसार बहुतांशी मुलांच्या सांगण्यात असे आले की उच्चशिक्षित मुली राहते शहर सोडून येण्यास तयार होत नाहीत. एकत्र कुटुंब पद्धत नको असते. कोल्हापूरच्या मुलांनी बहुतांशी मुली-मुले पुण्या-मुंबईकडे असल्यामुळे नकार देतात, असे सांगितले. अशा अनेक गोष्टींवर सर्वांनी आपली मते नोंदवली. अनेकांनी श्वेता असोसिएशन आणि डॉ. माया तुळपुळे यांचे हा मेळावा आयोजित करण्यासाठी व संस्थेकडून मिळणाऱ्या मदतीसाठी विशेष आभार मानले. मेळाव्याची सांगता वृषाली हिने सर्वांचे आभार मानून केली.

२८ जून २०२१, जागतिक व्हिटिलिगो दिन

श्वेता असोसिएशन, IADVL व आय.एम.ए. यांच्या विद्यमाने डॉक्टर-पेशंट परिसंवाद व कोड संदर्भात

जनजागृती असा कार्यक्रम डॉ. नितु मांडके आय.एम. ए. हॉल, टिळक रोड येथे आयोजित केला होता. ह्या कार्यक्रमास श्वेता असोसिएशनच्या अध्यक्ष डॉ. माया तुळपुळे व त्वचारोगतज्ज्ञ डॉ. मुक्ता तुळपुळे, आय.एम.ए. प्रेसिडेंट डॉ. देशमुख, IADVL अध्यक्ष डॉ. धनश्री भिडे, उपाध्यक्ष डॉ. रोहिणी गायकवाड, डॉ. प्रद्युम्न वैद्य, डॉ. रश्मी सोनी, डॉ. रितू चौबे, डॉ. पूर्वा शाह उपस्थित होते. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन डॉ. धनश्री भिडे यांनी अतिशय मोजक्या शब्दात केले. त्यांनी रुग्णांना पडणारे काही प्रश्न विचारले व शंकांचे निरसन देखील केले.

त्वचारोगतज्ज्ञांच्या पॅनेलच्या डॉ. रोहिणी गायकवाड, डॉ. रश्मी सोनी, डॉ. रितू चौबे, डॉ. मुक्ता तुळपुळे यांनी कोड संदर्भात श्वेता मॅम्बर्सनी विचारलेल्या सर्व प्रश्नांची यथायोग्य उत्तरे दिली.

ह्या कार्यक्रमाचे जे ब्रोशर आहे त्याची संकल्पना हिमनगावर आधारित आहे. हा आजार वरून जसा दिसतो त्यापेक्षा त्याचा आघात खूप मोठ्या प्रमाणावर कोड झालेल्या व्यक्तीच्या मनावर होतो अशी आहे.

डॉ. माया तुळपुळेनी जागतिक कोड दिनाचे महत्त्व सांगितले व माहिती दिली. तसेच श्वेता असोसिएशनला ह्या वर्षी २० वर्षे पूर्ण झाल्याचे त्यांनी सांगितले. ह्या सर्व वर्षात संस्थेला डर्माटॉलॉजिस्ट ह्यांची मोलाची साथ लाभल्याचे आवर्जून सांगितले. त्या म्हणाल्या, "परदेशात मोठमोठी स्किन क्लिनिक्स आहेत पण त्यात ८०% डॉक्टर्स व्हिटिलिगो ट्रीट करत नाहीत, फोटोथेरपी मशिन्सदेखील काही लहान देशात उपलब्ध नाहीत. २००६ साली श्वेता असोसिएशननी नितळ सिनेमा काढला. व्हिटिलिगोनी माणसे मरत नाहीत पण त्याला सोशल आणि सायकॉलॉजिकल आस्पेक्टस आहेत. सर्वात जास्त फोकस मानसिक स्वास्थ्यावर देण्यात आला. त्यात प्रामुख्याने (Acceptance) स्वीकृतीची अतिशय गरज आहे हे सांगण्यात आले. प्रथम आपण हा आजार नसून रंगद्रव्याच्या कमतरतेमुळे झालेला

त्वचेतील बदल आहे हे समजून घेतले पाहिजे. ज्यामुळे त्या व्यक्तीला कोणताही इतर त्रास होत नाही, त्याच्या दैनंदिन कामकाजात काहीही फरक पडत नाही."

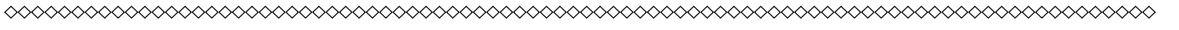
कोड आनुवंशिक आहे का? या प्रश्नावर डॉ. गायकवाड म्हणाल्या, "हे अक्सिडेंट सारखे आहे, कोणालाही होऊ शकतं."

लग्न ठरवण्यात येणाऱ्या अडचणीसंदर्भात डॉ. मुक्ता म्हणाल्या, "ह्यासाठीच श्वेता असोसिएशन गेली २० वर्षे कार्यरत आहे."

उपस्थितांनी आपलं मनोगत व्यक्त केलं, अनेक पेशंटसनी त्यांच्या शंका आणि प्रश्न विचारले. भाग्यश्री थत्ते ह्यांनी विचारले की स्टॅटिस्टिकली आता कोडाचे पेशंट वाढत आहेत किंबहुना त्याचे प्रमाण पूर्वीपेक्षा जास्त झालेय ह्याचं काय कारण असू शकेल? डॉ. धनश्री भिडे म्हणाल्या, "ह्याचे सर्वात महत्त्वाचे कारण म्हणजे जागरूकता आणि स्वीकृती ही वाढलेली दिसत आहे. पूर्वी लोक लपवत असत पण आता ते प्रमाण कमी झाले आहे. तसेच सध्याची बदललेली जीवनपद्धती, त्यामुळे होणारे उच्च रक्तदाब, मधुमेह सारखे आजार आणि त्यावरील औषधांचा जो अति वापर होतो त्याची देखील रिअॅक्शन त्वचेतील बदलासाठी कारणीभूत ठरत आहे, तसेच चप्पल बनवताना वापरले जाणारे केमिकल, हेअरडायचा अति वापर, अप्रमाणित सौंदर्य प्रसाधने अशी अनेक कारणे आहेत."

डॉ. माधव थत्तेनी व्हिटिलिगोवर होणाऱ्या रिसर्चबद्दल विचारले, त्यावर डॉ. भिडे म्हणाल्या की संशोधन सुरू आहे, पण म्हणावं तितकं यश अजून मिळालेलं नाही. शक्यतो टार्गेटेड थेरपीवर जास्त भर देऊन संशोधन चालू आहे जेणे करून योग्य परिणाम लवकर मिळेल.

डॉ. माया तुळपुळेनी त्यांच्या संस्थेतर्फे येणाऱ्या सर्व पेशंटकडून रिसर्च फॉर्म भरून घेतात हे सांगितले. जेणेकरून कोणाला कधीपासून, कशामुळे कोड झालाय हे समजू शकेल आणि त्याचा संशोधनासाठी उपयोग

होईल. या मुद्द्यावर डॉ. वैद्य म्हणाले की व्हिटिलिगो हा गंभीर आजार नाही, किंबहुना आजारच नाही त्यामुळे त्याचा दैनंदिन जीवनावर काहीही फरक पडताना दिसत नाही त्यामुळे रिसर्चला जास्त महत्व दिलं जात नाहीये.

कोडावर औषध घ्यावे का नाही? सर्व डॉक्टरांच्या म्हणण्यानुसार पहिल्यांदा व्हिटिलिगो हा स्वीकारावा म्हणजे त्यावर उपचारपद्धतीचा सकारात्मक फायदा व्हायला मदत होईल. डॉ. भिडे म्हणाल्या, "पहिलं वर्ष हे अतिशय महत्वाचं असत त्या दरम्यान तुम्हाला उपचाराचा फायदा होतो का नाही हे समजते."

डॉ. थत्ते म्हणाल्या, "लहानपणीचा काळ हा हाताळायला अतिशय अवघड असतो. अशा वेळेला काय तंत्र वापरावं असं वाटतं? सगळ्यात महत्त्वाचं म्हणजे प्रथम आई-वडिलांचं समुपदेशन करणं अत्यंत महत्त्वाचं आहे. घरातूनच जर नॉर्मल वागणूक मिळाली तर मूल त्या गोष्टीकडे तसंच पाहील." कांचन बेलसरेंनी त्यांचा पॉझिटिव्ह अनुभव सांगितला. त्या म्हणाल्या, "त्यांना घरी कायम पॉझिटिव्हिटी आणि नॉर्मल मुलाप्रमाणे वाढवलं गेलं आणि त्यांची सासरची मंडळी देखील तशीच आहेत." ह्या मुद्द्यावर डॉ. माया तुळपुळे ह्यांनी टीचर-स्टुडेंट काउंसिलिंगबद्दल सांगितले. शाळांमध्ये कोड विषयक जागरूकता राबवणे आवश्यक आहे, त्यायोगे मुलांमध्ये कोडाविषयी भय निर्माण होणार नाही. त्यासाठी त्यांनी अनेक म्युनिसिपालिटी शाळांमध्ये जाऊन समुपदेशन देखील केलंय आणि त्याचा फायदा झाल्याचं सांगितलं."

श्री. रानडे म्हणाले की मानसिक कणखरता अतिशय महत्त्वाची आहे. कोड ह्या विषयावर पाठ्यपुस्तकात एखादा धडा असावा असे त्यांना वाटते. ते म्हणाले "माझ्या केसमध्ये मला डोक्याला इजा झाली आणि त्यानंतर जो बॉडीला स्ट्रेस आला, त्यामुळे कदाचित पांढरे डाग यायला सुरवात झाली असावी."

दीप्ती कुलकर्णी म्हणाल्या, "जर जुने डाग असतील,

फार वर्षापूर्वीचे तर त्यावर काही वेगळं औषध देतात का?" ह्यावर डॉक्टरांनी सांगितले की स्टेबल आणि अनस्टेबल असा व्हिटिलिगो असतो, पण औषध आणि उपचारपद्धती दोन्हीसाठी समान आहे. काही पेशंट औषधांना लवकर प्रतिसाद देतात तर काहींना उशीर लागतो.

श्री. डुंबरे यांनी त्यांचा पॉझिटिव्ह अनुभव सांगितला. त्यांना वयाच्या ९ व्या वर्षापासून व्हिटिलिगो आहे पण तेव्हापासून आजपर्यंत कोणत्याच क्षेत्रात त्यांना प्रॉब्लेम किंवा वेगळी वागणूक मिळालेली आठवत नाही. १९९४ मध्ये व्हिटिलिगो नसणाऱ्या मुलींनी विवाहाला संमती दिली हे त्यांनी आवर्जून नमूद केले. परंतु आता त्यांच्या मुलीच्या लग्नाच्या वेळी मात्र २-३ स्थळांकडून नकार आल्याचे सांगितले. समाजात वावरताना येणाऱ्या अडचणी तसेच लग्नात येणारे अडथळे ह्याबद्दल सांगितले. तसेच काहींनी घरातून मिळणारा आधार तसेच कामाच्या ठिकाणी कधीही काही प्रॉब्लेम झाला नाही असेदेखील सांगितले.

श्री. घोरपडेंनी त्यांना येणाऱ्या टेन्शनबद्दल सांगितले. त्यांना मुलींच्या लग्नात यामुळे पुढे अडचण तर येणार नाही ना? यावर डॉक्टरांनी एकच सांगितले की स्वीकृती अतिशय महत्त्वाची आहे. नाहीतर मुलींना देखील ह्याचा मानसिक त्रास होऊ शकतो. तसेच काही विशिष्ट गोष्टी खाल्ल्या किंवा बंद केल्या तर फरक पडू शकतो का असे विचारले असता डॉक्टर म्हणाले, "आहाराचा पांढरे डाग येण्याशी काहीही संबंध नाही. कुठलीही गोष्ट खाण्यातील बंद किंवा अति केली तर त्याचा अतिरिक्त परिणाम होणार आणि तब्येत बिघडणार हे नक्की." या विषयाला धरून डुंबरे ह्यांनी त्यांचा अनुभव सांगितला की त्यांनी ८ ते १० वर्ष मीठ खाल्लं नव्हतं परंतु काहीही उपयोग झाला नाही. त्यामुळे खाणे आणि पांढरे डाग ह्याचा संबंध नाही.

श्री. रानडे ह्यांनी सूर्यप्रकाश हानिकारक आहे का असे विचारले? त्यावर डॉ. भिडे म्हणाल्या की

व्हिटिलिगो त्वचेमध्ये मेलॅनिन कमतरता असल्यामुळे सनबर्न होण्याची शक्यता जास्त असते. त्यामुळे सूर्यप्रकाशात जाणे टाळणे गरजेचे आहे. फोटोथेरपी ही लिमिटेड वेळेसाठी असल्यामुळे त्याचा फायदा होतो. अति सनबर्नमुळे त्वचेचा कॅन्सर होण्याचे प्रमाण वाढले आहे. त्यामुळे व्हिटिलिगो पेशंटनी काळजी घेणे गरजेचे असते.

कांचन बेलसरे ह्यांनी फोटोथेरपी ही किती कालावधीसाठी घ्यावी आणि हे हानिकारक आहे का? असे विचारले. फोटोथेरपी अति प्रमाणात घेणे हे हानिकारकच आहे, डॉक्टरांनी दिलेल्या काळानंतर देखील फोटोथेरपीनी फरक पडत नसेल तर ती थांबवावी. ह्या थेरपीचा उपयोग होतोय हे दिसत असेल तर त्याला औषधांची जोड दिल्यास त्याचा परिणाम अधिक होतो व टिकून राहतो.

कार्यक्रमाची सांगता डॉ. रश्मी सोनी यांनी सर्वांचे आभार मानून केली.

९ ऑक्टोबर २०२१

वंचित विकास आयोजित नवरात्र उत्सवात डॉ. माया तुळपुळे यांच्या हस्ते डॉ. सीमा जोशी यांचा सत्कार करण्यात आला.

१० ऑक्टोबर २०२१

माँ आशापुरा मंदिर ट्रस्ट आणि लोकमत तर्फे आठ स्त्रियांचे सत्कार डॉ. निशिगंधा वाड आणि प्राजक्ता गायकवाड यांच्या हस्ते करण्यात आले. डॉ. माया तुळपुळे, मधुरा बाचल, इत्यादींचा सहभाग होता.

१२ ऑक्टोबर २०२१

परिस्थितीशी दोन हात करून आत्मनिर्भर झालेल्या स्त्रियांचा सत्कार वंचित विकास संस्थेने आयोजित केला होता. नवरात्र उत्सवात चवथ्या माळेला श्वेता

असोसिएशनच्या कार्यकर्त्या इंटिरिअर डिझायनर दीप्ती कुलकर्णी -वाळिंबे यांची प्रगट मुलाखत आणि सत्कार करण्यात आला. पांढऱ्या डागांबरोबरचा प्रवास त्यांनी विशद केला.

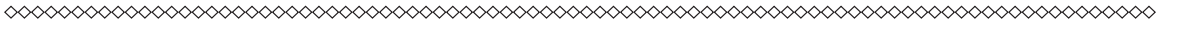
२८ नोव्हेंबर २०२१

शाहू स्मारक भवन कोल्हापूर येथे श्वेता असोसिएशनची ४७ वी सभा व वधुवर मेळावा आणि कोल्हापूरचा ७ वा समारंभ संपन्न झाला. कोरोनाचे सर्व नियम पाळून हा कार्यक्रम पार पडला. कोरोना महामारीनंतरचा हा पहिलाच मेळावा होता.

अध्यक्षपदी कोल्हापूर विद्यापीठाच्या बायोकेमिस्ट्री डिपार्टमेंटच्या प्रमुख डॉ. ज्योती जाधव होत्या. त्यांचे अनेक शोधनिबंध भारत आणि जगभरातील जर्नल्समध्ये प्रकाशित झाले आहेत. मेलॅनिन पिग्मेंटवर त्यांचा खास अभ्यास आहे. आपल्या भाषणात त्यांनी दैनंदिन जीवनातील मेलॅनिनचे अस्तित्व आणि महात्म्य विशद केले. "मेलॅनिन हे Protective enzyme आहे. सफरचंद, केळी, वांगी, बटाटा कापून उघडी ठेवली तर काळी पडतात. त्याचे कारण त्यातील मेलॅनिन आतून पृष्ठभागावर येते. आपण ते काळं पडलं, खराब झालं असं समजतो परंतु ते खराब नसतं. भाज्या, फळं त्यांच्या कापलेल्या पृष्ठभागाच्या संरक्षणासाठी मेलॅनिन बाहेर टाकतात. केस पांढरे होणे म्हणजे केसातील मेलॅनिन नाहीसे होणे आहे. त्यामुळे कोड किंवा पांढरे डाग हा आजार नसून मेलॅनिन रंगद्रव्याशी निगडित ती एक प्रकिया आहे," असे प्रतिपादन केले.

सुप्रसिद्ध त्वचारोगतज्ज्ञ प्रमुख पाहुण्या डॉ. रचना संपत यांनी विद्यार्थिदशेपासून २००२ सालापासूनचा त्यांचा श्वेता असोसिएशन बरोबरचा प्रवास विशद केला आणि पांढरे डाग असणाऱ्या व्यक्तींना सर्वतोपरी साहाय्य करण्याचे आश्वासन दिले.

कार्यक्रमाच्या सुरुवातीला डॉ. माया तुळपुळे

यांनी सर्वांचे स्वागत करून संस्थेची माहिती दिली. कोल्हापुरातील आद्य त्वचारोगतज्ञ डॉ. आर. आर. चौगुले आणि श्वेताचे एक विस्वस्त डॉ. योगेश गुर्जर यांना आदरांजली वाहण्यात आली. श्री. उदय कुलकर्णी, अनुजा नेटके, जगन्नाथ कुलकर्णी यांचे तुळशी रोप देऊन सत्कार करण्यात आले. आभारप्रदर्शन श्री. उदय घाय्याळ यांनी केले.

साहित्य अकादमी पुरस्कार विजेत्या सुप्रसिद्ध लेखिका सोनाली नवांगुळ यांचा आणि श्वेता असोसिएशनचा ऋणानुबंध फार जुना आहे. त्यांच्या निवासस्थानी जाऊन श्वेतातर्फे सत्कार करण्यात आला.

अल्पोपाहारानंतर वधुवर मेळाव्यास सुरवात झाली. सर्व मुलामुलींनी मंचावर येऊन आपली ओळख करून दिली. एकूण ३३ मुलगे आणि ९ मुली उपस्थित होत्या. कोल्हापूर, पुणे, औरंगाबाद, सातारा, सांगली, कराड, इचलकरंजी, बेळगाव, सोलापूर, फलटण, खानापूर, राधानगरी, कुपवाड येथून वधुवरांनी उपस्थिती लावली. एस.टी. संप असल्यामुळे अनेकांना उपस्थित राहणे शक्य झाले नाही. काहीजण खूप गैरसोय सोसूनदेखील हजर राहिले. मेळाव्यात ३-४ जणांची लग्ने जमतील अशी अपेक्षा आहे

पुण्याहून स्वाती बक्षी, भारती मराठे व कोल्हापुरातून श्री. जगन्नाथ कुलकर्णी यांचे साहाय्य झाले.

१२ जानेवारी २०२२

जळगावचे सुप्रसिद्ध होमिओपॅथिक डॉक्टर काब्रा आणि डॉ. सौ. काब्रा यांनी श्वेता असोसिएशन ऑफिसला भेट दिली. फेब्रुवारी २००२ ला संपन्न झालेल्या कार्यक्रमात त्यांनी भाषण दिले होते. त्या वेळी माझ्या रूममेटला शिकत असताना पांढरे डाग आले आणि त्याची अवस्था मी जवळून पाहिली आणि या विषयाचा विशेष अभ्यास केला असे सांगितले. त्यांच्या पेशंटना श्वेताच्या वधुवर मंडळ आदी उपक्रमांत सहभागी करून

घेण्याचे आश्वासन डॉ. माया तुळपुळे यांनी दिले.

१३ जानेवारी २०२२

डॉ. कै. सौ. सुलोचना पाटील यांच्या चतुर्थ स्मृतिदिनानिमित्त विविध संस्थांना देणगी प्रदान समारंभ 'ज्ञानमयी', कर्वे पथ येथे आयोजित केला होता. अॅड. शांताराम पाटील दर वर्षी विविध संस्था आणि गरजू विद्यार्थिनींना भरघोस आर्थिक मदत करतात.

व्यासपीठावर अॅड. पागे, श्री. पांडुरंग बलकवडे आणि कार्यक्रमाचे अध्यक्ष डॉ. सुभाष मेहता उपस्थित होते. अध्यक्षांच्या हस्ते सर्वाना शाल, श्रीफळ देऊन सत्कार करण्यात आला आणि देणगीचा धनादेश देण्यात आला. डॉ. मेहतांनी त्यांच्या आणि डॉ. सुलोचनाताईंच्या आठवणींना उजाळा दिला. अॅड. शांताराम पाटील यांनी मनोगत व्यक्त केले.

२३ जानेवारी २०२२

कोरोना साथीमुळे १८ जानेवारीला होणारा मेळावा रद्द करावा लागला. २३ तारखेला ऑनलाईन मेळावा आयोजित करण्यात आला. ८० मुलामुलींची नोंदणी होती. प्रत्यक्षात ६३ मुलामुलींनी भाग घेतला. पुणे, कोल्हापूर, औरंगाबाद, नागपूर, मुंबई, बेंगलोर, सातारा, चाकण, डोंबिवली, खराडी, नांदेड, अमरावती, फलटण, भुसावळ, यवतमाळ, छत्तीसगड, मध्य प्रदेश, सांगली, पंढरपूर, निगडी, बारामती, महाड इत्यादी ठिकाणांहून मुलामुलींनी उत्साहाने भाग घेतला. २-३ लग्न जुळतील अशी शक्यता आहे. डॉ. माया तुळपुळे, वृषाली किणगी, भारती मराठे यांनी कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले.

२४ जानेवारी २०२२

डॉ. गिरीश कुलकर्णी यांच्या स्नेहालय संस्थेने कोरोनाविषयक सर्व खबरदारी घेऊन सद्भावना युवा - प्रेरणा शिबिर आयोजित केले होते. अनेक मान्यवर

लोकांची भाषणे आयोजित करण्यात आली होती. डॉ. माया तुळपुळे यांचे एक - दीड तासाचे सेशन तरुणाईशी संवाद याविषयावर आयोजित केले होते. 'दिसणं महत्वाचं की जगणं' असा प्रश्न उपस्थित करून पांढऱ्या डागांबद्दल त्यांनी त्यांच्या कार्याची आणि श्वेता असोसिएशनची माहिती दिली. शिबिरार्थींनी प्रश्न विचारून कार्यक्रमात सक्रिय सहभाग नोंदविला. डॉ. विनय कोपरकर यांच्या हस्ते सत्कार करण्यात आला.

स्नेहालयाच्या २५-२६ प्रकल्पांना गिरीश कुलकर्णी यांनी स्वतः माहिती देऊन भेट घडविली. रेडिओ स्नेहालयवर मुलाखत घेण्यात आली. दोन्ही संस्थांनी परस्पर सहकार्याचे आश्वासन दिले.

३० जानेवारी २०२२

रन फॉर व्हिटिलिगो, यंदाही व्हर्च्युअल पद्धतीने घ्यावा लागला. कोरोना कमी झाला असला तरी जमावबंदी असल्याने पोलिस परवानगी मिळाली नाही. अविनाश देशमुख यांनी ट्रान्सक्रिप्ट लिंक करून दिली. श्री. राकेश मेहता यांचा पाठिंबा होताच. पुणे, मुंबई, पिंपरी-चिंचवड, नागपूर, नाशिक, हैदराबाद, नगर, आसाम इत्यादी ठिकाणांहून लोक सहभागी झाले. अमेरिकेत फिनिक्स येथून डॉ. सुनील तुळपुळे, डब्लिन कॅलिफोर्निया येथून श्रुती परांजपे, लिसेस्टर इंग्लंड येथून डॉ. हेमलता मोजारिया, न्यूझीलंड येथून मंजुश्री वैद्य व श्री. वैद्य सहभागी झाले. डॉ. पद्मा अय्यर, डॉ. संजय पाटील, डॉ. अमित पारसनीस, डॉ. संकेत दाणी, डॉ. संजीवनी केळकर, डॉ. माया भालेराव, डॉ. प्रद्युम्न वैद्य आदि एकूण ८० लोकांचा सहभाग होता. आम्ही सर्व सहभागी सभासदांचे आभारी आहोत.

१२, १३ फेब्रुवारी २०२२

आर्टिस्ट्री संचालित 'देणे समाजाचे' या स्वयंसेवी संस्थांच्या प्रदर्शनात वीणा गोखले यांनी श्वेता

असोसिएशनला मुंबईत सावरकर सेवा केंद्र, महात्मा गांधी मार्ग, विलेपार्ले पूर्व येथे संपन्न झालेल्या कार्यक्रमात सहभागी करून घेतले. सुप्रसिद्ध चतुरस्र अभिनेत्री चिन्मयी सुमित यांनी प्रदर्शनाचे उद्घाटन केले. वेगवेगळ्या क्षेत्रांत काम करणाऱ्या चाळीस संस्था सहभागी झाल्या होत्या. पार्लेकरांनी उत्साहाने भेट देऊन काही देणग्यादेखील दिल्या. अंदाजे २०० जणांनी संस्थेची माहिती घेतली. आपल्याला मिळालेल्या स्टॉल नंबर ४ चे सर्व नियोजन श्री. वसंत सोमण आणि श्रीकृष्ण कुलकर्णी व शरयू कुलकर्णी, मुलुंड पश्चिम यांनी केले. पुण्याहून डॉ. माया तुळपुळे आणि भारती मराठे यांनी उपस्थिती लावली.

२६, २७ फेब्रुवारी २०२२

देणे समाजाचे महोत्सव कार्यक्रमात सी.के.पी. हॉल खारकर आळी, ठाणे येथे आर्टिस्ट्रीच्या वीणा गोखले यांनी, "सहभागी करून घेतले त्याबद्दल कृतज्ञ आहोत असे सांगितले." सुप्रसिद्ध साहित्यिक श्री. प्रवीण दवणे उद्घाटक होते. त्यांनी समाजाच्या अलक्षित, उपेक्षित घटकांना मायेचा आधार देणारी ईश्वरनिष्ठांची मांदियाळी अनुभवली आणि या संस्था म्हणजे समाजातील आव्हाने आहेत, असे प्रतिपादन केले. ठाण्यात यंदा प्रथमच हे प्रदर्शन भरविण्यात आले होते. सुमारे २७० व्यक्तींनी भेट देऊन संस्थेची माहिती घेतली. श्री. श्रीकृष्णा कुलकर्णी, शरयू कुलकर्णी, सुहासिनी कुलकर्णी, डॉ. माया तुळपुळे, भारती मराठे यांनी श्वेता असोसिएशनच्या स्टॉल नंबर ८ चे नियोजन केले.

५ मार्च २०२२

सांगोला, जि. सोलापूर येथील माता बालक उत्कर्ष प्रतिष्ठान संस्थेला डॉ. माया तुळपुळे आणि श्री. प्रसाद वसंतगडकर यांनी भेट दिली. १९९७ मध्ये डॉ. संजीवनी केळकर आणि त्यांच्या ४ सहकाऱ्यांनी हे काम सुरू केले होते. त्यांच्या बालवाडी ते दहावी शाळेत १००० मुले-

मुली शिक्षण घेतात. अतिशय उपयुक्त आणि विचारपूर्वक योजलेले २५ प्रकल्प शाळेत सुरु आहेत. सखी सहेली, बचत गट, महिला लघुउद्योग व स्वयंरोजगार अशा अनेक पातळ्यांवर काम चालते. डॉ. केळकर यांच्या १०० खाटांचे भव्य हॉस्पिटल बघून आनंद झाला. गरजूंना अल्पदरात अनेक सेवा येथे उपलब्ध आहेत.

६ मार्च २०२२

श्वेता असोसिएशन तर्फे शरद जोशी आणि मालती तुळपुळे स्मरणार्थ फोटो थेरपी सेंटर डॉ. गिरीश काळे स्कीन क्लिनिक, सोलापूर येथे सुरु करण्यात आले. या युनिटसाठी अर्थसाहाय्य कै. मालती तुळपुळे यांच्या कन्या डॉ. मंगल आणि जावई डॉ. मधुमोहन कटिकेनिनी, वॉशिंग्टन डी. सी. अमेरिका यांनी केले.

एका सुनियोजित कार्यक्रमाला मशिनच्या लोकार्पणाने सुरुवात झाली. सांगोल्याच्या माता बालक उत्कर्ष संस्थेच्या डॉ. शालिनी कुलकर्णी, सोलापूरच्या सुप्रसिद्ध गायिका सुलभाताई पिशवीकर आणि डॉ. पुष्पा आगरकर मॅडम यांनी फीत सोडवून मशिनचे उद्घाटन केले. ३-४ पेशंटना या प्रसंगी फोटो थेरपी देऊन खरीखुरी मशिन वापराची सुरुवात झाली.

एका छोटेश्चानी समारंभात उद्घाटक आणि देणगीदारांचे प्रतिनिधी श्री. सुरेन्द्र जोशी, कार्यक्रमाचे अध्यक्ष डॉ. राम अरणकर आणि डॉ. गिरीश काळे यांचा श्वेता असोसिएशनतर्फे सत्कार करण्यात आला. दीपप्रज्वलनाने कार्यक्रमाला सुरुवात झाली. फोटोथेरपी ही कोडावर अत्याधुनिक उपचार पद्धती आहे आणि ती लहान मुलांना आणि गर्भवती महिलांनासुद्धा देता येते. अतिशय माफक दरात ही सुविधा सोलापूरकरांना उपलब्ध करून देण्यात आली आहे आणि डॉ. काळे यांना हे सत्पात्री दान आम्ही देत आहोत, असे डॉ. माया तुळपुळे यांनी सांगितले. डॉ. गिरीश काळे यांनी आम्ही मशिनचा योग्य उपयोग करू आणि आणखी अशी मशिन्स

बसविण्यास प्रयत्न करू असे सांगितले. आय.एम.ए. महाराष्ट्राचे माजी अध्यक्ष डॉ. राम अरणकर यांनी अशा सामाजिक उपक्रमांची नितांत गरज असल्याचे सांगितले. श्वेता असोसिएशनचे सचिव श्री. प्रसाद वसंतगडकर यांनी सूत्रसंचालन केले आणि सर्वांचे आभार मानले.

कार्यक्रमाला सोलापुरातील नामवंत डॉ. सौ. काळे, डॉ. पोटे, डॉ. माणिक गद्रे, डॉ. किशोर सांगोळकर, डॉ. आशा सांगोळकर, डॉ. अग्रवाल, मेधा शेठे आणि कुटुंबीय, पद्मनाभ आणि पुरुषोत्तम कुलकर्णी आदि मान्यवर उपस्थित होते. In News चॅनलने हा कार्यक्रम बातम्यांमध्ये प्रक्षेपित केला.

७ मार्च २०२२

जागतिक महिला दिनानिमित्त वंचित विकास तर्फे सहवास हॉस्पिटल येथील सिस्टर प्राची शिंदे यांचा सत्कार करण्यात आला.

१५, १६ मार्च २०२२

वंचित विकास पुणे संचालित सबला महिला केंद्रातर्फे छोट्या व्यावसायिकांच्या उत्पादनाचे प्रदर्शन बालगंधर्व रंगमंदिर, शिवाजीनगर, पुणे येथे भरविण्यात आले होते. कोरोना काळावर मात करून नव्याने पुन्हा व्यवसाय करणाऱ्या 'वंचित विकास'मधून प्रशिक्षण घेतलेल्या महिलांची माहिती सर्वांना व्हावी हा त्यामागचा उद्देश होता. वंचित विकासच्या मीनाताई कुर्लेकर आणि चमूने आम्हाला या प्रदर्शनात संस्थेच्या शेजारचा दोन नंबर स्टॉल देऊन आमची माहिती प्रदर्शनात भाग घेणाऱ्या आणि बघायला येणाऱ्या सर्वांना व्हावी या हेतूने विशेष सहकार्य केले. त्याबद्दल आम्ही त्यांचे ऋणी आहोत. संस्थेच्या भारती मराठे, श्री. श्रीकांत चाफळकर आणि सौ. मीरा चाफळकर यांनी वेळेचे अमूल्य योगदान देऊन स्टॉलला उपस्थिती लावली.

* * *

आमचे देणगीदार २०२१-२०२२

१	२७/०४/२०२१	डॉ. जपे, सोनोग्राफी क्लिनिक, पुणे	५,०००/-
२	२९/०४/२०२१	यशवंत ओक, मुंबई	५,०००/-
३	१४/०५/२०२१	डॉ. अशोक जेसवानी, धंतोली, नागपूर	११,०००/-
४	२३/०५/२०२१	निलम खानझोडे, पुणे	५००/-
५	०७/०६/२०२१	सुरेश शिपूरकर, कोल्हापूर	५,०००/-
६	१२/०६/२०२१	गार्गी देवधर, पुणे	५,०००/-
७	०७/०८/२०२१	श्रीपाद देविदास गरुड, नागपूर	१०,०००/-
८	१६/०८/२०२१	पुष्पा भोसेकर, पुणे	५००/-
९	०१/१०/२०२१	सुषमा भयानी, मुंबई	५१/-
१०	०४/१०/२०२१	सुषमा भयानी, मुंबई	५०,०००/-
११	०४/१०/२०२१	तन्वी भयानी, मुंबई	५०,०००/-
१२	१३/१०/२०२१	मीना कुर्लेकर, पुणे	२,०००/-
१३	१३/११/२०२१	श्रीनिवास गोटे, नागपूर	५,०००/-
१४	२७/१२/२०२१	मीना, पुणे	५,०००/-
१६	०३/०१/२०२२	सुहासिनी कुलकर्णी	३,०००/-
१५	१३/०१/२०२२	शांताराम रामचंद्र पाटील, पुणे	२,००,०००/-
१७	२४/०१/२०२२	मंगल कटिकीनेनी, हैदराबाद	६,००,०००/-
१८	२४/०१/२०२२	मंगल कटिकीनेनी, हैदराबाद	१६,०००/-
१९	११/०२/२०२२	डॉ. विजय आयथळ, बेंगलोर	३,०००/-
२०	१३/०२/२०२२	सुनील कुमार, मुंबई	५००/-
२१	१४/०२/२०२२	वसंत सोमण, मुंबई	१०,००१/-
२२	१४/०२/२०२२	मुकुंद प्रभू, वसई	१०,०००/-
२३	१४/०२/२०२२	मयुर, मुंबई	५००/-
२४	१८/०२/२०२२	विजय प्रभाकर जोशी, मुंबई	५,००१/-
२५	१८/०२/२०२२	डॉ. महेश अभ्यंकर, मुंबई	५,०००/-
२६	१८/०२/२०२२	वंचित विकास, पुणे	१०,०००/-
२७	२१/०२/२०२२	आकाश हिरण, पुणे	१,४००/-
२८	२६/०२/२०२२	अनामिका अवकाश तरंगे, ठाणे	५००/-
२९	२६/०२/२०२२	अजय कुलकर्णी, ठाणे	१,००१/-
३०	२६/०२/२०२२	स्मिता गाडगीळ, ठाणे	१,००१/-
३१	२७/०२/२०२२	शर्मिला देशपांडे, ठाणे	५००/-
३२	२७/०२/२०२२	सौरभ बेरुगले, ठाणे	२०१/-
३३	२७/०२/२०२२	प्रथमेश वेणेगुरकर, ठाणे	१००/-
३४	२७/०२/२०२२	नेहा देसाई, ठाणे	२००/-
३५	०३/०२/२०२२	वंचित विकास, पुणे	५,०००/-
३६	०६/०३/२०२२	सुलभा पिशवीकर, सोलापूर	१०,०००/-
३७	०६/०३/२०२२	पुष्पा आगरकर, सोलापूर	१०,०००/-
३८	१४/०३/२०२२	राम पद्म गोडबोले प्रतिष्ठान, पुणे	३,५०,०००/-
३९	१९/०३/२०२२	आकाश हिरण, पुणे	७००/-

श्वेताच्या इतर शाखांच्या संपर्कासाठी

१. मुंबई-ठाणे

* ऊर्जिता फडके, ए-१, ४०५, ग्रीन वूड्स, हबटाऊन सोसायटी, वर्तक नगर, ठाणे (पश्चिम) ४००६०१.

भ्रमणध्वनी- ९८५०२१७८९८.

* चित्रा म्हसकर, ४०२, प्रथमेश गावंड पथ, नौपाडा, ठाणे (पश्चिम) ४००६०२.

भ्रमणध्वनी - ९८२०९२८४८८

* श्रीकृष्ण कुलकर्णी - ४, कामाक्षी, १७, गोशाळा रोड, मुलुंड (पश्चिम), मुंबई ४००००८०.

भ्रमणध्वनी - ९१३६०३४५१७

२. नागपूर

* ऑफिस : संध्या दंडे, रेव्हिएरा शॉप नं. ९, राजकमल कमर्शियल कॉम्प्लेक्स, पंचशील चौक, धंतोली, नागपूर ४४००१२.

भ्रमणध्वनी - ९०२८२३३११३

* फोटोथेरपी युनिट : डॉ. मंजिरी ओक

रिव्हाईझ स्किन क्लिनिक, ४०१, देवदत्त अपार्टमेंट, ७० अत्रे ले आउट, प्रतापनगर, नागपूर ४४००२२.

भ्रमणध्वनी - ९८२२९४११३१

३. औरंगाबाद

* श्री. राजन सावरीकर, प्लॉट नं. १, चैतन्यनगर हौसिंग सोसायटी, एन/७ एल/ २, कॉर्पोरेशन शाळेसमोर सिडको, औरंगाबाद ४३१००३.

भ्रमणध्वनी - ९५६१०८५५५०

* प्रा. हेमा कुलकर्णी, फ्लॉट नं. १६६, एन ३, सिडको, औरंगाबाद ४३१००३.

भ्रमणध्वनी - ९४२३३९२६९०

४. कोल्हापूर

* अनुजा गिरीश नेटके, ५६१/१६, न्यू मोरे कॉलनी, संभाजीनगर, कोल्हापूर ४१६०१२.

भ्रमणध्वनी - ९४२२०४३५५०

* डॉ. रचना संपत, २२३/इ, ताराबाई पार्क, कोल्हापूर ४१६००३.

भ्रमणध्वनी - ०९६२३१०१००९

५. नाशिक

* डॉ. श्रद्धा वाळवेकर

भ्रमणध्वनी - ९४२२२५२५६२

* डॉ. ओंकार जोशी, नगर-मनमाड रोड, शिर्डी.

भ्रमणध्वनी - ८८७९४१०२८०

* डॉ. सुरेश शास्त्री, विवेकानंद दृष्टी हॉस्पिटल, टिपरे कॉलनी, कॅम्प रोड, मालेगाव, जिल्हा नाशिक ४२३१०५

भ्रमणध्वनी - ९४२२२००२३४.

६. सोलापूर

* फोटोथेरपी युनिट : डॉ. गिरीश काळे, नवी पेठ, शिवस्मारकाजवळ, सोलापूर.

भ्रमणध्वनी - ९८२२२०६५२५

* सुरेंद्र जोव्हरी असोसिएटेड ट्रेडर्स, १९ पार्क स्टेडियम, सोलापूर ४१३४००१.